

**REVISTA DE ISTORIE
„VASILE CONTA”
TÂRGU-NEAMȚ**

**Historical Magazine „Vasile Conta”,
Târgu-Neamț**

**Revue Historique „Vasile Conta”
Târgu-Neamț**

**Volumul VII, nr. 2, decembrie 2025
Volume VII, issue 2, december 2025
Volume VII, no. 2, décembre 2025**

COLECTIVUL ȘTIINȚIFIC/SCIENTIFIC BOARD/LE COLLECTIF SCIENTIFIQUE

Prof. univ. dr. Florin PINTESCU, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava
Conf. univ. dr. Ioan DĂNILĂ, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău
Col (r) dr. Tiberiu TĂNASE, secretar Divizia Istoria Științei, Academia Română
Comandor (ret) Gheorghe VARTIC, Comisia Română de Istorie Militară
Cercetător științific II dr. Mircea Gheorghe ABRUDAN, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca
Cercetător științific principal III dr. Corneliu CIUCANU, Academia Română-Filiala Iași
Prof.univ.dr. Virginia POPOVIĆ, Universitatea Novi Sad, Serbia
Conf. univ. dr. Mircea MARAN, Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov” din Vârșeț, Serbia
Lect. univ. dr. Ioan FĂRMUȘ, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava
Prof. dr. Daniel DIEACONU, Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Regională al Universității din București
Prof. dr. Dragoș CURELEA, Colegiul Tehnic Energetic Sibiu
Dr. Cosmin NIȚĂ, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Prof. Mihaela CHELARU, Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale

COLECTIVUL DE REDACȚIE/EDITORIAL BOARD/ ÉQUIPE ÉDITORIALE

(email: analelvcistorie@gmail.com)

Editor șef: prof. dr. Emanuel BĂLAN

Editori: prof. dr. Elena PREDA, dr. Valentin IOAN

Tehnoredactare și machetare: prof. dr. Emanuel BĂLAN, dr. Valentin IOAN,

Corectura: prof. Mihaela PAVĂL, prof. dr. Daniela CURELEA, prof. drd. Valentin-Cezar TEODORESCU

Grafică și Copertă: prof. Radu-Mihail PINTILIE, informatician Ionela -Diana COZMA

Responsabil promovare: prof. dr. Traian ANTON

ISSN 3100-4547

ISSN-L 4547

Revistă open access

© Copyright 2025
Liceul „Vasile Conta”, Târgu-Neamț

Tiparul- Editura si Tipografia PIM, Iași

Reproducerea integrală sau fragmentară, prin orice formă și prin orice mijloace tehnice, este strict interzisă și se pedepsește conform legii. Răspunderea asupra conținutului materialelor revine, în exclusivitate, autorilor.

Adresa/Editorial Office: Liceul „Vasile Conta” Târgu-Neamț, str. Slt. Radu Teoharie, 3, 615200, Târgu-Neamț, telefon: 0233791172, mobil: 074456206.

www.revistadeistorielvc.ro

e-mail: analelvcistorie@gmail.com

Revistă fondată în 2019, indexată și înscrisă în Bazele de Date Internaționale (BDI) CEEOL, Index Copernicus Internațional, Open Library, ROAD – Directory of Open Access Scholarly Resources, ResearchBib, ResearchGate, Academia.edu, SSRN, ESJI, Google Academic și Digitales Archiv și Internet Archive.

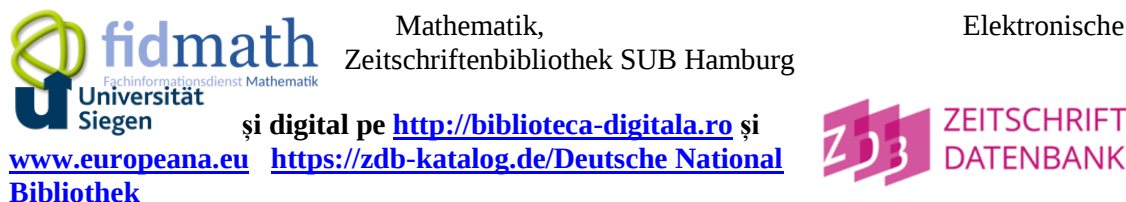

Revistă în curs de indexare în DOAJ, DRJI, JSTOR, ERIH-PLUS, EBSCO și THOMSON ISI

BDI Index Copernicus International. Revistă **evaluată pozitiv** după criteriul citărilor, în **I.C. Journals Master List 2020**, cu un scor ICV (Valoarea Index Copernicus) de **37, 06 puncte**.

SJIF Journal Rank List evaluation process, which resulted in a score given **SJIF 2024 = 4.684** (Scientific Journal Impact Factor Value for 2024).

Revista se regăsește și în bibliotecile publice-Biblioteca Națională a României, Biblioteca Județeană „G.T. Kirileanu”, Piatra Neamț, Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” Iași, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași, Biblioteca „Ion Creangă” Târgu Neamț, Siegen University

**REVISTA DE ISTORIE
„VASILE CONTA”
TÂRGU-NEAMȚ**

**Historical Magazine „Vasile Conta”,
Târgu-Neamț**

**Revue Historique „Vasile Conta”
Târgu-Neamț**

**Volumul VII, nr. 2, decembrie 2025
Volume VII, issue 2, december 2025
Volume VII, no. 2, décembre 2025**

CUPRINS-CONTENTS -CONTENU

STUDII ȘI ARTICOLE STUDIES AND ARTICLES ÉTUDES ET ARTICLE

11

CONSEMNĂRI PRIVIND POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN

RECORDS ON THE JEWISH POPULATION IN THE CARPATHIAN-DNIESTRIAN AREA

DOCUMENTS RELATIFS À LA POPULATION JUIVE DANS LA RÉGION CARPATHO-NISTÉRIEURE

dr. Alexandr ROITMAN

13

MIȘCAREA ETERISTĂ ȘI REVOLUȚIA DE LA 1821 ÎNTR-UN ARTICOL RUSESC DIN 1829

THE ETERISTIC MOVEMENT AND THE REVOLUTION OF 1821 IN A RUSSIAN ARTICLE FROM 1829

LE MOUVEMENT ÉTÉRISTIQUE ET LA RÉVOLUTION DE 1821 DANS UN ARTICLE RUSSE DE 1829

Dr. Bogdan MORAR

Prof. Carmen-Maria MORAR

27

ASOCIAȚIONISMUL MESERIAȘILOR ROMÂNI DIN BUCOVINA INTERBELICĂ: ÎNTRE CREUZETUL PROFESIONAL ȘI SOLIDARITATEA NAȚIONALĂ

ROMANIAN ASSOCIATIONISM AMONG CRAFTSMEN IN INTERWAR BUKOVINA BETWEEN PROFESSIONAL SOLIDARITY AND NATIONAL AFFIRMATION

L'ASSOCIATIONALISME DES ARTISANS ROUMAINS EN BUCOVINE PENDANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES ENTRE SOLIDARITÉ PROFESSIONNELLE ET AFFIRMATION NATIONALE

drd. Mariana RUSU (TODERAȘ)

35

CONTRIBUȚII DE ISTORIE A SPORTULUI: ÎNCEPUTURILE SPORTULUI.
JOCURILE CU MINGEA ÎN LUMEA VECHĂ

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF SPORT: THE BEGINNINGS OF
SPORT. BALL GAMES IN THE ANCIENT WORLD

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DU SPORT: LES ORIGINES DU SPORT. LES
JEUX DE BALLE DANS LE MONDE ANTIQUE

prof. dr. Daniel DIEACONU

55

UN SECOL DE TRANSFORMĂRI ÎN ISTORIA AVIAȚIEI MILITARE
ROMÂNEȘTI: DE LA PILOT LA AUTONOMIE

A CENTURY OF TRANSFORMATIONS IN ROMANIAN MILITARY
AVIATION: FROM PILOT TO AUTONOMY

UN SIÈCLE DE TRANSFORMATIONS DANS L'AVIATION MILITAIRE
ROUMAINE: DU PILOTE À L'AUTONOMIE

Slt. Miruna-Camelia MOCANU

65

ISTORIE LOCALĂ

LOCAL HISTORY

HISTOIRE LOCALE

75

MĂNĂSTIREA HORAIȚA ÎN ARTICOLE DE PRESĂ (1880 -1940)

THE HORAIȚĂ MONASTERY IN THE ROMANIAN PRESS FROM THE PERIOD
1880-1940

LE MONASTÈRE D'HORAIȚA DANS LES ARTICLES DE PRESSE (1880-1940)

prof. dr. Emanuel BĂLAN

77

ARHIVISTICĂ

ARCHIVE

ARCHIVER

85

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA TÂRGULUI PIATRA (1805 - 1847)

DOCUMENTS CONCERNING THE HISTORY OF THE PIATRA NEAMT TOWN
(1805-1847)

DOCUMENTS CONCERNANT L'HISTOIRE DE LA BOURGH DE PIATRA
(1805-1847)

Costin CLIT

87

PATRIMONIUM/MUZEISTICĂ

HERITAGE/MUSEUMS

PATRIMOINE/MUSÉES

117

**PAFTALE DIN SECOLELE XVIII-XIX, AFLATE ÎN PATRIMONIUL
MĂNĂSTIRII GIURGENI, JUDEȚUL NEAMȚ**

**BUCKLES FROM THE 18th – 19th CENTURIES IN THE PATRIMONY OF
GIURGENI MONASTERY, NEAMT COUNTY**

**LES PAFTALES DES XVIIIe - XIXe SIÈCLES, SITUÉ DANS LE PATRIMOINE
DU MONASTÈRE DE GIURGENI, COMTÉ DE NEAMȚ**

Alexandra-Maria BOLDUR

dr. Dimitrie-Ovidiu BOLDUR

119

**PALATUL „ALEXANDRU IOAN CUZA”, RUGINOASA - TRECUT ȘI
PREZENT-**

**THE PALACE „ALEXANDRU IOAN CUZA”, RUGINOASA - PAST AND
PRESENT-**

PALAIS "ALEXANDRU IOAN CUZA", RUGINOSA - PASSÉ ET PRÉSENT -

Simona HĂRMĂNESCU

135

STUDII ȘI ARTICOLE
*
STUDIES AND ARTICLES
*
ÉTUDES ET ARTICLE

CONSEMNĂRI PRIVIND POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN

*

RECORDS ON THE JEWISH POPULATION IN THE CARPATHIAN-DNIESTRIAN AREA

*

DOCUMENTS RELATIFS À LA POPULATION JUIVE DANS LA RÉGION CARPATHO-NISTÉRIEURE

dr. Alexandr ROITMAN¹

Rezumat: *Populația evreiască a început să se stabilească în spațiul românesc mai ales în perioada medievală târzie. Informațiile despre această etapă provin din relatările călătorilor străini, hrisoavele domnitorilor și lucrările cărturarilor și funcționarilor ruși. Aceste surse permit evaluarea numerică, activitățile economice și viața cotidiană a evreilor în Moldova istorică. Deși relatările reflectă adesea stereotipuri și opinii subiective, ele oferă o perspectivă valoroasă asupra condițiilor sociale și juridice ale comunității evreiești. Legislația vremii, deși neunitară, a influențat drepturile evreilor și a determinat un aflux al acestora în Basarabia după anexarea rusă. Dimitrie Cantemir oferă una dintre primele descrieri detaliate ale diversității etnice în Moldova, menționând rolul comercial al evreilor în societate.*

Cuvinte cheie: *evrei, Moldova, populație, medieval, legislație, Basarabia, Imperiul Rus.*

*

Abstract: *The Jewish population began settling in the Romanian territories primarily during the late medieval period. Information about this stage comes from foreign travelers' accounts, princely charters, and works by scholars and Russian officials. These sources allow assessment of the Jewish population's size, economic activity, and daily life in historic Moldavia. Although these accounts often reflect stereotypes and subjective opinions, they provide valuable insight into the social and legal conditions of the Jewish community. The legislation of the time, though not unified, influenced Jewish rights and led to an influx in Bessarabia following its annexation by Russia. Dimitrie Cantemir offers one of the first detailed descriptions of ethnic diversity in Moldavia, highlighting the commercial role of Jews in society.*

Keywords: *Jews, Moldova, population, medieval, legislation, Bessarabia, Russian Empire.*

*

Résumé: *La population juive a commencé à s'installer sur le territoire roumain principalement à la fin du Moyen Âge. Les informations sur cette période proviennent des récits des voyageurs étrangers, des chartes princières et des travaux des érudits et fonctionnaires russes. Ces sources permettent d'évaluer le nombre, l'activité économique et la vie quotidienne des Juifs dans la Moldavie historique. Bien que ces récits reflètent souvent des stéréotypes et des opinions subjectives, ils*

¹ Ambasador, doctor în Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, email: roitman.alexandr@gmail.com

offrent un aperçu précieux des conditions sociales et juridiques de la communauté juive. La législation de l'époque, bien que non unifiée, a influencé les droits des Juifs et entraîné un afflux en Bessarabie après son annexion par la Russie. Dimitrie Cantemir propose l'une des premières descriptions détaillées de la diversité ethnique en Moldavie, soulignant le rôle commercial des Juifs dans la société.

Mots-clés: Juifs, Moldavie, population, médiéval, législation, Bessarabie, Russie.

*

Populația evreiască a început să se stabilească în spațiul românesc cu precădere în perioada medievală târzie, iar cele mai multe informații utile referitor la această etapă istorică le găsim în relatările călătorilor străini, în hrisoavele vremii emise de către domnitori, precum și în lucrările scrise de cărturarii vremii și funcționarii ruși. Analiza acestora ne permite să adunăm și să analizăm informații despre populația evreiască de la acea etapă, răspândită în localitățile Moldovei istorice, și să elucidăm aspecte legate de evaluarea numerică, activitatea economică și viața cotidiană a evreilor care s-au așezat cu traiul pe teritoriul respectiv.

Informația prezentată în diferite memorii și documente, deși reflectă viziunea unor călători străini sau opinia și dispozițiile conducătorilor Moldovei, pot fi luate drept referință pentru o percepere comprehensivă a evreului în condițiile medievale respective. Totodată, este important să notăm că relatările contemporanilor trebuie tratate cu o doză sporită de analiză critică prin prisma hetero-stereotipurilor care existau în acea perioadă. Reflecțiile contemporanilor, care sunt prezentate mai jos, trebuie apreciate în contextul atitudinii, de cele mai multe ori, negative față de populația evreiască, care reiese din auto-stereotipuri, hetero-stereotipuri și stereotipuri existente în societate la etapa istorică vizată în analiza noastră. Cu alte cuvinte, relatările respective nu reprezintă altceva decât o părere subiectivă, expusă de către un singur individ sau de un grup etnic altui grup etnic și nu pot fi luate drept referință absolută pentru un studiu istoric, dar, alături de analiza obiectivă a documentelor de arhivă, poate servi drept un mecanism eficient de studiere a parcursului istoric al acestui popor.

De asemenea, trebuie notat că în ceea ce privește legislația, deși aceasta nu prezenta un corp clasic de legi, totuși materia legislativă formată de-a lungul perioadei medievale a devenit parte a cutumei legislative privind evreii, anume din acest considerent, studierea respectivei scurte perioade prezintă o necesitate pentru studiul de față. Tot aici, suplimentar, se cere remarcat faptul că, în contrast cu toate celelalte teritorii ale Imperiului Rus unde evreilor le era permis traiul, Basarabia, după anexare, a rămas unica unitate teritorial-administrativă, în care s-au păstrat normele legale de care se conducea regiunea în perioada istorică precedentă.

Acest fapt însemna că, inițial, privilegiile și imunitățile acordate de către domnitorii Moldovei și-au păstrat efectul încă pentru o perioadă de timp, ceea ce a determinat, în opinia noastră, un aflux de populație evreiască în regiunea Basarabia după anexarea de către Imperiul Rus. În acest context, se observă efectul important pe care l-a avut această proto-legislație a domnilor moldoveni, impact care se observă,

inclusiv, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la momentul când Basarabia devine gubernie.

Așadar, o primă descriere mai detaliată a evreilor din Moldova istorică o oferă Dimitrie Cantemir: „Doar cu greu ne-am putea închipui vreo altă țară, mărginită între hotare atât de înguste cum e Moldova și în care să încapă împreună atâtea neamuri diferite. În Moldova, în afară de moldoveni ai căror strămoși au revenit din Maramureș, mai trăiesc mulți greci, albanezi, sârbi, bulgari, polonezi, cazaci, ruși, unguri, nemți, armeni, evrei și țigani prolifici. [...] Evreii, de asemenea, sunt priviți ca supuși, fiind obligați să plătească anual un tribut bănesc mai mare decât cel obișnuit; n-au dreptul să exercite nicio funcție, în afară că o fac pe negustorii sau crâșmarii, pot să-și facă oriunde sinagogi, dar nu de piatră, ci de lemn. [...] Căci negustorii străini (turcii, armenii, evreii și grecii), care-s numiți, de obicei, gelepi, au luat în mâinile lor comerțul, din pricina nepăsării populației noastre, și, cumpărând, de obicei, foarte ieftin turme întregi de oi și de vite, le duc la Constantinopol și în alte orașe și acolo le vând cu preț dublu sau chiar triplu”².

Astfel, din cele relatate de Dimitrie Cantemir, aflăm despre ocupația principală a evreilor la începutul secolului al XVIII-lea, care, de rând cu alți negustori străini (turci, armeni, greci), se ocupă cu comerțul [internațional]. Tot aici, aflăm despre existența – în cazul evreilor – a unor măsuri prohibitive și impozite mărite, precum și despre interdicția de a se ocupa de altceva decât cu negoțul și despre deținerea de cârciumi, iar lăcașele de cult ale acestora pot fi construite oriunde, însă doar din lemn.

În epoca fanariotă, în perioada când la domnie se aflau Grigore Ghica al II-lea și Constantin Mavrocordat, în hrisoavele domnești găsim mai multe referințe la impozitarea distinctă a populației evreiești, dar și cazuri de scutire de la plata impozitelor. Un document din 13 aprilie 1727 al domnitorului Grigore Ghica al II-lea permite hahamului Iacob și hahamului Boroz de la Soroca să ia curupca³ de la evreii din Polonia, care vin la iarmarocul de la Soroca, și de la meserciii⁴ evrei: „Ю, Григорий Гика, воевод, Божию Милостию, Господарь Земли Молдавской. Дат-ам carte domniii mele hahamului jidovesc, lui Iacob și lui Boroz de la Soroca, ca să fie volnici cu carte domniii mele a merge la otacile de la iarmaroc și să aibă a lua curupca la toți jidovii din Țara Leșească, după cum le este obiceiul lor de veac. Și să aibă a lua și de la meserciii jidovești pre obicei, precum le scriu cărțile și de la alți domni ce au fost mai înainte de noi. Și nimeni să nu cuteze a sta împotriva cărții domniii mele”⁵.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 297.

³ Un impozit colectat în cadrul comunității evreiești, de regulă, se percepea pentru carnea preparată conform cutumei religioase, o parte din banii colectați fiind vărsați și în visteria statului.

⁴ Meseriașii evrei plăteau impozit pentru ocupațiile profesate.

⁵ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, (în continuare: I.M.R.E.R), vol. II/I, București, Ed. „Hasefer”, 1995, doc. 75, p. 54-55.

Referința la „hahamul jidovesc”, o funcție comunitară importantă, demonstrează că în orașul Soroca la acea etapă se atestă o comunitate evreiască semnificativă, deținând o infrastructură și o ierarhie proprie. Ulterior, în perioada domniei lui Grigore Ghica al II-lea, remarcăm documente de epocă, care se referă la scutirea de dări și de alte obligații fiscale a unor evrei din Iași⁶, ceea ce este un indicator al unei atitudini preferențiale față de comunitatea evreiască în acea epocă istorică. Hrisoave similare pot fi găsite și din perioada domnului Constantin Mavrocordat, drept exemplu servind actul din 20 iunie 1733 „despre scutirea de unele dări și obligații pe evreii Ilie și Iacov, cârciumari în târgul Suceava, urmând ca ei să plătească numai birul ca orândari”⁷.

O altă serie de documente din anii 1736-1741 vizează evreii din Moldova din timpul domniei lui Grigore Ghica al II-lea și se referă la unele înlesniri și scutiri de dări și impozite pentru evreii care s-au convertit la creștinism, acceptând botezul⁸, scutirea de orice impozite a evreilor ce lucrează pentru curtea domnească⁹, numirea starostelui breslei jidovilor din târgul Bârlad¹⁰, arenda podului leșesc umblător de la Soroca¹¹, numirea vornicului de Bârlad în calitate de judecător pe târgoveții de orice fel¹², împuternicirea starostilor evreilor din Iași de a strânge curupca de la toți evreii¹³, comerțul și cumularea dărilor¹⁴ etc.

Activitatea legislativă a domnului Constantin Mavrocordat a contribuit – prin facilitățile acordate negustorilor evrei – la o creștere și mai mare a numărului populației evreiești. În anul 1742, Constantin Mavrocordat emite un număr mare de documente ce vizează evreii din Moldova¹⁵, o atenție deosebită captând caracterul nediscriminatoriu al acestora nu doar față de evrei, dar și față de ceilalți locuitori ai Moldovei. Printre acestea pot fi enumerate: „Hrisovul cu privire la organizarea fiscală a țării”¹⁶ (a permis „jidovilor și armenilor” să repartizeze suma impozitului pe care trebuia s-o plătească între ei, astfel ca cei care erau mai înstăriți să poată achita o parte de impozit pentru cei săraci). Pot fi observate mai multe scrisori prin care Constantin Mavrocordat le oferă protectoratul său evreilor (sau oferă dreptate părții adverse¹⁷) din

⁶ *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc. 98, p. 82.

⁷ *Ibidem*, doc. 86, p. 65-66.

⁸ *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc. 113, p. 99-100; doc. 114, p. 100-101.

⁹ *Ibidem*, doc. 95, p. 75-76; doc. 98, p. 82.

¹⁰ *Ibidem*, doc. 106, p. 90.

¹¹ *Ibidem*, doc. 112, p. 99.

¹² I.M.R.E.R., vol. II/1, doc. 116, p. 102-103.

¹³ *Ibidem*, doc. 117, p. 103.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 119, p. 107-108; Doc. 120, p. 108.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 154, p. 135; doc. 171, p. 145; doc. 172, p. 145-146; doc. 173, p. 146; doc. 174, p. 146-147; doc. 176, p. 149; doc. 178, p. 149-150; doc. 180, p. 151.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 122, p. 110-113.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 138, p. 122; doc. 165, p. 142; doc. 185, p. 154.

diferite regiuni ale țării pentru întoarcerea unor datorii de către evrei sau evreilor¹⁸, pentru investigarea unor crime comise contra evreilor¹⁹, pentru scutirea evreilor de impozite²⁰ etc.

Mai mult ca atât, se atestă și litigii între etnici evrei, în care Constantin Mavrocordat intervine personal: „Dat-am carte domnii mele tuturor jidovilor ce au jăluit domnii mele pe hahamul lor că-i supără luându-li bani și alte angării²¹, băgându-i la cheltuială. Pentru aceasta, li-am dat această carte a domnii meli, să fie volnici a să apăra de haham și despre alți jidovi ce-ar veni dintr-alte părți, fără de voie lor să nu de niciun ban, afară din milostenie ce vor da cu voie lor. Și poroncim și ție, hahame, să te ferești, ca de acum înainte niciun ban să nu li ei, că di ni-ar jălui mai mult, apoi n-a fi bine de tine”²².

Tot referitor la această perioadă, putem vorbi și de întemeierea de către evrei a unor orașe-târguri cu populație exclusiv evreiască. Drept exemplu pot fi aduse târgul Onișcani, Fălticeni, Mihăileni din județul Suceava²³. După cum consideră autorul E. Schwartzfeld, evreii au început să devină promotorii fondării orașelor și târgurilor, aducând prin legăturile lor comerciale negustori și de alte obârșii și contribuind, astfel, nu doar la comerțul din Moldova, dar și la dezvoltarea urbană și rurală.

Condițiile atractive, pe care domnii Moldovei le ofereau negustorilor evrei, au fost, până la urmă, factorul principal în întemeierea orașelor cu populație – dacă nu exclusiv, atunci majoritar – evreiască. Printre acestea se numără facilitățile fiscale, dreptul la deschiderea cârciumilor și dughenelor, dreptul de a percepe impozitele anuale (bezman) și multe altele.

În 1774, evreii târgului Chișinău au format o uniune, numită „Frăția evreiască de înmormântări”, prezidată de rabinul din Iași. De asemenea, în aceeași perioadă, au fost deschise instituții de caritate: „Pâine săracilor”, „Vizitarea bolnavilor”, „Educația copiilor orfani și săraci”²⁴. Toate acestea derivă din tradiția religioasă a evreilor, conform căreia vizitarea bolnavilor, acordarea ajutorului la înmormântări și organizarea mariajului fetelor din familii sărace le va aduce celor care o fac „mari onoruri în lumea de apoi”. Ținem să remarcăm aici, deși ne vom opri separat asupra numărului populației evreiești din Basarabia, faptul că L. Berg menționează că, în anul 1775, în Moldova locuiau circa 70.000 de evrei²⁵, iar în opinia lui I. Korn, evreii

¹⁸ *Ibidem*, doc. 126, p. 114-115; doc. 127, p. 115; doc 133, p. 118-119, doc.155, p. 135-136; doc. 166, p. 142.

¹⁹ *Ibidem*, doc. 130, p. 116-117; doc. 162, P. 140; doc. 167, p 142-143.

²⁰ *Ibidem*, doc. 149, p. 132; doc. 169, p. 144; doc. 189, p. 156.

²¹ Nume generic dat obligațiilor în muncă impuse în Moldova și Țara Românească.

²² *Ibidem*, doc. 188, p. 156.

²³ Elias Schwartzfeld, *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova*. București, Uniunea Evreilor Pămînteni, 1914, p. 16.

²⁴ Валентин Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX веке*, Кишинев, Издательство «Штиинца», 1979, p. 10.

²⁵ Лев Берг, *«Бессарабия». Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, «Огни», 1918, p. 119.

constituiau, la acea etapă, o populație de 50.000²⁶, ambele estimări însă, după părerea noastră, par a fi exagerate.

În 1778, în Soroca, ca urmare a creșterii numărului populației evreiești, s-a construit o sinagogă mare, fiind activă până în perioada interbelică și numită ulterior Templul Israelit²⁷.

Numărul mare al populației evreiești din Țara Moldovei este confirmat și de alte mărturii ale timpului. Bunăoară, Stefano Igo Raicevich, un bun cunoscător al Principatelor Române, afirma, în anul 1781, cu privire la evreii din Moldova că erau „foarte numeroși”²⁸. Într-un memoriu din 1787, contele d’Hauterive nota despre comerțul pe care evreii îl făceau în Moldova: „trebuie să recunoaștem evreilor ce este al lor: sunt cumpătați, plătesc dările fără vorbă, se îmbogățesc încet și nu-și trimit agonisirile peste hotare. Au dat chiar preț din produsele țării; înainte vreme, pieile de iepure se aruncau, dâșii au văzut că sunt cele mai frumoase din Europa, vând în fiecare an, în țara nemțească, peste o sută de mii de bucăți”²⁹.

Călătorul străin I. Lejeune, care vizitase Moldova în anul 1788, relatea: „comerțul și micile industrii de primă necesitate (în Valahia și în Moldova) se găsesc în mâinile străinilor. Printre ei se află, în primul rând, grecii, din Albania sau din Macedonia, după ei vin câțiva valahi din Transilvania și, în urmă, armeni și evrei din Galiția”³⁰.

În anul 1799, în Moldova apar primele kahal-uri în calitate de organe de autoadministrare, după exemplul polonez³¹. Kahal-ul, care era format dintr-un for rabinic, cumula funcții administrative, religioase și judecătorești³². În kahal se audiau cazuri legate de dispute religioase, fiind pusă în sarcina acestora administrarea comunității evreiești, dar și cea judecătorească. Kahal-urile țineau evreii în deplină ascultare, elaborând un sistem de reguli în viața de zi cu zi, cu aplicarea unor pedepse drastice celor care îndrăzneau să le încalce. În anul 1804, kahal-urile au căpătat atribuții fiscale, fiind obligate să asigure plata dărilor de stat³³, detaliile acestor politici le vom examina în capitolele următoare. Totuși, în acest context concret, este esențial să subliniem că parcursul acestor organe de autoadministrare a avut o influență majoră asupra evoluției comunității evreiești în secolul al XIX-lea și ulterior.

²⁶ Ицхак Корн, *Облик бессарабского еврейства*, Израиль, Издательство «Бейт Бессарабия», 2002, p. 5.

²⁷ Agenția Națională a Arhivelor, Fond 1393, inventar1, dosar 15, fila 4.

²⁸ Manașcu Cotter, *6 secole de conviețuire din istoria comunităților evreiești din România*, București, Editura „Hasefer”, 1997, p. 49.

²⁹ Manașcu Cotter, *op. cit.*, p. 49.

³⁰ *Ibidem*, p. 50.

³¹ Валентин Зеленчук, *op. cit.*, p. 64.

³² Kahalul ca formă de autoadministrare apare, inițial, în Polonia în secolele XVI-XVIII, iar în Imperiul Rus va activa în perioada 1772-1844, <https://eleven.co.il/jews-of-russia/until-poland-partitions/11902/>, accesat 14.10.2025.

³³ Валентин Зеленчук, *op. cit.*, p. 64.

În anul 1799, călătorul P. Sumarokov nota în jurnalul său că „orașul Dubăsari, aflat la o distanță de 15 verste de Grigoriopol, este așezat pe malul Nistrului, iar printre locatarii acestuia sunt moldoveni, bulgari, jidovi și câțiva ruși. În această localitate nu există un comerț adecvat, însă numărul mare de prăvălii cu diverse mărunțișuri și meșteșuguri pun totul în mișcare³⁴”.

Ulterior, P. Svinin, funcționar al Ministerului rus de externe, trimis în Basarabia în anul 1816, relatează următoarele despre evreii basarabeni: „Jidovii aici sunt de două neamuri: unii polonezi sau nemți, care au invadat zona după izgonirea lor din Spania, Polonia și Germania și vorbesc pe nemțește, iar alții ce vin din Turcia și Crimeea și vorbesc turcește; ei au o ură mare unii față de alții: cei polonezi îi urăsc pe cei turci ca samariteni, iar aceștia – pe polonezi ca fiind ipocriți superstițioși și mincinoși. Și, într-adevăr, jidovii turci, numiți *karaïmi*, sunt mult mai cinstiți, mai cu bun-simț, mai îngrijiți decât alții; jidovii polonezi, în esență, sunt cei mai nocivi cetățeni din toate punctele de vedere. A înșela un creștin ei consideră că nu este un păcat, ci că este o victorie a credinței lor. Aici, precum ca și în Moldova și Valahia, ei au intrat și s-au așezat cu traiul, în cea mai mare parte, în perioada când aceste pământuri au fost ocupate de către trupele ruse. Și acum, în Moldova și Valahia, de ei se are grijă cu strictețe și nu sunt admiși la rezolvarea problemelor importante, pe când în Basarabia ei participă nu numai la toate arendările de venituri, dar iau în posesie și sate. În toată Basarabia se numără până la cinci mii de familii evreiești³⁵”.

În memoriul său, elaborat în anul 1823, vice-gubernatorul F. Wighel face o caracterizare negativă evreilor și influenței acestora în Basarabia și indică asupra faptului că, „deoarece nu există aici niciun dosar penal în care, mai mult sau mai puțin, să nu fie implicați evreii, aceștia aflându-se sub un protectorat special din partea președintelui Judecătoriei penale [Kurik], pare de bun-simț să fie descrisă influența acestui popor numeros și nociv pentru locuitorii Basarabiei. [...] Acum să ne concentrăm asupra unui subiect important: asupra puterii israeliților, răspândite în Basarabia prin intermediul lui Kurik și motivele acesteia. Dragostea, dragostea (dacă acest cuvânt poate fi aplicat acestei persoane) a fost motivul principal al acestei stări a lucrurilor. [...] Când păcătosul bătrân [Kurik] s-a dedat pasiunii atotputernice, inimile israeliților s-au înfiripat cu speranță, în bătrâna lui jidovă evreii au văzut pe Estera, apărătoarea și susținătoarea Israelului, și, ascultând povețele privind influența acesteia, cei mai săraci dintre ei au părăsit Polonia și au venit cu miile. Aceștia cu toții au apelat la Kurik, care, fiind în legătură strânsă cu nobilii moldoveni, cu jidovii botezați, din răspuțeri i-a apropiat unii de alții și a contribuit la integrarea acestora, atunci au apărut și jidovii locali, care anterior se ascundeau în beznă. Anterior, aceștia practicau

³⁴ Павел Сумароков, *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест*, Москва, Университетской типографии, у Ридигера и Клаудия, 1800 [8], p. 234-235.

³⁵ Павел Свинин, *Описание Бессарабской области в 1816 году*, в «Записки Одесского общества истории и древностей», Т.6, Одесса, 1867, p. 206-207.

comerțul cu amănuntul și unele meșteșuguri, iar acum au început să primească comenzi, dreptul la colectarea impozitelor, să intre în posesia moșiilor deținute de boieri și au început să jefuiască și să intimideze populația locală. Sărmanii moldoveni, de secole prigoși, au putut totuși să păstreze simțul demnității umane, supunându-se tuturor, totuși nu au permis jidovilor să-i conducă, iar cei din urmă au rămas smeriți în fața țaranului. Dar acum vedem pe sărmanii mojici cu capul gol și aplecat în fața jidovului, soarta menindu-le și această ultimă înjosire. În alte pământuri, desigur, există mulți evrei iluminați, care nu împărtășesc viciile compatrioților săi, dar masele acestui popor, în special la noi, sunt superstițioși până la nebunie. Depravarea creștinului, aducerea lui la comiterea crimelor și susținerea în aceste acțiuni, jefuirea și condamnarea lui, în opinia acestora, sunt lucruri plăcute lui Iehova. [...] Înmulțirea și îmbogățirea lor în Basarabia este o adevărată molimă, de rând cu faptul că moldovenii simpli sunt cel mai neviciat popor din lume. [...] Dacă jidovul va bate sau va omorî un creștin, totul va fi ascuns, dar ar fi o nenorocire pentru un rus sau un moldovean, care se va încumeta să jignească un jidov, dacă o va face, apoi acesta va regreta lucrul dat³⁶”.

Aprecierea celor descrise de F. Wighel, în opinia noastră, a fost foarte bine făcută de către M. Danilov, care, în cercetarea sa cu privire la opera funcționarului rus, sublinia: „Contemporanii lui Wiegel, apreciind meritele lui literare, îl considerau un tip antipatic. P. Veazemski, care îl cunoscuse îndeaproape la cercul literar „Arzamas” (1815), a lăsat cel mai reușit portret al lui F. F. Wiegel: „În timpul vieții, el mereu s-a certat nu numai cu unii indivizi aparte, ci cu familii, orașe, regiuni și popoare întregi. N-a avut suferințe deosebite, însă mereu a fost nemulțumit de el însuși. Deși trăia în condiții destul de favorabile, el a trecut dureros prin viață, fiind mereu înțepat de spini și ace, care singur și le-a presărat”. Wiegel a fost subiectul multor epigrame, gustate în epocă, cea mai renumită fiind scrisă de un poet, astăzi uitat cu desăvârșire, S. A. Sobolievski, intitulată „Ah, Filip Filipovici Wiegel”³⁷”.

De asemenea, despre cum a fost perceput acest memoriu, în general și cu referire și la localnici, de către populația locală se notează: „Manuscrisul lui Wiegel despre existența căruia toată lumea din Chișinău a aflat prin cancelaria Consiliului Suprem, unde s-a copiat, a făcut o mare valvă în Basarabia. Toți moldovenii s-au simțit adânc jigniți de conținutul lui”. În notița lui M. Zuzulinov se mai preciza că „tineretul revoltat era gata, dacă nu să-l omoare pe Wiegel, cel puțin, să-i tragă o bătaie zdravă”. Boierii basarabeni, printr-o scrisoare a mareșalului nobilimii Iancu Sturdza, au cerut îndepărtarea lui Wiegel din provincie ca fiind „vrăjmaș al poporului moldovenesc”. Ura împotriva lui Wiegel a atins cote maxime. Boierii moldoveni,

³⁶ Филипп Вигель, *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии (октябрь 1823)*, Москва, Издательство «Университетская типография Страстной Бульваръ», 1829, p. 19-21.

³⁷ Maria Danilov, *Pe urmele unui manuscris inedit din Chișinăul de altădată (Ф. Ф. Вигель, Замечания на нынешнее состояние Бессарабии, 1823)*, în „Identitățile Chișinăului”, Ediția 4, Chișinău: „Bons Offices”, 2018, p. 149.

membri ai Sfatului Suprem, au declarat guvernatorului că, dacă „Wiegel va veni la sedință, atunci ei vor părăsi-o”. Însuși Wiegel va mărturisi că împotriva lui era „întreaga națiune”. Ion Pelivan susține că, de fapt, „conținutul manuscrisului a zguduit adânc conștiința națională a tuturor intelectualilor moldoveni și i-a solidarizat pe toți în revolta și ura împotriva lui Wiegel, considerat din momentul acela dușman al poporului moldovenesc”³⁸. Deci distorsiunea narativului lui Wighel se referă atât la comunitatea evreiască, cât și la autohtoni.

În anul 1828, scriitorul și geograful I. Yakovenko face următoarele mențiuni despre evreii basarabeni: „Ocupațiile evreilor aflați în Valahia sunt aceleași ca și în Rusia și în alte locuri; unii dintre ei se ocupă cu comerțul, iar alții – cu anumite meserii. Dar de comerțul de băuturi alcoolice ei au fost îndepărtați. [...] Aproape toți locuitorii din zonele rurale ale Valahiei sunt protejați de acele înșelăciuni nemiloase, care adesea duc la ruina agricultorilor ce trăiesc în Basarabia, Polonia și chiar în Rusia”³⁹.

Funcționarul rus I. Aksakov, care a vizitat Basarabia în anul 1848, a lăsat următoarea relatare despre evreii basarabeni: „Evreii au fost impuși de facilitățile acordate Basarabiei să se mute acolo în cantități enorme, dintre care mulți se află acolo sub numele persoanelor demult decedate și locuiesc nu se știe unde, fără nicio înregistrare scrisă. Acest fapt îngreunează posibilitatea efectuării unui recensământ și clarificarea numărului lor și complică extrem de mult supravegherea din partea poliției. Dintre cei incluși numai în comunitatea evreiască de la Chișinău, 362 de familii se află în afara orașului, în locuri necunoscute, fără pașapoarte și fără a plăti taxe, care, până la urmă, se transformă în restanțe uriașe asupra coreligionarilor lor”⁴⁰.

La mijlocul secolului al XIX-lea, circa la 1850, A. Skalkovski menționa condițiile prielnice din Novorossia și Basarabia pentru evrei: „Regiunea Novorossiei este pământul făgăduinței pentru evrei. După regiunile vestice, unde numărul lor ajunge la 1/6 din întreaga populație și reprezintă întreaga masă a locuitorilor orașelor, doar gubernia Novorossiei și Basarabia le oferă un adăpost liniștit, iar cel mai important, un refugiu foarte profitabil”⁴¹. Cu referire la educația evreilor din Basarabia, istoricul A. Skalkovski face următoarea caracterizare: „Pe lângă școlile evreiești obișnuite și până acum inutile, avem două școli evreiești principale în Odessa

³⁸ Maria Danilov, *op. cit.*, p. 150.

³⁹ И. Яковенко, *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области с картой; изображенное в письмах, с историческим и статистическим описанием сих земель, нравов, обычаев и домашнего быта тамошних жителей с росписями всех бывших донныне в Молдавии и Валахии господарей, и с объяснением разных чинов и их должностей*, Санкт-Петербург, типография А. Смирдина, 1828, p. 173-174.

⁴⁰ Иван Аксаков, *Записка о бессарабских раскольниках*, 1886, p. 5-6., <https://www.litres.ru/ivan-aksakov/zapiska-o-bessarabskih-raskolnikah/>, accesat în data de 14.10.2025.

⁴¹ Апполон Скальковский, *Опыт статистического описания Новороссийского края*, ч. I, *География, этнография и народонаселение Новороссийского края*, Одесса, типография «Л. Нитче», 1850, p. 303.

și Chișinău pentru copii de ambele sexe, unde aceștia învață cu mare plăcere: limba și literatura rusă, istoria, geografia, limbi străine și altele, obținând rezultate uimitoare. Mulți chiar frecventează gimnaziul și liceul, ceea ce deja constituie cel mai înalt nivel al educației noastre civice”⁴².

La sfârșitul anilor '50, în lucrarea sa, publicată în „Odesskii Vestnik”, K. Hanatski amintea despre rolul economic important al evreilor din Basarabia: „Evreul pentru moldovean este o persoană necesară. Tot de ce are nevoie va găsi, comod, la evreu. Unde se închiriază pădure – acolo este neapărat evreul; unde există un loc pustiu pentru pășunat – acolo este evreul; peste tot, potrivit sau nepotrivit, se lipește evreul. Vrei, nu vrei, dar trebuie să apelezi la jupân (așa îl numesc moldovenii pe evreu)”⁴³.

Anuarul statistic, pregătit de A. Zașciuc pentru anul 1862, scrie cu referire la evrei: „Acest popor este împrăștiat peste tot, iar în Basarabia constituie o parte semnificativă a populației, atât datorită numărului acesteia, cât și din cauza că aproape tot comerțul local se află în mâinile acestora. Printre evreii basarabeni se numără câteva familii care au venit din Moldova, unde s-au mutat din Spania în perioada prigonirilor regelui Ferdinand și reginei Isabela. Cea mai mare parte a evreilor însă sunt de origine germană și poloneză, care au inundat Germania și Polonia în evul mediu, când nu le era admisă locuirea în Moldova și acum ei au migrat din guberniile vestice în Basarabia, când această regiune a fost ocupată de către oștile ruse: după 4 ani de la alipirea Basarabiei la Rusia, aici s-au depistat 5 000 de familii (evreiești)”⁴⁴.

Printre evreii care locuiesc la Chișinău, continuă A. Zașciuc, sunt câteva familii cu studii extraordinare, dar aceste persoane, din cauza unor prejudecăți vechi ale majorității elitei locale puțin educate, nu-și regăsesc locul conform legislației în vigoare, nemaivorbind de câteva familii de evrei ale unor negustori bogați și educați și de faptul că, din 20 de medici ai regiunii, 10 sunt evrei, iar din 10 medici care fac practică liberă 2 sunt evrei. Pe de altă parte, majoritatea populației evreiești a regiunii o constituie masele evreiești (*еврейская чернь*), care, și în continuare, sunt impregnați de prejudecăți și viziuni vechi. Este inutil a oferi mai multe detalii despre masele evreiești, care sunt prezente peste tot, chiar și acolo unde locuirea le este interzisă de lege⁴⁵.

Unde sunt afaceri, unde se face comerț, unde se fac bani, acolo apare această clasă de oameni, cu chipul lor semitic de neuitat, cu egoismul și activitatea lor impulsivă. Acei evrei a căror îndeletnicire o reprezintă comerțul cu amănuntul și meșteșugăritul în orașele din Basarabia nu aduc prejudiciu nimănui, însă mulți dintre ei iau în posesie moșii și, sub protecția moșierilor, fură și asupresc pe țăranii locali. În

⁴² *Ibidem*, p. 304.

⁴³ К. Х[анатский], *Статьи из Сорок*, в «Одесский вестник», 1859, No. 140, 141.

⁴⁴ Александр Защукъ, *Материалы для географіи и статистики Россіи, Бессарабская область*, СПб, 1862, p. 171.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 172.

afară de aceasta, în mâinile evreilor să află aproape toate cârciumile și stațiile poștale. Orașele Hotin și Bălți, târgurile Noua Suliță, Lipcani, Sculeni și Fălești sunt locuite în totalitate de către obștile de contrabandiști evrei, care adăpostesc tot felul de fugari și infractori. Este nevoie încă de mult timp și îmbunătățiri, pentru a schimba spre bine viziunile și viața cotidiană a evreilor basarabeni în masa lor, care sunt reținuți în dezvoltarea lor de fanatismul (religios - *n.n.*) tsadikim-ilor lor⁴⁶.

În acest context, este important de menționat că relatarea lui A. Zașciuc a avut o influență majoră asupra istoriografiei ulterioare din țara noastră, fapt care a generat o perpetuare a acestei descrieri subiective în viitoarele cercetări științifice.

Un alt funcționar rus, A. Schmidt, în aceeași perioadă, în 1863, nota că scrie despre evrei fără prejudecăți, deși subiectul la acea etapă trezea dezbateri aprige: „Pentru că un adevărat patriot trebuie, înainte de toate, să aibă grijă de eradicarea acelor începuturi care nu pot, în niciun caz, să aducă onoare națiunii sale <...> Însă, de îndată ce se vorbește despre evrei, și mai ales despre semnificația economică a existenței lor, în raport cu restul populației, atunci începe cea mai aprinsă polemică, fără limite, care încearcă adesea să ne demonstreze că acest lucru este contrar principiilor general umane, iar subiectul se întoarce într-un mod care face să pară că se scrie împotriva evreilor, că se atacă umanitatea lor și așa mai departe. Eu vorbesc aici despre evrei, la fel ca despre maloruși, moldoveni și alții, și vorbesc despre acele date pe care le prezintă acest neam, vorbesc despre locul pe care îl ocupă în viața socială a regiunii. De aceea, repet, îi privesc pe evrei ca pe orice altă națiune ce face parte din umanitate, care, la fel ca orice alt neam, este înclinat chiar să-și transforme instinctele bune într-o direcție negativă, atunci când circumstanțele o permit”⁴⁷.

„Când evreul face comerț, el trăiește pe seama muncii altora, pe seama slăbiciunilor altora și, în general, activitatea sa este dăunătoare pentru mediul pe care l-a ales ca domeniu. Evreul, ca negustor, este o persoană destul de utilă în cadrul societății – în calitatea lor de motor al comerțului și de concurent –, însă doar până în momentul în care nu găsește oportunitatea de a transforma ocupațiile sale într-o monopolizare atât de tentantă nu doar pentru evrei. Totuși, gubernia Herson este protejată de dezvoltarea unor monopoluri prea extinse și diversificate tocmai datorită concurenței evreilor”⁴⁸.

„Ei, pe lângă răspândirea alcoolismului, pe care se bazează bunăstarea celei mai mari părți dintre ei, pentru a atrage mulțimea, angajează adesea muzică. Sub această muzică dansează toți, iar distracția ia adesea caracterul celei mai imorale orgii, la care martori și chiar participanți sunt copiii”⁴⁹.

⁴⁶ *Idem*, p.172-173.

⁴⁷ Александр Шмидт, *Материалы для военной географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния*, ч. 1., СПб, 1863, p. 510-511.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 517.

⁴⁹ *Idem*, p. 520.

În același context, referitor la rolul evreilor în comerțul cu băuturi alcoolice în sate, este interesantă relatarea călătorului rus Kelsiev, care, în notele sale de călătorie, menționează că, într-un sat tipic rusesc, două instituții sunt importante: acestea sunt biserica, condusă de preot, și cârciuma, condusă de un evreu, ambele fiind mereu într-o competiție pentru atragerea de „clienți”⁵⁰.

O relatare pe măsură, la mijlocul secolului al XIX-lea, o oferă și o altă lucrare, care face o descriere regională și care relatează că „dintre naționalitățile venetice, se remarcă populația evreiască. Evrei în România sunt extrem de mulți, doar la Iași fiind circa 30 000, numai că aici ei nu sunt hasizi, care reprezintă un număr mic. Totodată, această mică parte se dedă completamente ritualurilor sale – citesc rugăciuni conform ordinii de zi, postesc, execută spălările ritualice de câteva ori pe zi –, precum și tuturor practicilor religioase. Se căsătoresc de la vârsta de 10-14 ani. Numărul celor care nu sunt hasizi este mai mare și aceștia sunt mai educați, nu au aceleași prejudecăți și își trimit copiii în școlile creștine. Ambele secte au o ură reciprocă acerbă, precum toți sectanții din alte religii. Hasizii nici măcar nu-i consideră evrei pe coreligionarii săi din alte secte. În România ei se împart în spanioli și polonezi. Cei spanioli au venit din Turcia, unde au migrat în secolul al XVI-lea din Spania și Portugalia. Ei sunt mai civilizați decât cei care au venit din Galiția și Rusia. În Moldova ei sunt până la 50 000, în Valahia – mai puțini, respectiv, în Odessa sunt mai mulți decât în toată Moldova (până la 47.000 și 6.000 aflați temporar). Evreii din Odessa, după cum se cunoaște, se deosebesc prin dezvoltarea lor de toți ceilalți evrei din Rusia. Elementul evreiesc în diferite birouri din Odessa este destul de european după modul de a gândi, educație și tact. Din evreii din Odessa 13 sunt scriitori (ebraică, germană, rusă – 9, franceză și italiană – 4). În cele 3 școli de stat și 27 de școli private sunt 2.000 de profesori, la un număr de 53.000 de evrei doar 2 sunt incuți și 7 bețivi, cu toate că în Odessa sunt 4.300 de cârciumi, care sunt ținute de populație creștină de toate naționalitățile. La noi o casă evreiască obișnuită se consideră un exemplu de murdărie și lipsă de curățenie. Aici, dimpotrivă, casele lor se deosebesc prin curățenie și ordine, pereții casei sunt văruiți, podelele sunt spălate, cel puțin, o dată pe săptămână, paturile și vesela nu sunt bogate, dar se remarcă prin curățenie. Evreii se ocupă de comerț, vinderea vinului și meșteșugărit. Rușii, în general, au atât de multe prejudecăți despre evrei, că nu văd nimic bun în aceștia, dar aceste prejudecăți sunt față de un subiect puțin cunoscut”⁵¹.

Călătorul Afanasiev-Ciujbinski⁵², în anii 1861-1863, a descris evreii din Basarabia și viața lor cotidiană, ocupațiile în felul următor: „Rușii vând porumbul evreilor locali la un preț derizoriu, cei din urmă având diverse modalități să se

⁵⁰ Василий Кельсиев, *Путешествие по Галичине и Молдавии*, СПб, Издательство «Типография Литвак В. Р.», 1862, p. 202-203.

⁵¹ Румыния: Рассказы о Бессарабии, Буковине, Молдавии и Валахии. С историческими очерками, Одесса, тип. «Л. Нитче», 1867 (обл. 1868), p. 71-74.

⁵² Александр Афанасьев-Чужбинский, *Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра*, СПб, [Тип. Мор. мин-ва], 1861-1863, ч.2, 1863, [2], p.14.

folosească, aproape gratis, de munca țăranului. Din toți evreii Imperiului Rus – trebuie spus adevărul – nicăieri nu există fanatici atât de înrădăcinați și lipsiți de scrupule, precum sunt evreii basarabeni. Pretutindeni, acest trib, cât de cât, se lasă deja influențat de timp. Peste tot se observă primele elemente ale reformării lor interne, deși încă puțin sesizabile de ei înșiși. Aceste simptome dau senzația unor schimbări spre bine, cel puțin, în următoarea generație. Evreii basarabeni parcă sunt înconjurați de un zid chinezesc de orice influență din afară și profită din contul moldovenilor și rușilor, utilizând nu doar tot felul de metode interzise, dar reușind și inventarea unor noi șiretlicuri inimaginabile. Aceasta este un ulcer pentru populația credulă și blândă. [...] Punând mâna pe inimă, se poate spune că evreii basarabeni sug toate sucurile sănătoase din plai în detrimentul organismului semibolnav, care, în pofida condițiilor locale favorabile, nu poate să revină în stare normală din cauza particularităților administrative. Copiii Israelului se regăsesc în orașe și târguri. Există, de exemplu, în ținutul Hotin, în târgul Briceni, unde locuiesc cinci mii și jumătate de locuitori și unde mai puțin de 10% sunt creștini. Despre masa de evrei se poate judeca după numărul de instituții educaționale, care ajunge la 17. Niciuna din familiile evreiești nu practică agricultura, toți practică comerțul sau trăiesc din venituri suplimentare. Totuși trebuie recunoscut faptul că evreii basarabeni cunosc la perfecție limba moldovenească și dialectul rusnac, și din această cauză nu întâmpină impedimente în interacțiunea cu oamenii simpli. Pentru dreptate însă, trebuie spus că doar evreii oferă plaiului propulsie economică, fără ei ar fi doar o stagnare”⁵³.

Așadar, marea majoritate a lucrărilor din perioada secolelor XVIII-XIX descrie activitatea și viața cotidiană a evreilor în termeni peiorativi. Aceasta se datorează faptului că părerile călătorilor străini sunt redade subiectiv și, deseori, fără o documentare adecvată. Imaginile contrastante ale evreilor basarabeni prezentate de diferitele surse din secolul XIX reflectă complexitatea statutului lor în societatea basarabeană. Pe de o parte, evreii erau un grup economic vital, care sprijinea comerțul local și era esențial pentru dezvoltarea regiunii, iar pe de altă parte, erau priviți cu neîncredere și ostilitate, din cauza prejudecăților religioase și sociale, dar și a comportamentului lor economic adesea considerat exploator. Aceste atitudini și percepții negative au continuat să modeleze relațiile dintre evrei și populațiile majoritare în deceniile care au urmat, influențând profund viața socială și politică din Basarabia și din alte regiuni ale Imperiului Rus.

Populația evreiască din Moldova medievală a avut un rol semnificativ în cadrul social și economic al regiunii, deși condițiile în care trăiau erau reglementate prin norme adesea restrictive. Activitatea economică a evreilor era concentrată în comerț, adesea în asocieri cu alte grupuri etnice (turci, greci, armeni), iar unele dintre reglementările lor specifice, cum ar fi interdicțiile de a ocupa funcții publice sau de a construi lăcașuri de cult din piatră, reflectă statutul lor de „străini” în fața autorităților locale. Deși impozitele aplicate evreilor erau mai mari, există dovezi de scutiri și

⁵³ *Ibidem*, p.22-23.

privilegii acordate anumitor membri ai comunității, ceea ce sugerează o relație complexă între evrei și conducerea domnească, bazată pe interesul economic și pe anumite concesi politice.

Astfel, din cele prezentate mai sus reiese că prezența evreilor în Moldova medievală nu doar a influențat economia regiunii, dar și a fost marcată de un sistem legislativ și social în continuă evoluție, care reflecta atât un anumit grad de integrare, cât și o separare clară între evrei și populațiile autohtone. Această dualitate a permis evreilor să joace un rol important în comerțul internațional al regiunii, dar și să rămână sub un regim de reglementări specifice, care își aveau rădăcinile în tradițiile locale și în politica domnească.

Totodată, relațiile dintre evreii din diferite regiuni și cu restul populației au fost uneori tensionate, iar imaginea lor era adesea marcată de prejudecăți și stereotipuri. Conform relatărilor oficialilor și călătorilor străini, evreii erau percepuți de unii ca fiind prosperi și influenți, dar și ca un grup responsabil pentru diferite disfuncționalități sociale, economice și politice. Astfel, conflictele etnice și religioase între evrei, dar și între evrei și populația autohtonă au contribuit la consolidarea unor stereotipuri negative care au persistat în perioada modernă.

În concluzie, în perioada medievală și modernă, evreii din Moldova și Basarabia au fost o comunitate complexă, având o influență semnificativă asupra comerțului și urbanizării, dar care a avut și o relație ambivalentă cu autoritățile și populațiile locale. Impactul lor asupra economiei și asupra structurii sociale a regiunii rămâne un subiect important de studiu, evidențiind nu doar succesul lor în comerț, ci și provocările și conflictele interne și externe cu care s-au confruntat.

MIȘCAREA ETERISTĂ ȘI REVOLUȚIA DE LA 1821 ÎNTR-UN ARTICOL RUSESC DIN 1829

*

THE ETERISTIC MOVEMENT AND THE REVOLUTION OF 1821 IN A RUSSIAN ARTICLE FROM 1829

*

LE MOUVEMENT ÉTÉRISTIQUE ET LA RÉVOLUTION DE 1821 DANS UN ARTICLE RUSSE DE 1829

Dr. Bogdan MORAR¹

Prof. Carmen-Maria MORAR²

Rezumat: Anul 1821 în Principatele Române a fost unul deosebit de agitat. Mișcarea Eteristă a vrut să dea o lovitură puternică intereselor otomane din Balcani prin apariția unui stat grec independent. Prezența eteriștilor în Principatele Române a complicat foarte mult mișcarea declanșată de Tudor Vladimirescu care a reușit totuși să dea Moldovei și Țării Românești dreptul de a avea domni pământeni după o lungă perioadă. Imperiul Otoman a fost surprins inițial de acțiunile Mișcării Eteriste și a cetelor de panduri ale lui Tudor Vladimirescu. Cele două mișcări au fost înăbușite destul de repede dar acestea au prefațat declanșarea războiului ruso-turc din 1828-1829. La terminarea aceluia război Grecia își dobânda independența iar principatele dunărene deveneau autonome față de Imperiul Otoman.

Alăturat redăm traducerea unui articol apărut în anul 1829 într-o prestigioasă revistă editată la Moscova care ne înfățișează acțiunea Mișcării Eteriste din anul 1821. De asemenea, articolul face referire și la interacțiunea dintre eteriști și Tudor Vladimirescu. Este interesant de știut cum vedeau autoritățile țariste cele două țări române care erau vasale sultanului de la Constantinopol și ce au decis să facă pentru a le scoate de sub autoritatea acestuia.

Cuvinte cheie: Alexandru Ipsilanti, Eteria, Tudor Vladimirescu, Moldova, Țara Românească, Grecia, Imperiul Otoman;

*

Abstract: The year 1821 in the Romanian Principalities was a particularly turbulent one. The Eterist Movement wanted to deal a strong blow to Ottoman interests in the Balkans by establishing an independent Greek state. The presence of the Eterists in the Romanian Principalities greatly complicated the movement launched by Tudor Vladimirescu, who nevertheless managed to give Moldavia and Wallachia the right to have earthly rulers after a long period. The Ottoman Empire was initially surprised by the actions of the Eterist Movement and Tudor Vladimirescu's followers. The two movements were suppressed quite quickly, but they prefaced the outbreak of the Russo-Turkish War of 1828-1829. At the end of that war, Greece gained its independence and the Danubian principalities became autonomous from the Ottoman Empire.

Below is the translation of an article published in 1829 in a prestigious magazine published in Moscow that shows us the action of the Etherist Movement in 1821. The article also refers to the interaction

¹ Bogdan Morar, doctor în istorie, cercetător independent, email: bmorar2012@gmail.com.

² Profesor gradul I la Școala Gimnazială „Lucian Blaga” din Ocna Mureș,
email: morarcarmen@yahoo.com.

between the Etherists and Tudor Vladimirescu. It is interesting to know how the tsarist authorities viewed the two Romanian countries that were vassals of the Sultan of Constantinople and what they decided to do to remove them from his authority.

Keywords: Alexandru Ipsilanti, Eteria, Tudor Vladimirescu, Moldova, Wallachia, Greece, Ottoman Empire;

*

Résumé: L'année 1821 fut particulièrement tumultueuse dans les principautés roumaines. Le mouvement étheriste souhaitait porter un coup dur aux intérêts ottomans dans les Balkans en établissant un État grec indépendant. La présence des étheristes dans les principautés roumaines compliqua considérablement le mouvement lancé par Tudor Vladimirescu, qui parvint néanmoins à accorder à la Moldavie et à la Valachie le droit d'avoir des seigneurs locaux après une longue période. L'Empire ottoman fut d'abord surpris par les actions du mouvement étheriste et des disciples de Tudor Vladimirescu. Les deux mouvements furent rapidement réprimés, mais ils annoncèrent le déclenchement de la guerre russo-turque de 1828-1829. À l'issue de ce conflit, la Grèce obtint son indépendance et les principautés danubiennes devinrent autonomes de l'Empire ottoman.

Ci-joint la traduction d'un article paru en 1829 dans une prestigieuse revue moscovite, qui relate les actions du mouvement étheriste en 1821. Cet article évoque également les interactions entre les étheristes et Tudor Vladimirescu. Il est intéressant de savoir comment les autorités tsaristes considéraient les deux pays roumains vassaux du sultan de Constantinople et ce qu'elles ont décidé de faire pour les soustraire à son autorité.

Mots-clés: Alexandru Ipsilanti, Eteria, Tudor Vladimirescu, Moldavie, Valachie, Grèce, Empire ottoman;

ВѢСТНИКЪ ЕВРОПЫ.

№ 22.

Н О Я Б Р Ь. 1829.

ИЗЯЩНЫЯ ИСКУССТВА, НАУКИ И
ЛИТЕРАТУРА.

М О С К В А.

ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФИИ.
1829.

Figura 1. Pagina de titlu a revistei *Вестник Европы* (Buletinul știrilor din Europa), nr. 22 din luna noiembrie 1829, în care a apărut articolul (paginile 139-151). Tipărirea revistei se făcea la Universitatea din Moscova.

Moldova, Valahia și începutul revoltei grecești în aceste țări (traducere din germană)

La moartea lui Alexandru Suțu³ a izbucnit o revoluție, dar, printr-o stranie coincidență, fără știrea principalilor executanți ai planului - ea a izbucnit dintr-o mișcare care, în sine, nu avea nicio legătură cu opiniile lor, deși ei au profitat imediat de ea și au întărit-o prin acțiunile lor. Theodor (Tudor, *n.a.*) Vladimirescu, un valah de origine modestă, dar care servise cu puțin timp înainte în armata unei puteri vecine⁴, a ridicat steagul revoltei. El s-a plâns de asupririle care epuizau poporul; a vorbit în proclamațiile sale despre speranța de a primi ajutor din partea puterii vecine și a strâns o trupă numeroasă. Acțiunea sa a devenit și mai importantă cu ajutorul lui Bimbașa Sava⁵, care se afla la București cu 4000 de albanezi, însărcinat să mențină ordinea în oraș. Războiul dintre Ali Pașa de Ianina și Poartă, care făcea ravagii de un an, a ocupat-o pe aceasta din urmă și a fost foarte favorabil patrioților greci.

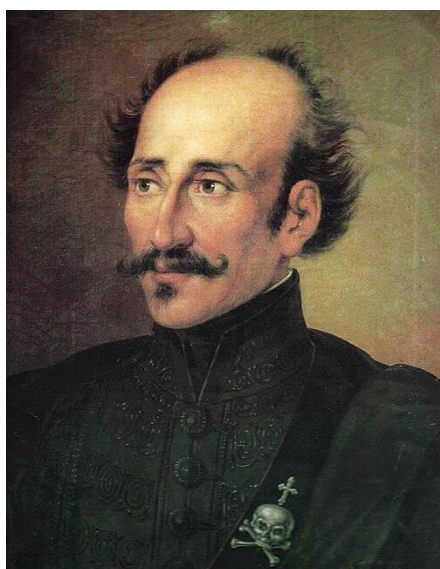

Figura 2. Alexandru Ipsilanti (1792-1828), conducătorul Mișcării Eteriste, pictură a lui Dionysios Tsokos aflată la Muzeul Național de Istorie a Greciei din Atena.

Figura 3. Tudor Vladimirescu (1780-1821) într-o pictură a lui Theodor Aman aflată la Muzeul Municipiului București.

³ Domn al Țării Românești între 1818-1821.

⁴ Este vorba de armata Imperiului Austriac.

⁵ Sava Fochianos (Bimbașa Sava) a fost numit de domnul Țării Românești, Scarlat Callimachi, ca *bimbașa* (comandant) peste arnauții care asigurau paza Bucureștiului.

Alexandru Ipsilanti, împreună cu un corp de eteriști, pe care îi numea *armata sa sfântă*, a trecut Prutul și a emis prima sa proclamație la Iași, principalul oraș al Moldovei. Poporul moldovean, întâmpinându-l cu urale, s-a adunat în cete sub stindardele sale. În acord cu domnul țării, Ipsilanti a instituit un guvern provizoriu, ai cărui membri erau numiți efori. Dar curând consulul rus de la Iași a publicat o proclamație, care nu era altceva decât un ecou al proclamației emise de țar la Laibach⁶ și a făcut cunoscut publicului că Ipsilanti acționa fără permisiunea țarului. Speriat de consecințele probabile ale respectivei lipse de consimțământ, domnul Moldovei a părăsit imediat tabăra revoluției, a luat tezaurul și s-a retras la Odessa.

Între timp, Ipsilanti, după ce a părăsit Iașiul, s-a îndreptat direct spre București, când, deodată, a fost uimit de vestea plecării domnului Moldovei și de porunca primită din partea țarului de a părăsi Principatele. Deși aceste vești erau extrem de nefavorabile, Ipsilanti, bazându-se totuși pe participarea conaționalilor săi din Grecia și pe succesul fratelui său, Dimitrie Ipsilanti, care activa deja în sud (adică în Peloponez, *n.a.*), a decis să meargă mai departe. La 10 aprilie a intrat în București, unde a fost primit cu încântare; armata sa era deja egală ca număr cu cea adunată sub steagurile lui Vladimirescu. *Armata sa sfântă*, formată numai din tineri greci, educați în Europa Occidentală și animați de un patriotism înflăcărat, era o parte separată a armatei, pe care se putea baza cu deplină încredere în toate. Această armată se afla sub comanda directă a lui Nicolae Ipsilanti, fratele mai mic al lui Alexandru.

Între timp, Vladimirescu a decis să depună armele, lucru pe care l-a întreprins fără nici o înțelegere cu patrioții greci. El intrase deja în negocieri cu turcii, cărora le făcuse promisiunea că li se va alătura. Pentru a acoperi această trădare, la sosirea lui Ipsilanti la București, Vladimirescu s-a retras la mănăstirea Cotroceni (nu departe de București). A avut loc o întâlnire între cei doi, în timpul căreia Ipsilanti a devenit suspicios față de Vladimirescu, iar scrisorile interceptate ale acestuia din urmă către Pașa de Brăila i-au confirmat vinovăția.

În consecință, valahul a fost luat în custodie de Iordache Olimpiotul în apartamentul său principal, judecat de un tribunal militar prezidat de însuși Ipsilanti și condamnat la moarte. Sentința a fost executată pe 7 iunie. Soldații săi au trecut aproape toți de partea conducătorului Eteriei.

Apoi Ipsilanti s-a retras la Târgoviște, cu intenția de a mășălui în Serbia, pentru a tulbura această regiune. De altfel, cu ceva timp înainte, câțiva deputați sârbi l-au vizitat. Ei l-au asigurat că, de îndată ce va trece Dunărea, compatrioții lor vor trece imediat de partea revoluției. Ipsilanti i-a trimis înapoi pe acești agenți, dorind să afle mai multe despre starea de lucruri din Serbia; el a așteptat întoarcerea lor, iar această lentoare a fost poate cea mai mare greșală pe care a făcut-o în situația sa dificilă. Totuși, motivul acestei greșeli a fost prudența, deoarece comunicațiile sale ar fi putut fi întrerupte, iar întreaga sa armată ar fi putut fi predată turcilor, dacă nu ar fi găsit un

⁶ Acum Ljubljana, capitala Sloveniei.

adăpost sigur în Serbia. Dimpotrivă, ajutorul puternic al acestei regiuni ar fi asigurat un succes fericit al acțiunii sale.

În timp ce Ipsilanti a rămas aparent inactiv, armata otomană, sub comanda Pașei de Brăila a luat în stăpânire Bucureștiul și a mărșăluit de acolo spre Târgoviște împotriva patrioților greci. Pe 15 iunie, ambele armate se aflau deja una în fața celeilalte. Forța turcă era formată din aproape 30.000 de oameni; armata lui Ipsilanti număra aproximativ 18.000 de oameni, cu includerea celor din armata lui Vladimirescu care i s-au alăturat. Planul de luptă a fost minunat și a arătat înzestrările extraordinare ale comandantului grec. După ce a ocupat înălțimile, el i-a încredințat aripa dreaptă lui Iordache Olimpiotul, iar aripa stângă lui Sava Fochianos. Amândoi trebuiau să atace flancurile inamicului iar succesul atacului acestora trebuia să aducă victoria în luptă. Dar Sava Fochianos a trădat și a trecut la turci, iar Constantin Duca, care comanda o parte a centrului, nu s-a supus șefului, iar bătălia a fost pierdută. O parte a *armatei sfinte* s-a distins în această zi printr-un curaj extraordinar, iar căpitanul Suțu, fiul domnului Valahiei, împreună cu alții și-a dat viața pentru patrie. Ipsilanti a fost nevoit să se retragă după fuga lui Sava Fochianos. Retragera a fost făcută în bună ordine cu toate că o parte a *armatei sfinte*, care nu intrase în luptă, era gata să lupte; dar turcii, după ce au văzut curajul acestui corp, nu au dorit să-l urmărească.

Intenția lui Ipsilanti era să se retragă la Râmnic pentru a lupta, dar aurul turcilor a determinat pe câțiva conducători ai armatei valaho-moldave să-i ceară lui Ipsilanti să se răzgândească. Circumstanțele au forțat o nouă bătălie; în ziua de 19 iunie Ipsilanti și-a oprit armata la Drăgășani, lângă Olt, într-un loc înalt, a luat poziție și a așteptat inamicul. *Armata sacră*, în haine negre, cu cranii și oase încrucișate pe șepci, a fost plasată în centru: era condusă de Nicolae Ipsilanti. Fratele său Grigorie, cu aproape 200 de oameni din cavaleria regulată, a ocupat locul din aripa stângă a lui Nicolae; aproximativ 7000 de infanteriști au fost plasați în aripa dreaptă și în spatele corpului. O parte dintre cei rămași în spate s-au împrăștiat sau au trecut la inamic la primul sunet de trâmbiță care a anunțat începutul bătăliei. Soldații *armatei sacre*, frumusețea și gloria elenilor, al căror nume va fi nemuritor în anale, acești soldați abandonați rușinos, obligați să lupte singuri împotriva a mii de barbari, și-au vândut scump viața. De multe ori au respins cu baioneta atacul rapid al turcilor; Nicolae Ipsilanti a rezistat pe cal aproape singur turcilor, care au căutat o ocazie de a-l captura viu, chiar înainte de sosirea căpitanului Iordache Olimpiotul cu o mână de albanezi. Acesta din urmă, apucând calul lui Nicolae, l-a scos din foc împreună cu călărețul său. Doar câțiva patrioți au scăpat de masacrul sângeros.

Figura 4. Bătălia de la Drăgășani din 19 iunie 1821, imagine preluată de pe history.arsakeio.gr.

Alexandru Ipsilanti cu restul armatei sale a sosit în Râmnic la 20 iunie; nevăzând nici o speranță de succes în aceste provincii, el și-a desființat trupa. Nefiind departe de frontiera austriacă, el a cerut un pașaport pentru sine, pentru a ajunge în Grecia. Pașapoartele i-au fost acordate; dar de îndată ce a pus piciorul pe pământ austriac, a fost imediat arestat și închis, mai întâi în fortăreața Munkacs și apoi în Theresienstadt. După mulți ani de tortură i s-a permis să ajungă la Viena, unde a murit în scurt timp de o febră internă debilitantă, care a fost consecința unei captivități lungi și severe.

Un alt corp de eteriști, la fel de decorat, a fost format în Moldova sub comanda lui George Cantacuzino. Un frate mai mare al acestuia, cu același nume, a mers cu Dimitrie Ipsilanti în sudul Greciei; dar la un an după începerea luptelor pentru libertate, el a abandonat orice pretenții și a plecat la Dresda, unde, după cum se aude, a rămas până în ziua de azi (adică anul 1829, *n.a.*). Dacă acești Cantacuzini sunt descendenți ai Casei Imperiale bizantine, al cărei nume îl poartă, rolul jucat de ei nu este deloc demn de strămoșii lor, care, cu câteva secole înainte, s-au așezat pe tronul lui Constantin și Iustinian. Cu toate acestea, este mai probabil ca ei să fi fost de origine dacică și, prin urmare, la fel ca majoritatea valaho-moldavilor, să fi luat puțin parte la cauza greacă. George Cantacuzino și-a părăsit imediat armata și s-a strecurat în spatele Prutului când armata turcă s-a apropiat de Moldova. Locul său, însă, a fost luat imediat de un curajos eterist, Anastasie.

Ismail Pașa, la 26 iunie, cu 16.000 de oameni, a intrat în Iași și s-a îndreptat imediat împotriva eteriștilor, care, împreună cu liderul lor Anastasie, în număr de nu mai mult de 400, se fortificaseră la Stânca, la granița cu Rusia. Aici au amenajat o mică reductă în formă de semicerc, cu spatele la Prut, și au plasat câte un tun pe fiecare

marginile. În zori, ambele părți au continuat bătălia cu aceeași determinare, dar forța copleșitoare a numeroasei armate turcești a contat foarte mult. Grecii, întăriți de vestea că Ipsilanti merge la Adrianopol, au rezistat bătăliei până la prânz; în acest timp, ambele tunuri, din cauza tragerilor neîncetate, au devenit inutilizabile pentru cauză: cavaleria turcă s-a repezit, a luat reducta prin atac și a ucis jumătate din eteriști. Alți greci, văzând pericolul de a fi înconjurați, s-au repezit în Prut și au înotat până pe celălalt mal. Mulți dintre fugari, care erau în serviciul Rusiei, au fost arestați și trimiși în Taurida⁷.

Acesta a fost sfârșitul tuturor mișcărilor în favoarea cauzei grecești care au început în provinciile de pe această parte a Dunării. Deși trupele turcești trimise să pună capăt insurecțiilor au dat dovadă de atâta insolență și au îndrăznit atâtea violențe, încât poporul asuprit a fost nevoit să pornească un război împotriva lor, totuși, acest lucru nu a servit decât pretext pentru noi asuprirea din partea turcilor și, timp de un an întreg după încetarea insurecțiilor, provinciile nefericite au rămas victimele celor mai teribile asalturi din partea acestora. Condiția locuitorilor a devenit atât de anevoioasă încât, în cele din urmă, s-a ajuns la medierea din partea Rusiei, care a intervenit în favoarea provinciilor dunărene asigurate prin atâtea tratate. Cererile țarului au fost fie sistematic respinse, fie nu au fost îndeplinite pe deplin; apoi a început din nou o negociere lungă și neplăcută care a dus în cele din urmă la o ruptură. Primul rezultat al războiului a fost ocuparea celor două provincii de către ruși și instaurarea unui guvern provizoriu în ele. Multe vieți ar fi fost salvate, multe dezastre ar fi fost evitate, dacă acest lucru s-ar fi întâmplat cu opt ani mai devreme.

În încheierea acestui articol dorim să remarcăm un singur lucru: există posibilitatea de a justifica caracterul lui Alexandru Ipsilanti și al adepților săi printr-o simplă presupunere și de a-i absolve de acuzația de imprudență, aproape vecină cu nebunia totală. Presupunerea este că ei sperau cu tărie într-un ajutor extern; altfel, nimic nu ar putea fi mai nebunesc decât să pornești un război pentru independența Greciei în provincii în care locuitorii nu aparțin poporului grec și care nu au nimic în comun cu grecii în afară de credință.

⁷Adică în Crimeea.

ASOCIAȚIONISMUL MESERIAȘILOR ROMÂNI DIN BUCOVINA INTERBELICĂ: ÎNTRE CREUZETUL PROFESIONAL ȘI SOLIDARITATEA NAȚIONALĂ

*

ROMANIAN ASSOCIATIONISM AMONG CRAFTSMEN IN INTERWAR BUKOVINA BETWEEN PROFESSIONAL SOLIDARITY AND NATIONAL AFFIRMATION

*

L'ASSOCIATIONALISME DES ARTISANS ROUMAINS EN BUCOVINE PENDANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES ENTRE SOLIDARITÉ PROFESSIONNELLE ET AFFIRMATION NATIONALE

drd. Mariana RUSU (TODERAȘ)¹

Rezumat: *Articolul analizează rolul societăților de meseriași români din Bucovina interbelică, cu accent pe activitatea Societății Meseriașilor Români din Cernăuți - una dintre cele mai reprezentative organizații profesionale și culturale ale epocii. Pe baza surselor arhivistice și a presei vremii, studiul reconstituie principalele direcții de acțiune ale societății: sprijinul profesional, instruirea tinerilor ucenici, inițiativele economice, activitatea culturală și filantropică. Se evidențiază modul în care asociaționismul meseriașilor a contribuit la afirmarea unei clase de mijloc românești și la consolidarea identității naționale într-un context multiethnic și dinamic.*

Cuvinte-cheie: Bucovina, perioada interbelică, meseriași români, asociaționism, identitate națională.

*

Summary: *The article examines the role of Romanian craftsmen's associations in interwar Bukovina, focusing on the activity of the Romanian Craftsmen's Society of Chernivtsi -one of the most representative professional and cultural organizations of the period. Based on archival documents and contemporary press sources, the study outlines the society's main fields of action: professional support, apprenticeship training, economic initiatives, and cultural or philanthropic work. It highlights how craftsmen's associationism contributed to shaping a Romanian middle class and strengthening national identity within a multi-ethnic and socially dynamic environment.*

Keywords: Interwar Bukovina, Romanian craftsmen, associationism, national identity.

Résumé: *L'article analyse le rôle des sociétés d'artisans roumains en Bucovine durant l'entre-deux-guerres, en se concentrant sur l'activité de la Société des Artisans Roumains de Cernăuți, l'une des organisations professionnelles et culturelles les plus représentatives de l'époque. À partir de sources d'archives et de la presse contemporaine, l'étude met en évidence les principales orientations de l'action de la société: soutien professionnel, formation des apprentis, initiatives économiques, activités*

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Facultatea de Istorie, Geografie și Științe Sociale, Studii doctorale. Domeniul Istorie. Email: rusu.mariana@outlook.com.

culturelles et philanthropiques. Elle montre comment l'associationnalisme des artisans a contribué à la formation d'une classe moyenne roumaine et à l'affirmation de l'identité nationale dans un contexte multiethnique et en mutation.

Mots-clés: Bucovine de l'entre-deux-guerres, artisans roumains, associationnalisme, identité nationale.

*

Introducere

În perioada interbelică, viața asociativă din Bucovina a cunoscut o dezvoltare deosebită, ilustrată printr-o densă rețea de societăți culturale, academice, profesionale și filantropice, implicate activ în promovarea educației, culturii și a interesului comunitar². Între aceste forme de organizare, societățile de meseriași au ocupat un loc aparte, reprezentând inițiativele micilor întreprinzători urbani care urmăreau modernizarea practicii meșteșugărești și protejarea intereselor economice ale românilor. Însă, aceste asociații și-au depășit menirea strict profesională, asumând și o componentă educativă și civică orientată spre formarea unei elite muncitorești conștiente de rolul său social. Este de remarcat că această dimensiune educativă depășea adesea sfera practică, apropiindu-se de un ideal moral și național pronunțat.

Prin activități de instruire, prin internate, biblioteci, cursuri și prin colaborarea constantă cu intelectualitatea locală, ele au contribuit la articularea unei infrastructuri de emancipare socială și culturală, integrată organic în dinamica vieții publice bucovinene.

Astfel, asocierea meseriașilor români nu poate fi privită izolat, ci trebuie înțeleasă ca parte integrantă a întregului peisaj asociativ al Bucovinei interbelice, în care inițiativa profesională și spiritul civic converg spre afirmarea unei identități colective moderne. Pe acest fundal, *Reuniunea Meseriașilor Români din Cernăuți* își găsește locul firesc, ilustrând contribuția unei categorii adesea marginalizate la construcția morală și materială a provinciei, pentru că, așa cum remarca dr. Aurel Morariu, „E bine să se știe că și meseriașii români își au partea lor în această istorie a culturii morale și materiale bucovinene”³.

După Marea Unire, Bucovina a traversat o perioadă de transformări, marcate de integrarea administrativă în statul român și de adaptarea vechilor forme de organizare la noile realități naționale. Pe acest fond, tradiția bogată a vieții asociative românești din epoca habsburgică a fost continuată și diversificată prin apariția unor noi asociații, care au suplinit adesea lipsa unor instituții publice specializate⁴.

² Mariana Rusu (Toderaș), *Asociaționismul românesc din Bucovina interbelică: dinamici, specific regional și implicare socio-culturală*, în „Dialogica”, Revistă de studii culturale și literatură, 2025, nr. 2, p. 102.

³ Aurel Morariu, *Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932*, Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 7.

⁴ Mariana Rusu (Toderaș), *op. cit.*, pag. 102.

Amplificarea fenomenului asociativ s-a produs odată cu integrarea Bucovinei în spațiul legislativ și administrativ românesc. Constituția din 1923 a garantat explicit libertatea de asociere a cetățenilor (art. 29)⁵, iar Legea nr. 21/1924 asupra persoanelor juridice (așa-numita Lege Mârzescu) a uniformizat cadrul juridic al asociațiilor pe întreg teritoriul României Mari, impunând reorganizarea și reînregistrarea tuturor societăților preexistente, inclusiv a celor bucovinene înființate sub administrația austriacă⁶.

În lumina acestor fapte, asociațiile românești din Bucovina au cunoscut între anii 1925–1935 o amplă diversificare, perioadă pe care o considerăm momentul de maximă expansiune a vieții asociative interbelice, atât din punct de vedere numeric, cât și teritorial și funcțional. Această efervescență nu a fost doar expresia entuziasmului postunionist, dar și o reacție pragmatică la nevoile unei comunități aflate în proces de reorganizare, care își căuta repere instituționale și culturale într-un cadru politic nou. Printre preocupările constante ale acestor societăți se numărau înființarea de case naționale, biblioteci, cursuri de alfabetizare și organizarea de conferințe, șezători sau spectacole menite să întărească solidaritatea socială și conștiința națională, dar și să ofere soluții la problemele sociale ale comunității.

Pornind de la aceste premise generale, ne propunem să prezentăm activitatea *Societății Meseriașilor Români din Cernăuți*, deoarece considerăm că aceasta exemplifică cel mai bine simbioza dintre preocupările educative și profesionale ale meseriașilor români și efortul de consolidare și perpetuare a identității naționale într-un spațiu multietnic și dinamic. Societatea din Cernăuți s-a remarcat prin constanța inițiativelor și prin efortul de a adapta scopurile educative și profesionale la realitățile economice și sociale ale mediului bucovinean interbelic.

Trebuie menționat că *Societatea Meseriașilor din Cernăuți* nu a fost singura de acest fel. În Suceava, Rădăuți, Câmpulung au existat inițiative similare. De exemplu, în statistica societăților culturale pentru anul statutar 1935-1936, realizată de Constantin Loghin, este menționată activitatea *Societății Meseriașilor Români din Câmpulung Moldovenesc*. Aceasta a fost întemeiată la 26 ianuarie 1908 de către I. Ștefureac și Ion Pășlea, ambii profesori la Liceul Industrial din Câmpulung. Din punct de vedere material, societatea dispunea de o parcelă de pământ situată în centrul orașului, de aproximativ 80.000 lei numerar, precum și de un local propriu⁷. În plan cultural, activitatea sa s-a concretizat în șezători literare și mai multe conferințe publice prin care se urmărea educarea profesională și morală a membrilor. În jurul societății principale a luat ființă și o organizație complementară, „Înfrățirea”, cu caracter de ajutor reciproc, destinată sprijinirii membrilor în caz de deces⁸.

⁵ Constituția României din 1923, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 282/29 martie 1923.

⁶ Legea nr. 21 din 6 februarie 1924 pentru persoanele juridice (Asociații și Fundații), publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 27, 6 februarie 1924.

⁷ *Societăți culturale române din Bucovina*, în „Raportul general pentru anul 1936 al Societății pentru cultură și literatură română în Bucovina”, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitului Silvestru”, 1936, p. 102.

⁸ *Ibidem*.

De asemenea, în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți am identificat o corespondență emisă de *Societatea Centrală a Meseriașilor din Bucovina (Centrala Cernăuți)*⁹, transmisă către Ministerul de Interne din București la data de 20 februarie 1934¹⁰. În cuprinsul adresei, conducerea societății anunța întreținerea unui Cămin pentru membrii săraci, fondat „din resurse proprii”, dar confruntat cu lipsuri materiale.

Prin urmare, se solicita aprobarea Ministerului pentru „emiterea și distribuirea a 1000 mărci a câte 2 lei între membrii și prietenii acestui Institut, sperând de a putea duce la un bun sfârșit acțiunea caritativă prin aceste daruri”¹¹. În finalul scrisorii, se sublinia caracterul filantropic al inițiativei: „...având în vedere scopul uman și luând în considerație că acest institut nu primește nici o subvențiune de la vreo parte, subsemnata conducere roagă respectuos să binevoiți a ne acorda autorizația necesară în acest scop.”¹² Dincolo de valoarea documentară a acestei corespondențe, interesant pentru studiul nostru este extrasul din *Statutul Societății Centrale*, tipărit pe marginea stângă a filei, care definește principiile și obiectivele organizației. Printre acestea, se numără „favorizarea dezvoltării civile și morale a meseriașilor români”, „ridicarea pregătirii morale și intelectuale a membrilor prin conferințe, serate și biblioteci”, precum și „acordarea consultațiilor medico-sanitare și ajutoarelor materiale în caz de boală, moarte și alte nevoi”¹³.

În orașelul Vama din sudul Bucovinei, după Unire s-a înființat un *Casino de lectură, cultură și distracție al comercianților și breslașilor* (1923). Societatea își propunea să reunească comercianții și breslașii din Vama într-un cadru comun de sprijin profesional, cultural și social. Pentru atingerea acestor scopuri, membrii organizau adunări, conferințe, cursuri practice și activități recreative, de la șah și biliard până la seri de conversație și lectură, menite să dezvolte gustul pentru asociere și cultură¹⁴.

Desigur, și alte societăți similare au desfășurat o activitate reprezentativă pentru mediul meșteșugăresc românesc din provincie, dar acestea vor constitui însă obiectul unor cercetări viitoare, mai ample, dedicate analizei comparative a fenomenului asociativ bucovinean.

Cu toate acestea, Cernăuțiul a rămas centrul cel mai important, iar *Societatea Meseriașilor Români* din acest oraș s-a impus drept organizația-etalon, cu cea mai vastă arie de acțiune. Ea a servit adesea drept model și sursă de inspirație pentru celelalte, purtând, după 1921, titulatura ce includea întreaga Moldovă de Sus.

⁹ Recunoscută ca persoană juridică și înregistrată la Tribunalul Cernăuți în anul 1924.

¹⁰ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond *Prefectura județului Cernăuți*, opis. 2. dos. 1200, f. 57.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ SJAN Suceava, fond *Prefectura județului Câmpulung*, dos. 1/1923, f. 36.

Fondarea Societății Meseriașilor din Cernăuți (1907–1914)

În primăvara anului 1907, în Cernăuțiul aflat sub administrație austriacă, o mișcare de o semnificație deosebită pentru comunitatea românească începea să prindă contur, organizarea meseriașilor români într-o formă asociativă proprie. Într-o epocă în care solidaritatea culturală devenise un instrument de afirmare identitară, ideea unei „reuniuni a meseriașilor români” apărea ca o continuare firească a mișcărilor de emancipare națională de la începutul secolului XX, dar și ca o reacție la presiunile economice și concurența etnică din mediul urban bucovinean.

Din perspectivă metodologică, reconstituirea momentului fondator al *Reuniunii Meseriașilor Români din Cernăuți* se bazează pe un ansamblu de surse primare și secundare, complementare între ele. Sursele primare includ atât materiale editate, precum articolele de presă publicate începând cu anul 1907 în ziarul bucovinean („Universul”, „Neamul românesc”, „Tribuna”, „Glasul Bucovinei”, etc.), care surprind percepția publică și contextul social al epocii, cât și documente inedite, păstrate în fondurile Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți (proces-verbale, statute, corespondență internă), ce oferă detalii asupra organizării și dinamicii interne a societății. Acestea li se adaugă sursele secundare, de tip retrospectiv, între care se remarcă monografia elaborată de dr. Aurel Morariu în 1932, întemeiată pe documente de arhivă și pe experiența directă a autorului, care propune o sinteză amplă asupra evoluției și rolului acestei organizații în viața profesională și culturală a meseriașilor români din Bucovina.

Procesul de constituire a Reuniunii preceda momentul fondării propriu-zise, după cum subliniază Aurel Morariu: „mișcarea națională a meseriașilor, micilor industriași și a comercianților români din Bucovina pornește încă mult înainte de încheierea formală a primei organizații de meseriași români bucovineni”¹⁵, fiind sprijinită de dr. I. G. Sbiera, dr. Vasile Găină, Leonida Bodnărescu, Modest Scalat, frații Alexandru și Ion Ursu și Ioan Feldorian, societatea studențească „Dacia”. Morariu arată că „leagănul Societății Meseriașilor Români din Cernăuți” a fost prăvălia fraților Alexandru și Ion Ursu, unde „s-au purtat primele discuții și s-au făcut planurile pentru constituirea unei organizații a meseriașilor români din Cernăuți și suburbii”¹⁶.

Presa contemporană a fost prima care a consemnat inițiativa din 1907. Ziarul „Universul” anunța, la 5 iunie 1907, că „o idee de mult dorită a muncitorilor a fost adusă la îndeplinire zilele acestea prin înființarea societății Reuniunea Meseriașilor Români din Cernăuți și suburbii”, subliniind că aceasta „a întâmpinat multe stăvile și greutăți până la constituirea ei”¹⁷. Inițiativa aparținea „tânărului lucrător tipograf Ioan Feldorian”, care a reușit să adune „un număr de 20 de meseriași, hotărând a se înființa

¹⁵ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Din Bucovina. Reuniunea Meseriașilor români din Cernăuți și suburbii*, în „Universul”, anul XXV, nr. 151, 5 iunie 1907, p. 1.

o societate care să apere interesele și drepturile meseriașilor”¹⁸. În urma acestei întruniri preliminară, „s-a constituit un comitet provizoriu, alegându-se ca președinte profesorul Leonida Bodnărescu” Activitatea acestui comitet a fost temporar suspendată, „fiind însă alegerile parlamentare la mijloc și nevoind a se face a crede că e o societate politică, s-a amânat constituirea până după acestea”¹⁹.

Această prudență era justificată de climatul politic al epocii, în care administrația austriacă privea cu suspiciune orice formă de asociere a românilor. Totuși, demersurile au continuat, iar potrivit lui Aurel Morariu, Adunarea generală constitutivă a avut loc la 9 iunie 1907, în sala societății muzicale „Armonia” din Cernăuți. Conform procesului-verbal, adunarea a fost deschisă și prezidată de profesorul Leonida Bodnărescu, în prezența a peste două sute de participanți, meseriași, intelectuali și clerici. În urma deliberărilor, s-a ales comitetul de conducere, alcătuit din: Dimitrie Bucevschi (președinte), Vasile Chichifoi (vicepreședinte), Alexandru Ursu (casier), George Balteș și George Pitei (secretari) și Ioan Feldorian (bibliotecar)²⁰.

La scurt timp, ziarul „Universul” revenea asupra evenimentului, evidențiind importanța momentului: „E cert că dacă diferitele popoare au făcut progrese, ele s-au făcut numai prin organizațiuni sau asociațiuni”, iar „între meseriașii români din Cernăuți și suburbii s-a făcut un progres prin înființarea Reuniunii Meseriașilor Români”²¹. Corespondentul consemna, de asemenea, că noul comitet urma „să discute cu de-amănuntul nevoile meseriașilor”, să „mijlocească întreprinderi de muncă în toate ramurile” și „să țină întruniri instructive cu oamenii însemnați din inteligență, care și-au oferit serviciile lor”²². Tot atunci se anunța intenția de a înființa „un cor propriu, primul în Bucovina, având de scop cultivarea cântecelor naționale” - un proiect concretizat ulterior prin formarea corului meseriașilor români, condus de dirijorul Victor Vasilescu, fostul conducător al corului „Lumina”²³.

În lunile următoare, activitatea s-a extins și în suburbii. „Universul” relatează la 16 septembrie 1907 organizarea adunărilor de propagandă în Roșișa și Clocucica, unde președintele Bucevschi a subliniat că „românii bucovineni, fiind copleșiți de jur împrejur de străini, vrând-nevrând trebuie să se organizeze, ca astfel să arate lumii că și românii cunosc importanța meseriei”²⁴. În cadrul acestor adunări s-a discutat înființarea unei școli pentru meseriași adulți, cu limba de predare română, care urma să

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 6.

²¹ *Din Bucovina. Reuniunea Meseriașilor români din Cernăuți și suburbii*, în „Universul”, anul XXV, nr. 167, 21 iunie 1907, p. 1.

²² *Ibidem*.

²³ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 9.

²⁴ *Din Bucovina. Reuniunea Meseriașilor români din Cernăuți și suburbii*, în „Universul”, anul XXV, nr. 254, 16 septembrie 1907, p. 1.

fie aprobată de autorități, „căci legea zice: fiind 30 de elevi cu aceeași limbă de propunere, se vor da instrucții în acea limbă”²⁵.

Această inițiativă este confirmată de Morariu, care notează că propunerea privind cursul de meserii în limba română i-a aparținut profesorului Modest Scalat și a fost sprijinită de Dimitrie Bucevschi, acesta făcând „demersurile oficiale la autorități pentru aprobarea cursului”. Într-o ședință ulterioară, Bucevschi a raportat că „într-adevăr asemenea cursuri pot fi înființate, dacă se întrunesc cel puțin 30 de elevi”²⁶.

În același timp, societatea a dispus „de trimiterea a patru elevi români la Școala de Arte și Meserii din Iași”, Gheorghe Chibac, Gheorghe Dăncilă, Ion Voloșciuc și Emanoil Gliga, toți susținuți financiar de organizație. A. Morariu precizează că „toate cheltuielile de drum și întreținere au fost suportate de societate din fondurile proprii, iar președintele Bucevschi i-a însoțit personal la Iași”²⁷.

Consolidarea instituțională s-a produs în octombrie 1907, când adunarea generală extraordinară a aprobat modificarea statutului și schimbarea denumirii în *Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți și Suburbii*. Cu acest prilej s-au stabilit însemnele distinctive ale societății – „un steag tricolor cu două mâini împreunate în frăție și inscripția „Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți”²⁸. În ceea ce privește însemnele societății, presa consemna încă din iunie 1907 că „spre semn de distincțiune, membrii societății vor întrebuința, la ocazii festive, cocarde tricolore [...] pe care, în partea de sus, va fi înscris „Reuniunea meseriașilor români din Cernăuți 1907”, iar în mijloc două mâini împreunate în frăție, cu două ramuri verzi de stejar”²⁹. Morariu notează că „statutul modificat al Societății Meseriașilor Români a fost înaintat Prefecturii județului Cernăuți, care, întărindu-l, a dat societății cuvenita aprobare să funcționeze; de atunci se poate vorbi de ființa juridică a societății”³⁰.

Crearea Internatului Meseriașilor Români, destinat tinerilor din mediul rural veniți la oraș pentru a învăța o meserie, a fost considerată una dintre cele mai importante realizări ale perioadei de început. Presa vremii saluta această inițiativă ca împlinirea „uneia dintre cele mai însemnate aspirațiuni ale poporului român din Bucovina” - formarea unei generații de meșteșugari autohtoni. În anul 1909 s-a început strângerea de fonduri pentru internat, iar după eforturi organizatorice și financiare, în 1911 a fost inaugurat la Cernăuți Internatul Meseriașilor Români, un cămin menit să găzduiască băieți români din satele Bucovinei veniți să deprindă o meserie. Un alt articol sublinia că internatul „e menit să fie locul de adăpost al viitoarelor generații de meseriași și comercianți, cari să puie bază trainică stărei mijlocii, care ne lipsește cu

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 8.

²⁷ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 13.

²⁸ *Ibidem*, p. 11.

²⁹ *Din Bucovina. Reuniunea Meseriașilor români din Cernăuți și suburbii*, în „Universul”, anul XXV, nr. 151, 5 iunie 1907, p. 1.

³⁰ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 11.

desăvârșire”, expresie elocventă a speranțelor puse de opinia publică în această instituție³¹.

Evenimentul a fost pe larg reflectat în presa vremii și prezentat în termeni elogioși. Ne-am oprit atenția asupra articolului publicat în „Foaia poporului” (nr. 44/1911), întrucât acesta oferă și structura noului edificiu „[...] Astăzi vedem înălțându-se falnic, în mijlocul orașului, un edificiu mare, pe care fâlfâie mândru stindardul tricolor al nostru. Clădirea e încălzită cu calorifere și luminată cu electricitate. Sub casă se află o spațioasă bucătărie, prevăzută cu toate cele trebuincioase și o mare sală de mâncare. În parter: locuința directorului, compusă din 3 frumoase odăi și o sală festivă elegantă și artistic decorată. În etajul 1 se află două dormitoare igienice (cu câte 15 paturi) precum și o frumoasă bibliotecă cu o sală de cetire. În etajul al II-lea se află de asemenea trei dormitoare (tot cu câte 15 paturi) precum și o spațioasă sală de spălat”³².

Deși dificultățile financiare și izbucnirea Primului Război Mondial au determinat suspendarea temporară a activității, moștenirea acestei etape fondatoare a fost durabilă: o rețea de meseriași români organizați, o infrastructură educativă proprie și un model asociativ care va fi reluat și amplificat după 1918.

Această primă perioadă (1907–1914) a pus bazele unei tradiții instituționale care va transforma Societatea Meseriașilor din Cernăuți într-un reper de solidaritate profesională și afirmare națională în epoca interbelică. Societatea crease deja o rețea de meseriași români conștienți de interesele lor comune, instruiseră primele generații de ucenici (unii trimiși la studii în Regat, alții școliți în atelierele locale) și ridicase un internat – instituție ce avea să devină un simbol al emancipării meseriașilor români. Chiar dacă internatul și-a întrerupt temporar funcționarea în preajma războiului, fundamentul fusese pus.

Reorganizare și dezvoltare în perioada interbelică (1918–1930)

Unirea Bucovinei cu România (28 noiembrie 1918) a deschis o nouă etapă pentru *Societatea Meseriașilor din Cernăuți*. Odată cu instaurarea administrației românești, vechile organizații naționale și-au reluat activitatea, beneficiind de sprijin oficial și de entuziasmul general al populației românești eliberate de sub dominația habsburgică. Societatea meseriașilor nu a făcut excepție, după aproximativ șase ani de inactivitate, ea a fost reînviată în primăvara anului 1919, odată cu convocarea adunării generale ordinare din 4 mai³³. La întrunire au participat meseriași și numeroși intelectuali români. Sub președinția lui Alexandru Ursu, adunarea a făcut bilanțul pierderilor de război, a evaluat resursele financiare disponibile – 2.600 de coroane în casierie – și a stabilit ca prioritate redobândirea și repunerea în funcțiune a internatului

³¹ *Din Bucovina*, în „Tribuna”, anul XV, 1911, nr. 217, 04.10.1911, p. 6.

³² *Din Bucovina. Internatul meseriașilor*, în „Foaia Poporului”, an XIX, nr. 45, 12 noiembrie 1911, p. 4.

³³ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 44.

meseriașilor români, aflat temporar în administrarea Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina³⁴.

În urma discuțiilor, comitetul ales a decis constituirea unei comisii speciale pentru gestionarea chestiunilor legate de internat. În colaborare cu reprezentanții Societății pentru Cultură, s-a convenit ca imobilul să fie restituit Societății Meseriașilor după finalizarea lucrărilor de reparație, cu menținerea unui drept de supraveghere culturală din partea instituției care îl administrase provizoriu. Traian Ilcău a fost desemnat administrator al internatului pentru o perioadă de șase ani, preluând efectiv clădirea la 15 iunie 1919³⁵.

Anul 1920 a marcat o etapă de consolidare instituțională. În paralel cu revigorarea concretă a așezământului de ucenici, *Societatea Meseriașilor* a procedat la *adoptarea unor noi statute*, conforme cu noile realități politico-juridice. La 1919-1921 au loc adunări generale pentru modificarea statutului vechi (din 1907) și adaptarea sa la legislația românească. Schimbarea nu a fost doar formală, ci și de *extindere a sferei de cuprindere*: dacă înainte de război organizația se numea *Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți și Suburbii*, după 1921 ea apare menționată sub denumirea de *Societatea Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți*³⁶.

Analizând noul statut al *Societății Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus*, se poate observa, în opinia noastră, un proiect strategic complex, care depășește simpla organizare profesională, punând un accent programatic pe consolidarea culturală și afirmarea identității naționale. Obiectivul fundamental stipulat prin articolul 2 este „creșterea unei clase de mijloc românești”, un deziderat urmărit prin măsuri educaționale concrete. Societatea își asumă responsabilități pedagogice directe, stipulând „întreținerea unui internat la Cernăuți” și „acordarea de burse și alte ajutoare elevilor sărmani de naționalitate română” care alegeau cariere în meserii, comerț sau industrie. Această direcție formativă este dublată de o componentă ideologică puternică, statutul menționând cultivarea „simțului național românesc” și impunând membrilor datoria de „a combate internaționalismul” și „a răspândi ideia națională”³⁷.

Pentru atingerea acestor scopuri, statutul detaliază un set de mijloace cultural-educative specific. Acestea includ crearea unei infrastructuri intelectuale prin „întreținerea unei biblioteci și a unei case de lectură”, diseminarea cunoștințelor prin „publicarea de scrieri despre meserii și în genere despre economia națională”, și organizarea de evenimente formative precum „serbări, ținerea de ședințe publice și

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 45.

³⁶ Statutul *Societății Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți*, în Aurel Morariu, *Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932*, Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 103.

³⁷ *Ibidem*.

conferințe naționale” sau „expoziții și excursii”. Scopul explicit al acestor manifestări era „educația socială și românească a membrilor”³⁸.

Aceste direcții statutare nu au rămas simple intenții declarative, ci s-au transpus într-o activitate concretă, susținută printr-o organizare exemplară și prin implicarea activă a membrilor, profesioniști respectați, intelectuali și meseriași care, prin implicare constantă, i-au conferit autoritate, vizibilitate și o incontestabilă legitimitate în spațiul public bucovinean. Analizând lista membrilor Societății, constatăm o imagine a unei comunități profesionale eterogene, în care meșteșugarul, intelectualul și funcționarul se regăsesc într-un același cadru asociativ. Societatea reunea, în perioada interbelică, aproximativ 250-300 de membri, grupați în mai multe categorii: fondatori, onorari, sprijinitori și activi.

Structura socio-profesională a membrilor societății, alcătuită din croitori, cizmari, tâmplari, tipografi, frizeri, cofetari, lăcătuși, comercianți și funcționari (precum Ioan Băltărețu, maestru croitor; Mihai Broască, maestru cizmar; Dumitru Plămadă, tâmplar; Petru Rîpeanu, cofetar; Teodot Cernăuțeanu, tipograf; Emilian Lozac, frizer; Mihai Porfirean, maestru lăcătuș; Vasile Sacu, comerciant; Silvestru Grigoraș, funcționar) ilustrează structura stratului emergent al micii burghezii românești din Cernăuți, care conviețuia profesional și simbolic alături de profesori universitari, avocați, directori de bancă, preoți și oameni de cultură³⁹.

Printre membrii de onoare și fondatori se numără personalități care au conferit societății prestigiu moral și vizibilitate publică: prof. univ. dr. Ion I. Nistor, dr. Sextil Pușcariu, dr. Romulus Cîndea, dr. Aurel Morariu, ing. Traian Procopovici, dr. Modest Scalat, prof. Laurentie Tomoiagă, dr. Dimitrie Marmeliuc, Florea Lupu sau I. E. Torouțiu, alături de instituții academice precum societățile studențești „Dacia”, Cercului studențesc „Arboroasa” etc. Prezența acestor figuri a imprimat societății nu doar vizibilitate publică, ci și o direcție culturală și educativă clară, orientată spre afirmarea valorilor naționale românești.

În același timp, nucleul de meseriași activi, cei care dădeau viață efectivă societății, provenea din mediul urban al Cernăuților, purtând cu ei identitatea muncii manuale, a spiritului de breaslă și a dorinței de afirmare socială. Prin colaborarea dintre intelectuali și meseriași, societatea s-a transformat într-un spațiu de conlucrare între cultura livrescă și munca practică, între idealul național și inițiativa socială concretă, materializată în conferințe, cursuri de perfecționare și instituții educative proprii.

Această sinteză între vocația practică și misiunea culturală a fost remarcată chiar de Ion Nistor, care, într-un discurs senatorial din 1934, definea crearea clasei de mijloc drept una dintre „cele mai grele” probleme, dar constata „cu satisfacție” că procesul începuse deja, exemplul paradigmatic fiind *Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți*, „condusă de noi, câțiva intelectuali, ca profesorul Sextil Pușcariu,

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Aurel Morariu, *op. cit.*, pp. 98-101.

actualul mitropolit Nectarie, profesorul Bordeianu ș.a.”. Potrivit lui Nistor, această societate, care „numără aproape o mie de membri, întreține un cămin de ucenici, organizează serbări, conferințe de tot felul”, a reușit să pună „temelia unei clase de mijloc” în nordul țării⁴⁰.

În viziunea lui Nistor, *Societatea Meseriașilor* nu reprezenta doar o asociație profesională, dar și un catalizator național de modernizare și emancipare socială, capabil să corecteze decalajele dintre români și minoritățile urbane dominante. El extinde exemplul bucovinean la scară națională, arătând că „astfel de societăți românești există și la Timișoara, la Brașov, ca și în alte orașe din provinciile unite”, pledând pentru susținerea lor de către stat prin „crearea de școli de meserii și prin încurajarea oricărei inițiative curate și serioase”⁴¹.

Privită retrospectiv, experiența acestei societăți demonstrează forța mobilizatoare a solidarității profesionale și naționale, transformând un proiect local într-un model de modernizare socială și culturală a Bucovinei românești.

Direcții de manifestare și realizări ale Societății Meseriașilor din Cernăuți

După cum am menționat anterior, una dintre principalele direcții de acțiune ale Societății Meseriașilor Români din Cernăuți a fost cea educativă, orientată spre formarea profesională și morală a tinerilor români. În acest context, instituționalizarea procesului de instruire a ucenicilor a reprezentat un pas firesc, concretizat prin înființarea internatului meseriașilor români care și-a continuat activitatea și în interbelic. Nucleul acestui efort formativ este detaliat în regulamentul internatului. Acesta era dedicat exclusiv băieților de naționalitate română și avea misiunea de „a crește, educa și pregăti” viitoarele generații de profesioniști. Educația oferită era direcționată fără echivoc, urmând a se face „neapărat în senz religios-moral, național și patriotic”. Programul internatului îmbina disciplina cu o componentă culturală vastă, incluzând „cursuri, conferințe, șezători, teatru, muzică, audiții de radio, sport” și accesul la o bibliotecă proprie⁴².

În privința admiterii și disciplinei, regulamentul impunea criterii clare. Conform articolului 5, în internat erau admiși băieți de naționalitate română, sănătoși, cu purtare bună și cel puțin cu școala primară absolvită. Articolul 9 prevedea excluderea elevilor în cazul constatării unor boli molipsitoare sau a unor „debilități” considerate incompatibile cu practicarea meseriei.

⁴⁰ Mihai Iacobescu, *Ion Nistor (1876–1962). Aspecte ale activității ca senator*, în „Analele Bucovinei”, vol. XXI, nr. 2 (43), București, 2014, p. 453.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Regulamentul pentru administrarea și conducerea Internatului meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Cernăuți*, în Aurel Morariu, *Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932*, Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 107.

De asemenea, articolele 11 și 12 reglementau disciplina internă, cerând „ascultare și supunere neșovăitoare” față de conducerea instituției. Elevii culpabili de „rea purtare” sau „acte de natură imorală” puteau fi sancționați „cu pedepse dictate după gravitatea faptelor” de către director sau locțiitorul său. În contrapondere, articolul 14 stipula că părăsirea internatului era permisă doar „cu consimțământul părinților sau al tutorilor”⁴³.

Din punct de vedere statistic, activitatea internatului a cunoscut o evoluție ascendentă, marcată de o creștere constantă a numărului de elevi găzduiți și de consolidarea treptată a capacității instituției. Dintr-un articol publicat în „Buletinul Muncii”, semnat de I. Straja, Șeful Regiunii a X-a, aflăm că „redeschiderea internatului s’a făcut cu cinci elevi ucenici”, însă a cunoscut o dezvoltare rapidă și constantă în anii următori. Astfel, numărul elevilor „a crescut la 25 în 1920, 35 în 1921, 60 în 1922 și 81 în 1923, dintre care șase erau externi”. Totodată, se menționa că numărul solicitărilor respinse din lipsă de locuri a atins în ultimii ani aproape 100%”⁴⁴.

Autorul aprecia instituția drept „prima și cea mai reușită încercare românească din Bucovina, poate chiar din întreaga Românie, către care ar trebui să ne îndreptăm privirile”, subliniind că largirea și subvenționarea internatului reprezintă „o necesitate națională” care merită „cel mai mare ajutor, atât material cât și moral”. În continuarea acestor aprecieri elogioase, autorul descria structura internatului, menționând existența a șase săli de dormit, o sală de baie, o sală de spălat, o bucătărie și locuința directorului compusă din trei odăi.⁴⁵

Între 1922 și 1927, documentele societății atestă o dezvoltare constantă a internatului. Raportul comitetului din 1924 arată că elevii erau repartizați pe meserii diverse - tâmplari, lăcătuși, croitori, cizmari, brutari, librari -, iar costurile zilnice de întreținere erau de aproximativ 9 lei pentru fiecare elev⁴⁶. În anul de gestiune menționat, cu sprijinul Camerei de Comerț, se instalează o baie sistematică, o îmbunătățire semnificativă a condițiilor de viață.

Tot în această perioadă se intensifică eforturile de plasare a ucenicilor, inclusiv primirea a 24 de tineri din Basarabia. De asemenea, apare o preocupare explicită pentru educația națională a tinerilor, comitetul luând măsuri împotriva participării acestora la „cursuri cu caracter antiromânesc” și promovând în schimb cursuri românești. Anul 1925 constituie un punct de cotitură în istoria internatului, marcând recunoașterea oficială a eforturilor lui Traian Ilcău, care este numit director al internatului, cu un salariu. Tot acum, instituția introduce „o foarte frumoasă și utilă

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Internatul Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus și Cernăuți*, în „Buletinul Muncii”, anul VI, 1925, nr. 3-5, p. 174, 01.03.1925.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 55.

inovație”⁴⁷: cursurile de religie. Acestea, ținute de părintele G. Velehorschi în fiecare duminică, devin obligatorii, „sub sancțiune disciplinară”⁴⁸.

Raportul directorului din 1925 detaliază această filosofie educațională: „Educația elevilor din internatul nostru o consider ca una din cele mai importante misiuni și îndatoriri ale noastre... li s’a vorbit băieților despre chestiuni de ordin economic, moral și național”. Directorul se declara mândru că tinerii „au dat dovadă de purtare corectă... și nu ne-au dat de rușine”⁴⁹.

Investițiile în infrastructură au fost substanțiale, inventarul ajungând să fie evaluat la peste 580.000 lei. De asemenea, biblioteca a crescut semnificativ, ajungând la 1.089 volume în 1926, iar activitatea culturală s-a intensificat prin înființarea unui cor și organizarea de conferințe.

În ultimii ani ai deceniului, internatul și-a consolidat poziția, continuând să crească, atât numeric, cât și ca influență. În 1928, a găzduit 182 de tineri, iar biblioteca a depășit 1.300 de volume. Totuși, provocările financiare au persistat; de exemplu, în 1928, societatea a acoperit un deficit lunar de aproximativ 8.500 lei din alte venituri.

Într-un articol publicat în „Glasul Bucovinei” se anunța reorganizarea Căminului său de ucenici, transformându-l într-un Cămin de ucenice. Noua instituție, destinată tinerelor românce din mediul rural, a avut un caracter educativ și profesional pronunțat, selecția candidatelor fiind realizată „pe bază de cereri depuse la sediul societății, însoțite de certificatul de naționalitate, certificatul de botez și ultimul certificat de școală sau de învățătură meseriașească”⁵⁰.

O completare privind evoluția acestui așezământ este oferită de *Neamul Românesc* (1938), care publică conferința susținută de Aurel Morariu la Vălenii de Munte, sub titlul „*Despre activitatea națională și culturală a Societății Meseriașilor Români din Cernăuți*”. Autorul menționează că, în vara anului 1937, a fost inaugurat la Cernăuți Căminul de ucenici al Statului „Ion I. Nistor”, „mare, somptuos și întocmit pentru a putea adăposti până la 300 de ucenici”, edificiu care „continuă opera de creștere și îndrumare a tineretului meseriașesc român - operă desfășurată până aci de societatea meseriașilor români din Cernăuți”⁵¹. În consecință, vechiul cămin al societății a fost reprofilat în toamna anului 1937 ca așezământ destinat formării ucenicilor românce, în care „sunt adăpostite fete românce din satele Bucovinei, ale Basarabiei și Moldovei de Nord, care vor să învețe meșteșuguri”⁵².

Tot în 1938, prin numărul 5423, „Glasul Bucovinei” anunța redeschiderea, la 1 septembrie, a Căminului de ucenice destinate fetelor românce de religie ortodoxă, cu

⁴⁷ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁵⁰ *Transformarea Căminului de ucenici al Societății Meseriașilor Români din Cernăuți în Cămin de ucenice*, în „Glasul Bucovinei”, anul XX, nr. 5106 din 11 iulie 1937. p. 2.

⁵¹ *Despre activitatea națională și culturală a Societății Meseriașilor Români din Cernăuți*, în „Neamul românesc”, anul XXXIII, nr. 209 din 23 septembrie 1938, pp.1-2.

⁵² *Ibidem*.

vârste între 14 și 18 ani, care absolviseră cel puțin școala primară, iar „reflectantele vor aduce cu sine rufăria și hainele necesare”⁵³, acesta fiind ultima consemnare a instituției.

Privind în ansamblu, activitatea Internatului meseriașilor români din Cernăuți confirmă rolul esențial pe care această instituție l-a avut în formarea profesională, morală și identitară a tinerilor români din Bucovina interbelică. Dincolo de datele statistice, internatul a reprezentat o școală de viață comunitară, în care educația tehnică s-a împletit cu cea culturală și civică. Analiza documentelor ne permite să constatăm că inițiativa *Societății Meseriașilor Români* a depășit dimensiunea strict filantropică, devenind o formă de emancipare socială și afirmare națională, adaptată specificului unui mediu urban multiethnic, dar profund marcat de aspirațiile românilor spre modernitate și solidaritate profesională.

Implicarea culturală și coeziunea identitară

Privită prin prisma criteriilor moderne de clasificare a asociațiilor⁵⁴, Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți se înscrie, în mod firesc, în categoria societăților profesionale, având ca obiectiv principal organizarea și sprijinirea meșteșugarilor români. Totuși, așa cum reiese din analiza documentelor și a activităților desfășurate, societatea și-a depășit cu mult limitele tipologice ale unei simple organizații de breaslă, afirmându-se totodată ca o asociație cultural-educativă. Conducătorii săi au înțeles că ridicarea materială a meseriașilor nu putea fi separată de formarea unei conștiințe naționale și de cultivarea solidarității sociale și morale în rândul membrilor.

În perioada interbelică, activitatea culturală a societății s-a amplificat și instituționalizat. Un element de noutate l-a constituit organizarea de cicluri anuale de conferințe populare adresate publicului larg. Începând aproximativ din 1930, Societatea Meseriașilor a inițiat un program de conferințe publice, cu frecvență anuală, pe teme variate, dorind să contribuie la *educația permanentă a adulților* din Cernăuți. Analiza noastră asupra documentelor și surselor de epocă arată că, în perioada 1930–1938, aceste cicluri de conferințe s-au menținut cu o frecvență constantă, reunind subiecte variate - de natură practică, civică, economică, istorică și religioasă - care reflectă preocupările educative și morale ale societății⁵⁵. Printre conferențarii invitați s-au numărat personalități marcante ale vieții intelectuale românești: dr. *Aurel Morariu* (un reputat medic și publicist, autorul unei istorii a societății meseriașilor), profesorul universitar *Alexandru Ieșan*, istoricul și politicianul *Ion Nistor*, economiști ca *Gheorghe Vântu* sau *Leca Morariu*, preoți și teologi precum dr. *Domițian Spânu* ș.a.

⁵³ *De la Direcțiunea Căminului de Ucenice din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei”, anul XX1, nr. 5426 din 9 septembrie 1938, p. 4.

⁵⁴ În acest sens vezi: Adriana Tiron-Tudor, *Asociații și fundații - aspecte juridice, fiscale și contabile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, pp. 7-8.

⁵⁵ Mariana Rusu (Toderaș), *op. cit.*, pp. 104-105.

Pentru a ilustra amploarea și diversitatea acestor inițiative, vom prezenta în continuare câteva repere din activitatea conferențiară a anului 1930. Pe 14 decembrie 1930, avocatul Gheorghe Vântu a susținut o conferință privind legea contractelor de muncă⁵⁶, urmat de profesorul universitar dr. Al. Ieșan, care, ianuarie 1931, a abordat tema filosofiei muncii⁵⁷. În duminica următoare, 18 ianuarie, dr. Dimitrie Marmeliuc a ținut o expunere asupra societății la începuturile vieții grecești⁵⁸, completată o săptămână mai târziu, la 25 ianuarie, de senatorul și fostul ministru Ion I. Nistor, care a tratat despre numele de familie formate după meserii⁵⁹. La începutul lunii februarie, mai precis pe data de 8, dr. G. Jeleriu a susținut o conferință pe tema economisirii (cruțării) ca factor economic⁶⁰, iar în data de 15 februarie, decanul Facultății de Teologie, dr. Domițian Spânu, a prezentat o interesantă analiză asupra meseriilor în Biblie⁶¹. Pe 22 februarie, profesorul universitar dr. Al. Procopovici a vorbit despre evoluția și povestea graiului românesc, în timp ce, la 1 martie 1931, dr. Leca Morariu a abordat subiectul cimiliturii populare⁶². În data de 8 martie, directorul Internatului Meseriașilor Români, Traian Ilcău, a prezentat impresii asupra cooperăției din Cehoslovacia⁶³. Tematica medicală a fost abordată de dr. I. Piticariu, care la 22 martie a vorbit despre cancer⁶⁴, urmat la 29 martie de avocatul și fostul deputat dr. V. Marcu, cu o intervenție despre dezvoltarea și viitorul cooperăției în România⁶⁵.

Aceste conferințe erau îndeaproape mediatizate de presa locală care anunța din timp subiectul, data și locul, asigurând astfel prezența unui public numeros și interesat. De regulă, ele se desfășurau duminica, într-o sală pusă la dispoziție de alte societăți și se bucurau de participarea nu doar a meseriașilor, ci și a familiilor lor și a altor cetățeni ai orașului. Putem aprecia că, prin aceste acțiuni, Societatea Meseriașilor a jucat un rol de popularizare a culturii și conștientizare civică într-un segment de populație (meseriași, mic-burghezi) care altfel avea acces limitat la educația adultă. În plus, evenimentele consolidau rețeaua de relații a societății cu elitele locale – faptul că universitari și profesioniști de frunte veneau să le conferențieze meseriașilor arată prestigiul atins de organizație și coeziunea existentă între diversele pături ale comunității românești cernăuțene.

Pe lângă conferințe, manifestările artistice și festive organizate de societate au avut un rol însemnat în viața socială a membrilor. Societatea și-a creat propriile grupuri cultural-sportive: a existat un cor al meseriașilor și chiar o echipă sportivă sub

⁵⁶ *Conferința Meseriașilor români în „Glasul Bucovinei”*, an XIII, nr. 3390 din 12 septembrie 1930, p. 3.

⁵⁷ *Idem*, anul XIV, nr. 3410, 9 ianuarie 1931, p. 1.

⁵⁸ *Idem*, anul XIV, nr. 3418, 18 ianuarie 1931, p. 3.

⁵⁹ *Idem*, anul XIV, nr. 3422, 24 ianuarie 1931, p. 4.

⁶⁰ *Idem*, anul XIV, nr. 3433, 8 februarie 1931, p. 2.

⁶¹ *Idem*, anul XIV, nr. 3439, 15 februarie 1931, p. 2.

⁶² *Idem*, anul XIV, nr. 3451, 1 martie 1931, p. 3.

⁶³ *Idem*, anul XIV, nr. 3457, 8 martie 1931, p. 4.

⁶⁴ *Idem*, anul XIV, nr. 3469, 22 martie 1931, p. 3.

⁶⁵ *Idem*, anul XIV, nr. 3469, 29 martie 1931, p. 1.

egida societății, menite să ofere oportunități de petrecere a timpului liber în mod sănătos și colectiv.

Inițiativa de constituire a unui cor al meseriașilor români este anterioară Primului Război Mondial, datând din 1907, când, în cadrul „Reuniunii Meseriașilor Români”, s-a discutat pentru prima oară ideea organizării unui ansamblu coral. Primul dirijor al corului a fost Victor Vasilescu, un „om de inimă” care a reușit să înjghebe o formație activă la serbările societății din februarie și martie 1908. După o perioadă de întrerupere, firul a fost reluat în 1913, sub conducerea lui Teodor Cojocariu, iar după război, în 1919, corul a fost reorganizat de același Victor Vasilescu, devenind un simbol al vitalității asociației în anii reconstrucției. După moartea acestuia, ideea a fost reluată în 1929, printr-o decizie adoptată în adunarea generală ordinară din 24 februarie, când Dr. Aurel Morariu, membru activ al societății, și-a asumat misiunea de a reorganiza și dirija noul cor mixt. Sub conducerea sa, activitatea corală a dobândit o structură stabilă și un program muzical consistent.

Scopul fundamental al corului, așa cum este consemnat în statut, este cultivarea muzicii naționale românești, educarea muzicală și artistică a membrilor săi, creșterea spiritului de frăție și solidaritate, precum și sprijinirea membrilor în caz de nevoie⁶⁶. Potrivit statutului, membri ai corului puteau deveni cetățeni români de bună reputație, meseriași, mici comercianți sau industriași, bărbați și femei, cu vârsta de peste 16 ani. Admiterea sau excluderea membrilor se făcea de către comitetul corului, cu avizul dirigintelui. Fiecare membru primea o legitimație, care îi conferea dreptul de a participa gratuit la toate serbările și aranjamentele organizate de cor sau de societate⁶⁷.

Noul cor s-a confruntat inevitabil cu greutățile inerente oricărui început, dar cu stăruință și încredere activitatea a progresat. Componentele corului au fluctuat mai mult în primul an, până când s-a creat și stabilizat un stoc permanent de cântăreți, peste 200 de persoane trecând prin acest colectiv de-a lungul timpului.

Corul mixt al meseriașilor români a desfășurat un număr însemnat de repetiții: 27 în anul 1929, 40 în 1930, 46 în 1931 și 59 în 1932. De asemenea, corul a beneficiat de o bibliotecă muzicală proprie și a fost sprijinit în instruire, pe lângă dirijorul dr. Aurel Morariu, de părintele Gheorghe Peticiuc din Cernăuți și de dl. Octavian Ilu, fost șef al muzicii Regimentului 8 Vânători din Cernăuți. Activitatea artistică s-a materializat prin participarea la numeroase serbări și evenimente organizate de Societatea Meseriașilor Români. Debutul public a avut loc la serbarea din 5 februarie 1930, urmat de alte apariții notabile, precum cea de la serbarea din 1 iunie 1930 din suburbia Horecea, unde s-au executat piese patriotice și populare. De asemenea, corul a susținut și evenimente caritabile, precum serbarea din Cernăuți-Tețina din 29 iunie 1930, în folosul fondului pentru construcția unei biserici.

⁶⁶ Statutul corului „Meseriașul Român” din Cernăuți, în „Aurel Morariu, Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932, Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 133.

⁶⁷ Ibidem.

Un moment de maximă relevanță pentru recunoașterea valorii artistice a corului a fost participarea la concursul de coruri populare din cadrul serbărilor jubiliare de 50 de ani ale societății muzicale „Armonia”, la 17 mai 1931. Deși corul a declarat că nu concurează pentru premiile destinate corurilor pure țărănești, acesta a fost distins cu diploma de „Cor membru al societății Armonia”, ceea ce însemna recunoașterea dreptului și a onorului de a cânta în cadrul oricărui concert al societății.

Această diplomă a constituit o legitimare publică a calității și a eforturilor colectivului. Ulterior, corul a continuat să cânte la serbările societății, precum cea din 20 februarie 1932 sau cea din 10 iulie 1932, executând un repertoriu ce îmbină creații patriotice, religioase și populare.

Prin activitatea sa consistentă și prin statutul său bine definit, corul „Meseriașul Român” din Cernăuți s-a afirmat nu doar ca un ansamblu artistic, ci și ca o instituție socială și culturală de seamă a comunității meseriașilor români din Bucovina interbelică.

În același spirit, după 1919, conducerea Societății Meseriașilor a înțeles că formarea completă a individului modern include și componenta fizică. Din această convingere s-a născut Clubul sportiv „Meseriașul Român” din Cernăuți. Primele echipe formate, antrenate de Constantin Dan (fotbal) și Traian Snijec (atletică), au început rapid o activitate competițională intensă. În vara anului 1930, echipa de fotbal „Meseriașul Român” a debutat în public într-un meci amical cu „Dragoș Vodă”, pierdut inițial cu 11:0, dar urmat, peste câteva săptămâni, de o victorie cu 4:2 – dovadă a progresului și perseverenței grupării. Clubul practica și alte discipline, în special patinajul, promovând ideea de „sport în masă”, accesibil tuturor membrilor, fără selecție elitistă, ca mijloc de întărire fizică, igienică și morală.

În 1930 clubul număra 42 de membri activi, iar în 1932 ajunsese la 74, provenind în majoritate din rândul meseriașilor, elevilor școlilor comerciale și tehnice, dar și studenți. Scopul declarat era „educația fizică a meseriașilor, comerțianților și industriașilor români din Bucovina, și a oricărui român care e primit în club; propagarea ideii sportive între meseriași, comercianții și industriași români; crearea de noi cluburi românești muncitorești, și aranjarea de concursuri sportive”⁶⁸.

În altă ordine de idei, prevederile statutare puneau accent pe disciplină, conduită morală și spirit de solidaritate între membri. Conform art. 18–21, fiecare membru era obligat „a fi membru disciplinat și util clubului” și „a respecta întru toate dispozițiile prezentului statut”, să păstreze „oriunde o atitudine demnă și corespunzătoare” (art. 19), să se supună întocmai dispozițiilor organelor de conducere și să plătească taxele lunare prevăzute. Aceste prevederi reflectau ethosul moral și organizatoric al clubului, în care corectitudinea, disciplina și demnitatea individuală erau considerate condiții esențiale ale apartenenței la comunitatea meseriașilor⁶⁹.

⁶⁸ *Statutul clubului sportiv „Meseriașul Român” din Cernăuți*, în „Aurel Morariu, Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932, Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 133, 136.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 138.

Prin aceste inițiative, *Societatea Meseriașilor Români din Cernăuți* a reușit să ofere membrilor săi un cadru complet de formare: profesională, morală, culturală și fizică, înscriindu-se în tendințele moderne ale asociaționismului românesc interbelic, care urmărea armonizarea muncii, culturii și spiritului civic. Aceste structuri, la fel ca internatul, biblioteca și activitatea educativă, întregesc imaginea unei instituții complexe, animate de o viziune integratoare asupra omului și societății, în care solidaritatea profesională se conjugă cu aspirația culturală și identitară.

Inițiative economice și de sprijin reciproc

Dacă în plan cultural societatea a devenit un vector de identitate și educație civică, desfășurând o amplă activitate cultural-educativă și de formare profesională desfășurată prin internat, cor și clubul sportiv, conducerea Societății Meseriașilor a înțeles că ridicarea și consolidarea clasei de mijloc românești depindeau în mod vital de crearea unor fundații economice solide și a unor mecanisme eficiente de sprijin mutual. Această viziune s-a materializat prin înființarea a trei piloni economici distincți: o bancă, o cooperativă de consum și o cooperativă de asigurări

Prima realizare în acest sens a fost înființarea Băncii „Meseriașul Român” din Cernăuți în 1921⁷⁰. Această bancă a luat naștere ca un institut de credit cooperatist și a funcționat ca atare de-a lungul întregului deceniu. Scopul declarat era de a fi „la îndemâna membrilor” societății, adică de a oferi împrumuturi facile meseriașilor români pentru deschiderea sau extinderea atelierelor lor, pentru achiziția de unelte, materii prime, sau chiar pentru nevoi familiale urgente. Banca a pornit la drum cu capital social subscris integral de membrii societății – 19 asociați „care au vărsat un capital de 9500 lei”. Creșterea băncii a fost rapidă: până la finele anului 1930 capitalul social vărsat ajunsese la 7.500.000 lei, sumă provenită de la peste 1120 de asociați (acționari). Întreaga avere a băncii era considerată cu mândrie „averea românească a micii noastre burghezii, a meseriașilor și negustorilor români din orașul Cernăuți și împrejurimi”⁷¹.

A doua mare inițiativă economică a fost înființarea Cooperativei „Meseriașul Român” din Cernăuți, realizată la scurt timp după bancă. Potrivit statutului său, cooperativa își propunea „să susțină, să organizeze și să apere interesele meseriașilor români”⁷².

La sfârșitul anului 1931, cooperativa dispunea deja de un capital social de 896.000 lei integral vărsat, precum și de fonduri de rezervă și rezistență în valoare de aproximativ 120.000 lei, ceea ce indică un grad ridicat de încredere și participare din

⁷⁰ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 84.

⁷¹ *Ibidem*, p. 86.

⁷² *Regulamentul pentru asigurarea muncii și asistenței persoanelor în cazuri de boala, de lipsă de lucru, în caz de accidente urmate de invaliditate și în caz de moarte*, în Aurel Morariu, *Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932*. Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 133, 127.

partea membrilor. Tot în cadrul său s-a organizat, în conformitate cu articolul 2 al statutului, o secție de asigurări sociale, destinată în special meseriașilor care, prin natura muncii lor, erau expuși accidentelor, bolilor și riscurilor profesionale. În raportul de bilanț din 31 decembrie 1931, această secțiune figura cu un sold activ de 714.000 lei, deus la Banca „Meseriașul Român” din Cernăuți⁷³.

Prin această secțiune, conducerea cooperativei a dorit „ca meseriașii noștri să nu rămână cu totul la voia întâmplării”, ci să beneficieze de o minimă protecție socială, într-o perioadă în care sistemul public de asigurări era încă incipient. Este de remarcat caracterul inovator al acestei inițiative, care anticipează ideea modernă de asistență mutuală și protecție socială profesională, contribuind la crearea unei infrastructuri economice românești în mediul urban bucovinean.

Privind experiența Societății Meseriașilor Români din Cernăuți, se conturează cu claritate rolul important pe care asemenea organizații l-au avut în viața Bucovinei interbelice. Aceste asociații nu au fost simple forme de întrajutorare profesională, ci adevărate instrumente de afirmare națională și de modernizare socială, contribuind la formarea și consolidarea clasei de mijloc românești.

Ele au acționat simultan pe mai multe planuri, economic, educațional și cultural, oferind sprijin concret unui segment social care, până atunci, rămăsese în mare parte marginalizat și puțin reprezentat în spațiul public. Atât înainte de 1918, când românii trăiau ca minoritate sub administrația habsburgică, cât și după Unire, într-un context nou, al integrării Bucovinei în statul român, meseriașii organizați au continuat să lupte pentru păstrarea și extinderea drepturilor lor economice și civice, devenind purtătorii unei modernizări „de jos în sus”, născute din solidaritate și conștiință comunitară.

Concluzii

Privind retrospectiv asupra datelor analizate, considerăm că studiul de caz dedicat Societății Meseriașilor Români din Cernăuți confirmă ipoteza de la care am pornit, aceea că asociaționismul meseriașilor români a fost mai mult decât o formă de organizare profesională, devenind un instrument de afirmare identitară și de modernizare socială.

În cele aproximativ trei decenii de existență (1907–1938), Societatea Meseriașilor din Cernăuți a parcurs etape distincte – de la fondarea ei sub administrația austriacă, la expansiunea și maturizarea din perioada României Mari, până la provocările aduse de criză și de regimul autoritar instaurat în 1938. Este de remarcat că, dincolo de schimbările de context, societatea a reușit să-și păstreze sensul originar

⁷³ *Regulamentul pentru asigurarea muncii și asistenței persoanelor în cazuri de boala, de lipsă de lucru, în caz de accidente urmate de invaliditate și în caz de moarte*, în Aurel Morariu, *Istoricul Societății meseriașilor, comercianților și industriașilor români din Moldova de Sus cu sediul la Cernăuți: 1907-1932*. Cernăuți, Editura Societății, 1932, p. 133, 127.

și să rămână fidelă misiunii sale: formarea unei clase de mijloc românești conștiente de rolul său social și național.

Privind din perspectiva secolului XXI, experiența societăților de meseriași din Bucovina interbelică oferă, în opinia noastră, lecții relevante nu doar pentru istorie, ci și pentru prezentul comunitar. Ea arată forța capitalului social și a inițiativei locale, chiar și fără resurse mari sau sprijin masiv de la stat, o comunitate bine organizată își poate crea propriile instituții reziliante, care să-i îmbunătățească viața.

În concluzie, rolul societăților de meseriași din Bucovina interbelică a fost unul definitoriu pentru conturarea clasei de mijloc românești și pentru viața comunitară a provinciei în acei ani. Studiul de caz al Societății Meseriașilor din Cernăuți demonstrează cum, prin unitate și perseverență, un grup social relativ mic a realizat fapte mari: a educat sute de tineri, a creat instituții economice durabile, a însuflețit cultura locală și a apărut cu demnitate drepturile românilor.

Desigur, subiectul rămâne deschis pentru cercetări mai ample și pentru o valorificare mai profundă a izvoarelor disponibile. Ceea ce am reconstituit în aceste pagini nu este decât o parte dintr-o istorie mai amplă, fragmentară și încă parțial recuperată, care așteaptă să fie completată prin studii viitoare.

CONTRIBUȚII DE ISTORIE A SPORTULUI: ÎNCEPUTURILE SPORTULUI. JOCURILE CU MINGEA ÎN LUMEA VECHIE

*

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF SPORT: THE BEGINNINGS OF SPORT. BALL GAMES IN THE ANCIENT WORLD

*

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DU SPORT: LES ORIGINES DU SPORT. LES JEUX DE BALLE DANS LE MONDE ANTIQUE

prof. dr. Daniel DIEACONU¹

Rezumat: *Sportul a apărut din vremuri preistorice și la fel și jocurile cu mingea, fiind atestate în diverse regiuni ale lumii. În antichitate, jocurile cu mingea au fost specifice unor civilizații vechi precum cele persană, japoneză, chineză, greacă sau romană, romanii fiind cei care au creat o chintesență a jocurilor cu mingea din teritoriile cucerite numit „harpastum”. Sub alte forme, jocul roman cu mingea a juns în Galia și teritoriile britanice și cunoaște perioade de dezvoltare deosebită, dar și de interdicere. Se desfășurau jocuri cu mingea folosind mingea lovită cu piciorul și mâna în Italia, Franța sau Anglia. În Anglia s-a născut fotbalul modern, după ce la începutul veacului al XIX-lea s-a despărțit de rugby. Fotbalul englez se organizează în urma unor regulamente, a unei federații și apoi s-a creat o cupă engleză și un campionat. Fotbalul s-a răspândit în toate teritoriile unde marinarii englezi au ajuns și s-a născut astfel imperiul colonial al fotbalului britanic.*

Cuvinte cheie: sport, preistorie, antichitate, jocul cu mingea, Homer, Shakespeare

*

Abstract: *Sport originated in prehistoric times, as did ball games, which are attested across various regions of the world. In antiquity, ball games were characteristic of several ancient civilizations, including the Persian, Japanese, Chinese, Greek, and Roman worlds. The Romans synthesized elements of ball games from the territories they conquered into a distinct form known as „harpastum”. In different adaptations, the Roman ball game reached Gaul and the British Isles, where it underwent periods of notable development as well as prohibition. Ball games involving both kicking and handling the ball were practiced in Italy, France, and England. In England, modern football emerged after separating from rugby in the early nineteenth century. English football subsequently developed through the establishment of formal rules, the creation of a governing federation, and the organization of a national cup competition and league championship. The game spread to all territories reached by English sailors, giving rise to what may be described as the colonial empire of British football.*

Keywords: sport, prehistory, antiquity, ball games, Homer, Shakespeare

*

¹ Cercetător științific la Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Regională al Universității din București și profesor la Școala Gimnazială Grințieș, județul Neamț.

Résumé: *Le sport existe depuis la préhistoire, tout comme les jeux de balle, attestés dans diverses régions du monde. Dans l'Antiquité, les jeux de balle étaient propres à certaines civilisations, telles que les Perses, les Japonais, les Chinois, les Grecs et les Romains. Ces derniers ont créé une forme particulière de jeu de balle dans les territoires conquis, appelée « harpastum ». Sous d'autres formes, le jeu de balle romain a atteint la Gaule et les territoires britanniques, connaissant des périodes de développement important, mais aussi d'interdiction. En Italie, en France et en Angleterre, on jouait à la balle en la frappant du pied ou à la main. Le football moderne est né en Angleterre, après sa séparation du rugby au début du XIXe siècle. Le football anglais s'est organisé selon des règles, une fédération, puis une coupe et un championnat anglais ont été créés. Le football s'est répandu dans tous les territoires où les marins anglais ont accosté, donnant ainsi naissance à l'empire colonial du football britannique.*

Mots-clés: sport, préhistoire, antiquité, jeu de balle, Homère, Shakespeare

Introducere. Sportul și jocurile cu mingea în preistorie.

Diferențierea între om și animal s-a făcut prin aruncare, exercițiul specific omului, prin care și-a creat o importantă superioritate². Și a folosit-o prin aruncarea lăncii, suliței, săgeții. Dar de cele mai multe ori nu a fost pentru un joc, ci pentru hrană, pentru apărare, pentru supraviețuire. Și apoi a fost sfera. Care a fost lovită și s-a deplasat. În diverse feluri și a fost joc. Au făcut-o populațiile primitive din America, din insulele Oceaniei, eschimoșii³. Din vremuri imemorabile se cunoșteau jocuri cu mingea: jocul Tephù la tribul Bakuha și jocul Kura în Africa, jocul Aqsaqtuk la eschimoși. Asemenea jocuri se regăseau și la triburile Taragumara (indigenii mexicani), Mönnitari (bazinul superior al Mississippi-ului) și Ciokta la populația Maya în America Centrală; în Oceania, insulele polineziene și Asia (paleosiberienii, samoezii, tungușii, koriakcii, ciukcii); în Groenlanda și Alaska. Populațiile maya loveau mingea cu posteriorul pentru a o introduce într-un cerc⁴. Aztecii considerau Carul Mare locul în care se jucau cu mingea stelele. Mingea putea să fie o nucă de cocos sau fructul arborelui de pâine, o bășică de cangur umplută cu iarbă⁵.

Numeroase jocuri cu mingea se practicau și de popoarele antice: perșii antici, recunoscuți prin măiestria lor la călărit, au inventat un joc cu mingea cu jucători călare, care se juca pe vremea dinastiei sasanizilor. În Japonia, la aproximativ anul 1000 î.Hr., apăruse jocul „Kemari”, cu echipe de câte opt jucători, foarte răspândit sub împărații Tenrei și Engi. În China, jocul „Tsu-chu”, apăruse în timpul dinastiei Han, în jurul anului 200 î.Hr. Chiar și împăratul era unul dintre pasionați. Jucătorii purtau

2 C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, Ed. Uniunii de Cultură de Educație și Fizică și Sport, București, 1964, p. 27.

3 C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, Editura Sport-Turism, București, 1983, p. 15.

4 C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33; P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, Ed. Fundației Chemarea, Iași, 1998, p. 16.

5 C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, p. 5; C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, p. 53.

ghete și cei elogiați erau doar învingătorii.⁶ În Egipt, o minge a fost descoperită în mormântul unui faraon, un artefact de mare valoare pentru istoria fotbalului. În Grecia, jocul cu mingea era numit „Episkirios”, iar la romani jocul se numea „Harpastum”⁷. În antichitate se acorda o mare atenție gimnasticii, mai ales în lumea greacă. Gimnastica se făcea în palestre, o incintă pătrată, gimnaziul era dreptunghiular, folosit și pentru alergare, iar stadionul era eliptic, cu bănci pentru spectatori⁸.

În antichitate, jocurile cu mingea erau printre cele mai vechi și particularitatea lor consta în faptul erau doar de plăcere, fără scop militar. Erau amintite în vechile poeme. În „Odiseea”, Ulise, care a ajuns în țara feacilor, la Nausicaa, vedea mai multe fete care se jucau cu mingea, un fel de handbal primitiv, cu o aruncare a mingii la țintă.

„Se sătură de mâncat, zvârliră
Maramele din cap și se-apucară
La joc cu mingea. Începutul-a face
Chiar Nausicca cea cu brațe albe”⁹.

În „Iliada” se spunea despre un joc cu mingea cu un „veghețor de întrecere”, un arbitru. În „Odiseea”, la întreceri arbitru a fost zeița Atena, în travesti, iar în „Eneida”, arbitru era Eneas.¹⁰ În Atena, copiii se jucau și ei cu mingea: „sferomachia”. În anul 776 î. Hr., la Jocurile Olimpice s-a atestat un joc cu mingea¹¹. La Olimpiade, concurenții aleși se numeau „atleți” și aveau un statut deosebit, iar campionii se bucurau de o mare celebritate. Împăratul Teodosie I a desființat Jocurile Olimpice, a 293-a ediție, considerându-le eretice și sportul cu întreceri de mare anvergură a avut de suferit¹². În timpul jocurilor sportive, în special a Jocurilor Olimpice, se instituiau perioade de pace. Relația dintre sport și politică s-a făcut simțită încă de pe timpul polisurilor grecești¹³.

Galenus sau Galenos (130 - 200 sau 210 î.Hr.), medic grec, a pus bazele studiului anatomiei umane și a scris numeroase opere de medicină, matematică, filosofie și drept. A scris și lucrări cu sfaturi pentru sportivi, între care și cele pentru

⁶ Li-Iu (cca. 50-136 î. Hr.) nota o inscripție pe poarta unui teren de sport din provincia Se Ciuan din China: „Mingea zboară deasupra noastră ca luna...” (T. Vasile, *Fotbalul de-a lungul anilor*, Ed. Uniunii de Cultură de Educație și Fizică și Sport, București, 1967, p. 7).

⁷ T. Vasile, *Fotbalul de-a lungul anilor*, p. 196; C. Manușaride, C. Ghemingeau, *Aproape totul despre fotbal*, p. 17; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, Ed. UCFS, Vbucurești, 1967, pp. 10-12.

⁸ C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, p. 97.

⁹ Homer, *Odiseea*, Ed. Univers, București, 1979, cântul VI, strofa 135, p. 15; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, pp. 14-15; P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, p. 16.

¹⁰ C. Manușaride, *Ghidul spectatorului de fotbal*, p. 100; <https://historia.ro/sectiune/general/sportul-rege-istoria-fotbalului-si-cum-a-ajuns-569275.html>, consultat la 1 decembrie 2025.

¹¹ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 14.

¹² C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, pp. 117-138.

¹³ Vasile Valentin, *Printre sportivi. Acțiunile Securității în probleme „Sport”*, Ed. Eikon, București, 2020, p. 9.

cei care joacă mingea¹⁴. A realizat și o carte, un mic manual pentru „jocul cu mingea”, care era accesibil și săracilor, cu rol igienico-social¹⁵.

Romanii au creat un joc cu mingea, o chintesență a jocurilor văzute în teritoriile pe care le-au cucerit¹⁶ și era unul din cele mai asemănătoare jocuri antice cu fotbalul modern. Se spune că în acest joc se înfruntau numeroși jucători, împărțiți în două tabere, care urmăreau să intre în posesia mingii și să o conducă dincolo de o linie trasată în terenul adversarilor. Mai mult, descrierile rămase atestă că jucătorii fiecărei echipe erau împărțiți în „atacanți” (tinerii, mai neexperimentați) și „apărători” (bătrânii, mult mai rutinați) și că, în cursul jocului, se aplica o regulă potrivit căreia fiecare jucător avea dreptul să primească mingea o singură dată (în caz contrar ea trebuia cedată adversarilor). De obicei, jocul se desfășura pe „Câmpul lui Marte” de pe malurile Tibrului. În documentele vremii există mențiunea cu privire la încălțăminte purtată de jucători care se numea „calceus”, de unde și actuala denumire de „calcio” pe care o poartă fotbalul în Italia, în zilele noastre¹⁷. La „harpastum”, jocul roman, era un jucător aflat între echipe, aparținea ambelor și avea rolul de a păstra ordinea¹⁸.

În teritoriile britanice a pătruns „harpastum-ul” roman, care a fost preluat de către celți, de către anglo-saxoni, de către normanzii de mai târziu. În anul 52 î. Hr., în Galia, Iulius Cezar a dus jocul. Apoi s-a amestecat cu jocul băștinașilor numit „soule”, dar care ducea deseori la încăierări între combatanți¹⁹. Legende spun că, după retragerea cötropitorilor romani, autohtonii jucau un fel de fotbal cu tigvele albite ale romanilor, într-o atmosferă de entuziasm și veselie²⁰.

Jocuri cu mingea în Evul Mediu erau „jeu de paume”, „eteuf”, „balle”, „pelote”, „bonde”, „boule”, „le paume” (mingea se lovea cu palma) în Franța sau „juego” și „pelota” în Spania. Tenisul ar proveni din Franța, cuvântul avându-și originea în „Tenez!” – „Primește!” „Le soule” era atestat pe la 1147, înainte de Ludovic cel Sfânt. Se folosea o minge mai mare, care nu se putea lua în mână, din piele, umplută cu tărâte, cu mușchi sau fân și se lovea cu piciorul, fiind trimisă în terenul advers, printre două sulite. „Paume” era jocul aristocratic, iar „soule” era al plebei. Dar în secolul al XVI-lea, regele Henric al II-lea a jucat cu poetul Ronsard „soule”. În Italia jocul cu mingea cu piciorul era apanaj al nobilimii și al notabilităților, iar în Galia a fost adus de soldații romani. La fel și în Anglia era un apanaj popular, originea jocului era romană, din Galia pătrunzând în Britania²¹.

Despre jocul din Anglia se spunea că era brutal. La practicarea lui participa întreaga populație din două localități învecinate, iar scopul său era de a trimite mingea

¹⁴ P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, p. 48.

¹⁵ C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, p. 85.

¹⁶ C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 82-83.

¹⁷ P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, p. 65; Chiriac Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33.

¹⁸ C. Manușaride, *Ghidul spectatorului de fotbal*, Ed. Sport-turism, București, 1978, p. 102.

¹⁹ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, pp. 16, 20.

²⁰ I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 89.

²¹ C. Kirițescu, *Palestrica. O istorie universală a culturii fizice*, pp. 183, 187, 190-191.

în teritoriul adversarilor. Partidele se disputau pe străzi, cu înverșunare, jucătorii folosind mijloace de atac și de apărare dure și periculoase, nu numai pentru jucători, ci și pentru spectatori.²² Duritatea jocului și faptul că numeroși oameni se sustrăgeau de la exercițiile de tir cu arcul au dus la măsuri de interzicere a lui. A fost interzis prin edictele monarhilor englezi: Eduard al II-lea (13 aprilie 1314), Eduard al III-lea (13 iunie 1349 și 1365), Richard al II-lea (1389), Henric al IV-lea (1401), James al III-lea (1457). Henric al VIII-lea a izbutit să suprimă jocul care a intrat, dar nu pentru mult timp, în anonimat, fiindcă documentele vremii l-au mai semnalat rareori. Fotbalul a fost prohibit și mai târziu, sub domnia reginei Elisabeta, sancționându-se chiar cu pedeapsa cu moartea. Mai apoi, un dușman al jocului a fost puritanismul, cu morala sa rigidă. Puritanii, precum Philip Stubbs, la 1583, considerau că „fotbalul este o practică sângeroasă, criminală și diabolică”²³. La meciuri participau între 500 și 600 de oameni. Jocurile începeau de obicei într-o piață, pe la prânz, și se desfășurau până la apusul soarelui. Nu existau reguli clare și nici dimensiuni standard pentru teren. Când pe străzi răsuna cuvântul „match”, hangiii, îngroziți, trăgeau obloanele. Un cronicar scria: „Marțea trecută, la Kingstown, două cluburi au jucat fotbal: «Clubul Tamisa» și «Clubul Orășenilor». Echipele au început să joace la ora 11 dimineața și au continuat până la ora 5 după-amiază. Regula era simplă: jucătorii trebuiau să conducă mingea prin tot orașul, iar echipa care o aducea cât mai aproape de locul stabilit câștiga întâlnirea. După meci, cele două echipe s-au cinstit cu whisky într-o ospătărie de pe malul Tamisei”²⁴.

William Shakespeare scria despre un joc cu mingea de piele:

„Flecar oi fi, nu zic. Dar mingea nu sunt

Să m-azvârlă de ici-colo, bătut

Dai dumneata cu mine-n el și el

Cu mine-n dumneata. De mai rămân

La voi, să mă-mbrăcați ca mingea-n piele”²⁵.

Iar în „Regele Lear” se vorbește de un jucător de fotbal:

„Oswald: Nu permit să dați în mine, Milord!

Kent (*punându-i piedică*): Nici să cazi în nas nu permiți, fotbalist de doi bani!” („Nor tripped neither, you base football player!”)²⁶. La 1660, în Anglia era un regulament în care apăreau golul, barele și... toporul, cu care se marcau printr-o creștătură fiecare punct înscris²⁷.

²² C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33.

²³ I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 89; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, pp. 23-23.

²⁴ https://tikitaka.ro/originile-fotbalului/#google_vignette, consultat pe 5 februarie 2026.

²⁵ W. Shakespeare, *Comedia erorilor - Comedii*, Ed. Biblioteca pentru toți, București, 1981, actul II, p. 154.

²⁶ W. Shakespeare, *Regele Lear*, Ed. Institutul European, Iași, 2000, p. 84. W. Shakespeare s-a născut în aprilie 1564, Stratford-upon-Avon, Regatul Angliei și a murit la 23 aprilie/3 mai 1616, Stratford-upon-Avon, Regatul Angliei.

²⁷ T. Vasile, *Fotbalul de-a lungul anilor*, p. 197.

Fotbalul se juca duminica și oamenii nu prea mai mergeau la biserică. Se spunea că Oliver Cromwell a fost mare pasionat al jocului și că își amintea mereu de John Wheelwright, care era „recunoscut maestru în... pusul piedicilor”. La 1815, Walter Scott a organizat un meci între două echipe și a fost un meci încins²⁸.

Jocul din Franța numit „soule” a fost interzis în timpul lui Filip al V-lea în 1319 sau a lui Carol al V-lea.²⁹ Se juca cu o minge de piele lucioasă și netedă, foarte mare, a cărei posesie și-o disputau două echipe, pe un spațiu de circa 300 m. Gondoin și Jordan afirmă că „ne putem cu greu da seama de îndârjirea și ferocitatea pe care le arătau jucătorii în cursul partidei. S-au folosit astfel multe ocazii spre a se da curs răzbunării și, de aceea, numeroși jucători mureau. Acest lucru a determinat interzicerea jocului în numeroase rânduri: Filip al V-lea - în 1319, Carol al V-lea - în 1369 și alții. Și, totuși, au existat și situații când a fost proteguit, ca pe vremea lui Henric al II-lea, care îl găsea adecvat dezvoltării armonioase a corpului. În 1781, Parlamentul francez l-a interzis pentru brutalitatea sa³⁰. „La soule” a supraviețuit până în anul 1850, după care - nu se cunosc împrejurările și motivele - a căzut în desuetudine pentru ca, mai târziu, să-și refacă apariția „importat” din Anglia, sub înfățișarea fotbalului de astăzi. Francezii au considerat că a fost o restituire, deoarece el a fost dus în insulele britanice odată cu cuceririle normanzilor³¹.

În Italia, jocul de „calcio” se disputa între două echipe alcătuite din câte 27 (uneori câte 25) de jucători care puteau lovi, cu piciorul sau cu pumnul, o bășică umflată cu aer. La Florența, jucătorii purtau costume cu culori diferite: o echipă era îmbrăcată în echipament de culoare roșie, iar cealaltă de culoare verde. Jocul florentin se disputa în prima duminică a lunii mai și în ziua de 24 iunie când se serba „patronul” orașului. Irving Stone ar fi spus că micul Michelangelo juca fotbal în fața bisericii Santa Croce. Nicola Biechellini era stareț la o mănăstire care aparținea de Ordinul Eremitilor din Santo Spirito, trăise în cartierul lui Michelangelo și el fusese cel mai bun jucător de minge pe platoul din fața Bisericii Santa Croce. La 50 de ani, starețul vădea o vitalitate deosebită.³² Giovanni de Bardi - conte de Verrino și academician de Florența - a lăsat o descriere a jocului de „calcio” care datează din anul 1580: „Era un joc public între două echipe de tineri care mergeau pe jos fără arme și care se străduiau, din plăcere și onoare, să ducă în câmpul advers un balon mijlociu, umflat cu aer.” (...) „dimensiunile terenului erau de 100 x 50 m” și „jucătorii erau repartizați pe posturi și denumiți după cum urmează: 15 innazi (înaintași); în spatele lor, la 15 m, 5 sconciatori; la alți 10 m, 4 „datori innazi” (mijlocași) și apoi 3 „dato addiatro”

²⁸ I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 89; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, pp. 23-23.

²⁹ P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, p. 108; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 18.

³⁰ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 18.

³¹ C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, Ed. Sport-turism, București, 1988, pp. 22-33.

³² Irving Stone, *Agonie și extaz*, Ed. Adevărul Holding, vol. I, București, 2010, p. 228; P. Cercel, L. Popescu, *Istoria educației fizice și sportului*, p. 109.

(fundași)”. Dintre membrii familiei de Medici erau unii pasionați de acest joc.³³ Jocul de „calcio” este consemnat și în „Storia fiorentina” de către istoricul Benedetto Varchi (1503 - 1565) care descrie o partidă în Piazza Santa Croce în ziua de 17 februarie 1530 (în anul 1947 tinerii italieni participanți la Festivalul Mondial al Tineretului și Studenților de la Praga au reeditat o partidă de „calcio” după modelul celor descrise de Bardi și Varchi)³⁴.

Nașterea fotbalului modern

La începutul secolului al XIX-lea, fotbalul s-a răspândit în școlile britanice³⁵. Au apărut două concepții diferite, adaptate spațiilor utilizabile, existente în școli. În orașele Rugby și Marlborough, unde existau pajiști largi erau posibile atacurile violente și jocul „la mână”, folosit astăzi în rugby. În alte orașe, Eton și Charterhouse, unde se juca pe sub porticuri, în locuri strâmte, se practica jocul cu piciorul, mai avantajos în aceste condiții în care putea fi periclitată integritatea corporală a elevilor³⁶. La 1 noiembrie 1823, pe o pajiște a „public-schools”- urilor din Rugby, se spune că a avut loc un eveniment deosebit. Un tânăr elev, pe nume William Webb Ellis, în timp ce juca fotbal cu colegii săi, „...cu un mare dispreț față de regulile în vigoare, a luat mingea în brațe și a fugit cu ea, determinând astfel originea uneia dintre caracteristicile esențiale și distinctive ale jocului de rugby”. La Rugby School se poate vedea inscripția despre fapta lui W. Webb Ellis. Așa a apărut ceea ce azi este cunoscut ca „rugby”³⁷. De ce la englezi a devenit importantă pasa lungă? Din cauza terenurilor îmbibate de ploaie și o continuare a pasei lungi a devenit lovitura de cap³⁸.

În 1848, la 26 octombrie, la Cambridge, s-a încercat realizarea unui regulament pentru jocul de fotbal, regulile fiind diferite între echipele universităților.³⁹ În urma întâlnirii, s-a hotărât că jucătorii nu mai au voie să folosească mâinile în timpul partidelor (exceptând portarii), printre alte reguli, iar acest lucru a dus la o separare între cluburile care erau de acord și cele care se împotriveau. În 26 octombrie 1863, la Londra, în Taverna „Freemason” în Lincolns’inn Fields, 11 cluburi din Anglia au decis să se întrunească și să stabilească un set de reguli comune, care să fie respectate de toți cei care își doreau să joace fotbal. Acestea cluburi s-au reunit sub numele de

³³ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului* p. 18.

³⁴ C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33.

³⁵ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 33.

³⁶ C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33.

³⁷ Chiriac Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 22-33; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 28. <https://historia.ro/sectiune/general/sportul-rege-istoria-fotbalului-si-cum-a-ajuns-569275.html>, consultat la 9 februarie 2026.

³⁸ I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 90.

³⁹ C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 28; C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, p. 51.

„Football Association” - Asociația Engleză de Fotbal, organizație care există și în prezent și s-a creat un regulament, plecându-se de la regulile de la Cambridge⁴⁰.

În această perioadă au apărut primele cluburi de fotbal cu o organizare profesionistă pe teritoriul Angliei, care există și în prezent. Printre acestea, se numără Sheffield Wednesday F.C., Nottingham Forest F.C., Brigg Town F.C., Stoke City F.C., Notts County F.C., Hallam F.C. și Sheffield F.C., cel mai vechi club din lume⁴¹. La 1855, se fondează ultimul club numit: The Sheffield United Cricket and Football Club”, Nathaniel Creswick și William Prest au fost părinții clubului de fotbal, ambii foști jucători de cricket. În următorii cinci ani de la formarea lui Sheffield FC, alte 14 cluburi de fotbal apar în zona Sheffield-ului, leagănul fotbalului englez, Hallam FC a fost al doilea club din istorie, din 1860⁴². După Sheffield FC, se fondează clubul Universitatea Harvard (1865) - SUA, Buenos Aires FC (1865) - Argentina, Ulm TGS (1866) - Germania, Queens Park Glasgow (1867) - Scoția, Havre A.C. (1872) - Franța, US Gantoise (1874) - Belgia etc⁴³.

Școala Harow avea așa numitul „fotbal Harow”, care la 1860 era cu permisiunea de a prinde mingea cu mâna de către jucătorii de câmp. Mingea era rotundă, aveau ghetete de piele înalte, echipamentul era în dungi, șapcă în dungi, jambiere albe. Erau printre cei numiți „strămoșii fondatori”⁴⁴. La 1870, Richard Lindon a folosit camere de cauciuc umplute cu aer, folosite la început pentru sportul său favorit, rugby-ul, preluate apoi și în fotbal⁴⁵.

La 1860, erau numeroși englezi la cluburi de fotbal argentinian: FC Buenos Aires sau Racing sau Liverpool.⁴⁶ Se forma imperiul colonial al fotbalului. În 1870, aflăm englezi la Lisabona, în 1872 la Le Havre, în 1876 în Danemarca, în 1882, la Montevideo, un profesor universitar englez a fondat un club de fotbal, în 1891 în Noua Zeelandă. În 1889, în Austria a jucat un demonstrativ echipa de la Oxford University, în 1895, englezii au fost la fondarea clubului Flamengo în Brazilia.⁴⁷ În Spania, la 1899, mineri englezi ajung în Țara Bascilor cu mingi de piele și joacă fotbal. Se fondează Athletic Club Bilbao. Elvețianul Gamper fondează FC Barcelona, iar englezii au fost cei care fondează Madrid Football Club în 1898, care, la 18 martie

⁴⁰ C. Tească, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 28. <https://historia.ro/sectiune/general/sportul-rege-istoria-fotbalului-si-cum-a-ajuns-569275.html>, [consultat la 11 decembrie 2025](#); C. Manușaride, *Ghidul spectatorului de fotbal*, p. 39.

⁴¹ <https://historia.ro/sectiune/general/sportul-rege-istoria-fotbalului-si-cum-a-ajuns-569275.html>, [consultat la 9 februarie 2026](#).

⁴² C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, p. 51; Fr. Moises, *Turneele olimpice de fotbal*, Ed. CNEFS, București, 1968, p. 7.

⁴³ C. Tească, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 55.

⁴⁴ „Național Geographic România”, iunie 2006, p. 60.

⁴⁵ C. Manușaride, *Ghidul spectatorului de fotbal*, Ed. Sport-Turism, București, 1978, p. 82.

⁴⁶ I. Chirilă, M. Ionescu, *Un veac de fotbal românesc*, p. 25.

⁴⁷ I. Chirilă, M. Ionescu, *Un veac de fotbal românesc*, p. 25; I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 91.

1902, devine Real Madrid. Din 1920 se inaugurează Cupa Spaniei, cea mai importantă competiție a spaniolilor o perioadă lungă de timp⁴⁸.

La 1871, portarul folosește oficial mâna⁴⁹. Tot în 1871, F.A. a organizat o cupă anuală. Cupa a fost furată dintr-un magazin din Birmingham, unde era expusă, în anul 1895, și nu a mai fost găsită⁵⁰. Primul meci între două echipe naționale s-a disputat pe 30 noiembrie 1872, pe un teren din Glasgow, între Scoția și Anglia (scor 0-0), în fața a 4000 de spectatori⁵¹.

În Anglia, s-au creat două tabere: regiunea Londra și regiunea Sheffield și astfel s-a creat „Challenge Cup”, în 1873, apoi s-a fondat Scottish Cup F.A. și s-au făcut federații și în Țara Galilor și Irlanda de Nord și astfel s-au disputat și alte meciuri inter-țări, iar în 1883-1884 s-a încercat desfășurarea unui campionat inter-britanic⁵².

În 1872, la finala Cupei Angliei sunt 2000 de spectatori, ca în 1885 să fie 12.000, în 1889 – 24.000, 1894 – peste 45.000, iar în 1901 au fost 110.082 spectatori (pe stadionul Crystal Palace, la meciul dintre Tottenham și Sheffield Wendsday), pentru ca în 1937, la un meci Scoția-Anglia să fie 149.000 spectatori⁵³.

La 1873 apare cornerul în joc și a fost oficializat la 1875, jocul de cap, la 1882, aruncarea mingii cu mâna de la tușă, la 1890, la Liverpool se folosesc pentru prima dată plase porți, iar International Board devine oficial la 1882⁵⁴. La 10 noiembrie 1878, a fost primul joc desfășurat cu nocturnă în Cupa Angliei, meciul Wanderes împotriva lui Chapman⁵⁵.

William McGregor făcea parte din comitetul director al clubului Aston Villa, club era unul dintre cele mai puternice ale epocii. El a invitat pe toți conducătorii de cluburi și le-a expus ideea lui: înființarea unui campionat permanent, după reguli aplicate pe baza unui regulament recunoscut de toți participanții, o ligă engleză cu 12 echipe. În primăvara lui 1888, campionatul a început sub o formă experimentală, iar în toamna următoare el a debutat în mod complet și, de atunci, doar războaiele au reușit să-l facă să se întrerupă. De la început, campionatul s-a desfășurat pe baza acumulării de puncte, învingătorii primeau două puncte pentru victorie; la meci egal sau înfrângere, nimic⁵⁶.

⁴⁸ O. Țicu, B. Bogus, *Nicolae Simatoc (1920-1979). Legenda unui fotbalist basarabean de la Ripensia la FC Barcelona*, p. 171.

⁴⁹ I. Chirilă, M. Ionescu, *Un veac de fotbal românesc*, p. 25.

⁵⁰ C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, p. 57; Fr. Moises, *Turneele olimpice de fotbal*, p. 8.

⁵¹ C. Opreșan, *100 de ani. Istoria echipei naționale de fotbal a României (1922-2022)*, FRF, București, 2022, p. 6; C. Teașcă, *Din nou pe meridianele fotbalului*, p. 42.

⁵² C. Manușaride, *Ghidul spectatorului de fotbal*, pp. 41-42.

⁵³ C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, p. 457; C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, pp. 44, 97; I. Chirilă, *Cu cărțile pe față*, p. 7, nota 1.

⁵⁴ Fr. Moises, *Turneele olimpice de fotbal*, p. 8.

⁵⁵ C. Manușaride, *Cartea spectatorului de fotbal*, p. 97.

⁵⁶ I. Chirilă, *Maratonul meu*, p. 91; „Fotbal”, nr. 102, 9 mai 1968, p. 9.

F.C. Liverpool a fost fondată în 1892; după o ceartă între suporterii lui F.C. Everton (club înființat în 1878), majoritatea membrilor au părăsit stadionul Anfield pentru Goodison Park. Cei rămași au fondat clubul alb-roșu și i-au dat numele - F.C. Liverpool”. De atunci, din 1892, există marea rivalitate dintre aceste două echipe⁵⁷.

În 1898 s-a desfășurat primul meci între femei, dar fără mare succes într-o societate totuși puritană.⁵⁸ În 1899, Liga Engleză a hotărât un preț maxim de vânzare pentru jucători de 10 lire, dar în 1905, Midllesborough dădea lui Sunderland 1000 de lire pe un jucător, Alf Common⁵⁹. Și a fost doar începutul.

În Cehia, Sparta Praga s-a fondat în 1893, cunoscând apogeul în perioada 1910-1923, câștigând cinci titluri consecutive.⁶⁰ În Italia, clubul Juventus a fost fondat în 1897 la Liceul D’Azeglio din Torino de elevi cu vârste sub 17 ani. S-a numit la început „Augusta Tourinorum”. În 1903, un anume Mister Savage, a comandat din Anglia echipament sportiv. Din motive de încadrare în bani, aduce un echipament de la echipa engleză Notts County, alb-negru în dungi, care a devenit echipamentul tradițional al echipei Juventus. Echipele mari ale Italiei până la 1925 au fost Genoa, Milano sau Pro Vercelli. În 1905, Juventus a obținut un prim titlu sub conducerea elvețianului Alfredo Dick⁶¹. În Turcia, în 1904, se fondează la Istanbul clubul de fotbal Besiktas.⁶² La 15 martie 1908 s-a fondat FC Milano, iar în 1909-1910 a câștigat titlul. La 1929 s-a numit Ambrosiana – Inter⁶³.

În multe țări ale Europei se jucau primele meciuri de fotbal, se fondau primele federații, se creau competiții, cupe campionate. În 1913, în Anglia, Football Association împlinea 50 de ani de existență...

⁵⁷ M. Tudoran, *F.C. Liverpool cucerește pentru a 8-a oară titlul în Anglia...*, în „Fotbal”, nr. 367, 6 iunie 1973, p. 10; I. Chirilă, M. Ionescu, *Un veac de fotbal românesc*, p. 25.

⁵⁸ C. Manușaride, C. Gheminean, *Aproape totul despre fotbal*, p. 57.

⁵⁹ I. Chirilă, M. Ionescu, *Un veac de fotbal românesc*, p. 25.

⁶⁰ „Fotbal”, nr. 84, 5 ianuarie 1968, p. 2.

⁶¹ O. Tănase, O. Belu, *Bătrâna Doamnă din Torino*, în „Pro Sport Magazin”, nr. 4 (11), februarie 1999, pp. 36-38.

⁶² Fr. Moises, *Turneele olimpice de fotbal*, p. 10.

⁶³ M. Ionescu, *Fotbal pe contractat*, Ed. Sport-Turism, București, 1979, p. 16.

UN SECOL DE TRANSFORMĂRI ÎN ISTORIA AVIAȚIEI MILITARE ROMÂNEȘTI: DE LA PILOT LA AUTONOMIE

*

A CENTURY OF TRANSFORMATIONS IN ROMANIAN MILITARY AVIATION: FROM PILOT TO AUTONOMY

*

UN SIÈCLE DE TRANSFORMATIONS DANS L'AVIATION MILITAIRE ROUMAINE: DU PILOTE À L'AUTONOMIE

Slt. Miruna-Camelia MOCANU¹

Rezumat: De la primele înălțări ale balonului „Mihai Bravul” și până la avioanele moderne ce brăzdează cerul României de astăzi, evoluția aeronauticii militare reflectă o permanentă căutare a identității și a progresului. Pionierii Vlaicu, Vuia și Coandă au deschis drumul unei ambiții naționale care, în timp, a transformat cerul într-un spațiu strategic și simbolic. Lucrarea urmărește această devenire: afirmarea aviației în Primul Război Mondial, profesionalizarea din perioada interbelică, încercările dramatice ale conflagrațiilor mondiale și restructurările impuse de epoca postbelică. Analiza evidențiază modul în care contextul politic, tehnologic și militar a modelat forțele aeriene, până la trecerea spre era avioanelor F-16 și F-35. Astfel, istoria aeronauticii românești devine povestea unei națiuni care și-a găsit, în cer, direcția evoluției sale.

Cuvinte cheie: aviație, evoluție, strategie, forțele aeriene, cer.

*

Summary: From the first ascents of the “Mihai Bravul” balloon to the modern aircraft that cross Romania's skies today, the evolution of military aeronautics reflects a continuous search for identity and progress. Pioneers Vlaicu, Vuia, and Coandă opened the path to a national ambition that gradually turned the sky into both a strategic and symbolic space. This paper follows that development: the emergence of aviation in World War I, the professionalization of the interwar period, the dramatic trials of the world wars, and the restructurings imposed by the postwar era. The analysis highlights how political, technological, and military contexts shaped the air forces, up to the transition toward the F-16 and F-35 era. Thus, the history of Romanian aeronautics becomes the story of a nation that found, in the sky, the direction of its evolution.

Keywords: aviation, evolution, strategy, air forces, sky.

*

Résumé: Des premières ascensions du ballon « Mihai Bravul » jusqu'aux avions modernes qui sillonnent aujourd'hui le ciel de la Roumanie, l'évolution de l'aéronautique militaire reflète une recherche constante d'identité et de progrès. Les pionniers Vlaicu, Vuia et Coandă ont ouvert la voie à une ambition nationale qui a peu à peu transformé le ciel en un espace à la fois stratégique et symbolique. Ce travail retrace cette évolution: l'affirmation de l'aviation pendant la Première Guerre mondiale, la professionnalisation de l'entre-deux-guerres, les épreuves dramatiques des conflits

¹ Baza Aeriană de Instruire și Formare a Personalului Aeronautic „Aurel Vlaicu”, Boboc, Buzău, email: mmiruna701@gmail.com.

mondiaux et les restructurations imposées par l'époque d'après-guerre. L'analyse met en évidence la manière dont les contextes politique, technologique et militaire ont façonné les forces aériennes, jusqu'à la transition vers l'ère des F-16 et F-35. Ainsi, l'histoire de l'aéronautique roumaine devient l'histoire d'une nation qui a trouvé, dans le ciel, la direction de son évolution.

Mots clés: aviation, évolution, stratégie, forces aériennes, ciel.

*

În zorii secolului XX, într-un context internațional dominat de inovații tehnologice și de ambiții expansioniste ale marilor puteri, România surprindea printr-o prezență timpurie și activă într-un domeniu aflat încă la începuturile sale: aeronautica militară. Departea de a fi un stat marginal în această direcție, România a demonstrat, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o remarcabilă deschidere față de utilizarea mijloacelor aeriene în scopuri militare. Primul semn al acestei orientări moderne apare în anul 1874, când armata română experimentează utilizarea baloanelor militare pentru misiuni de observație, o tactică nouă la acea vreme, dar adoptată rapid de către marile armate europene. Balonul „Mihai Bravul”, folosit pentru ridicarea în zboruri de recunoaștere, reprezenta nu doar o premieră națională, ci și o dovadă a interesului autorităților militare față de noua dimensiune tactică adusă de dominația aerului².

Totuși, adevărata etapă fondatoare a aviației militare românești începe în mod decisiv odată cu figura emblematică a lui Aurel Vlaicu, inginer, inventator și pilot, una dintre cele mai strălucite personalități ale tehnicii românești. În noiembrie 1909, Ministerul de Război i-a încredințat Arsenalului Armatei din București misiunea de a construi, sub supravegherea directă a lui Vlaicu, un aparat de zbor complet proiectat și realizat în România³. Rezultatul acestei colaborări a fost remarcabilul „Vlaicu I”⁴, cu care inventatorul a efectuat, la 17 iunie 1910, primul zbor autentic românesc cu un aparat mai greu decât aerul, echipat cu motor și construit integral în țară. Nu era doar un gest simbolic, ci o demonstrație de capacitate inginerească și viziune militară. Importanța acestui aparat a fost confirmată câteva luni mai târziu, în 27 septembrie 1910, când Aurel Vlaicu a realizat prima misiune aeriană militară din istoria României: transportul unui ordin între unități în timpul manevrelor organizate la Slatina. Această acțiune, efectuată în prezența regelui Carol I și a Statului Major General, a validat nu doar funcționalitatea tehnică a avionului, ci și potențialul

² Reclama în „Monitorul Oficial” din 14 iunie 1874.

³ <https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Fi%C8%99ier:BalonulMihaiBravulMO.png> accesat la 03.12.2025.

⁴ https://www.defenseromania.ro/cum-a-luat-nastere-aviatia-militara-romana-romania-a-doua-tara-din-lume-care-in-1910-a-folosit-avionul-in-scopuri-militare_621962.html#:~:text=De%20altfel%2C%20prima%20comand%C4%83%20pentru,sub%20supravegherea%20lui%20Aurel%20Vlaicu accesat la 03.12.2025.

⁴ Ministerul Apărării Naționale, *Calendarul tradițiilor militare 2012*, București, Centrul Tehnico-Editorial al Armatei, 2012, p. 178.

strategic al aviației în câmpul de luptă⁵. Performanța lui Vlaicu a proiectat România în elita militară mondială a epocii. Într-adevăr, istoria consemnează că România a devenit, astfel, a doua țară din lume, după Franța, care a utilizat avionul în scopuri militare, depășind în acest sens chiar și state cu tradiții aviatice mai consolidate precum Germania sau Regatul Unit. Această deschidere precoce către aviația militară a fost urmată de un impuls instituțional solid, care a susținut formarea de piloți și consolidarea infrastructurii aeriene. Între anii 1911 și 1913, se înființează primele școli de pilotaj la Chitila, Cotroceni și Băneasa, devenind centre de excelență în instruirea viitorilor aviatori ai armatei. În acest climat favorabil, sublocotenentul Ștefan Protopopescu devine primul român care obține brevetul militar de pilot, deschizând astfel calea profesionalizării unei noi categorii de ofițeri: aviatorii militari⁶.

Un moment instituțional decisiv a avut loc la 1 aprilie 1913, odată cu adoptarea Legii Aeronauticii Militare, prin care a fost creat oficial Serviciul de Aeronautică Militară Română. Structura nou înființată a stabilit o organizare clară, împărțind aviația în două ramuri: aparatele de zbor cu motor, destinate recunoașterii, sprijinirii artileriei și misiunilor operative, și corpul de baloane, folosit în special pentru observație și reglajul tirului. Această împărțire reflecta înțelegerea rolului complementar al mijloacelor aeriene într-un conflict modern. În ciuda nivelului redus de industrializare, România a reușit să contureze o doctrină aeriană coerentă, bazată pe experiență practică și pe inițiativa tehnico-militară a epocii.

Prima probă importantă pentru această structură a venit rapid, în timpul Campaniei din Bulgaria (iunie–iulie 1913), parte a celui de-al Doilea Război Balcanic. Aviația română a participat activ, efectuând zboruri de recunoaștere, bombardamente tactice și acțiuni de propagandă. Un moment notabil la nivel european a fost lansarea de manifeste asupra Sofiei, considerată una dintre primele misiuni de acest tip din Europa. În câțiva ani, România a evoluat de la utilizarea baloanelor de observație la integrarea completă a aviației în structura armatei, cu doctrină, personal instruit și unități specializate. Această transformare rapidă și deschiderea către progres tehnologic au plasat România într-o poziție aparte în contextul strategic european de început de secol XX. La intrarea României în Primul Război Mondial, în august 1916, aviația militară se afla încă într-o etapă incipientă, dar animată de un puternic spirit de pionierat. Deși dispunea doar de 44 de avioane și 97 de piloți, aviația militară română reprezenta o capacitate tehnico-operativă în formare, consolidată după primele zboruri realizate de Aurel Vlaicu și după integrarea inițială a aviației în manevrele armatei. Aeronavele folosite în campania din 1916–1917 proveneau aproape exclusiv din import (Farman, Bleriot, Morane-Saulnier) și, fiind asamblate în țară, generau

⁵ Traian-Constantin Dumbrăveanu, „Pagini din istoria aviației militare românești. Constantin Al. Pârvolescu (1890–1945)”, în *Acta Terrae Fogarasiensis*, nr. 9, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2020, p. 210.

⁶ <https://historia.ro/sectiune/general/infiintarea-aviatiei-militare-in-romania-2199134.html#:~:text=pe%20c%C3%A2mpul%20de%20lupt%C4%83%20a,comandate%20de%20Ministerul%20de%20R%C4%83zboi> accesat la data de 02.12.2025.

dificultăți suplimentare piloților și mecanicilor, care trebuiau să le întrețină în condiții de război.

Cu toate aceste neajunsuri, piloții români au reușit să își depășească limitările materiale și să își confirme utilitatea strategică. Ei au executat aproximativ 750 de misiuni aeriene, acoperind întregul spectru operațional cunoscut la acea vreme: recunoaștere, pentru orientarea comandamentelor; sprijin al infanteriei, prin retransmiterea rapidă a ordinelor și semnalizarea pozițiilor utile, precum și apărare aeriană, într-o epocă în care confruntarea aer-aer abia începea să capete trăsături doctrinare moderne. Ei au constituit una dintre primele generații de aviatori de război ai României, contribuind la formarea unei tradiții aeronautice militare ce avea să se dezvolte amplu în deceniile următoare.

După încheierea războiului, România Mare a intrat într-o perioadă complexă de reconstrucție și consolidare militară. Intervalul interbelic (1919–1939) a marcat momentul în care aviația română a început să evolueze de la simpla utilizare a tehnologiei importate la statutul de producător industrial în formare. Autoritățile au înțeles că eficiența aviației nu depinde doar de pregătirea piloților sau de achizițiile izolate, ci și de dezvoltarea unei industrii aeronautice naționale. În consecință, în anii 1920–1930 au fost inițiate proiecte ample de profesionalizare și investiții.

Printre reformele esențiale s-au numărat reglementările financiare orientate spre susținerea aviației. Legea timbrului aviației din 1931 a instituit un mecanism permanent de colectare a fondurilor destinate achizițiilor și infrastructurii aeronautice, iar Fondul Apărării Naționale (1934) a urmărit să stimuleze industrializarea armeei aeriene, încurajând producția internă de aparate și motoare⁷. În această atmosferă, la Brașov, s-a dezvoltat una dintre cele mai importante instituții industriale ale României moderne: Industria Aeronautică Română (IAR). Inițial orientată spre realizarea de piese și producția sub licență, aceasta avea să devină, în doar câțiva ani, promotorul autenticei aviații românești, capabilă să proiecteze și să construiască aparate competitive.

În paralel, alte ateliere, precum SET, Astra sau uzinele din Copșa Mică-Cugir, contribuiau la efortul național de consolidare tehnologică⁸. Pentru o perioadă, România părea pregătită să se alinieze marilor state europene care investiseră masiv în aeronautică.

Totuși, contextul strategic al anilor '30 a fost nefavorabil. Europa se afla într-o cursă rapidă a înarmărilor: ascensiunea Germaniei naziste, tensiunile din est și presiunile din Balcani generau o stare permanentă de incertitudine. România și-a propus un program ambițios de dezvoltare a forțelor aeriene, cu obiectivul de a ajunge

⁷ Dan Prisăcaru, *Aspecte privind înzestrarea armatei României în anii 1935–1940. Radiografia unor măsuri întârziate – II*, disponibil la: <https://www.rumaniamilitary.ro/aspecte-privind-inzestrarea-armatei-romaniei-in-anii-1935-1940-radiografia-unor-masuri-intarziate-2>, accesat la 03.12.2025.

⁸<https://www.radior.ro/2021/01/04/de-la-arsenalul-armatei-la-i-a-r-primele-fabrici-de-avioane-i/#:~:text=noastr%C4%83%20au%C2%A0%20ap%C4%83rut%20fabrici%20care%C2%A0,din%20Bra%C8%99ov%2C%20au%20fost%20construite> accesat la data de 03.12.2025.

la aproximativ 557 de avioane, însă rezultatele au fost mult sub așteptări. La începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, în septembrie 1939, țara dispunea doar de 260 de aparate operaționale, multe depășite din punct de vedere tehnic.

Opinia externă asupra aviației române era critică. Un raport francez contemporan caracteriza aviația României drept „mediocră”, menționând că cele aproximativ 280 de aeronave erau în mare parte învechite și insuficiente pentru cerințele războiului modern. În ciuda acestui fapt, industria aeronautică românească încerca să se adapteze. Proiectele de vânătoare IAR-11, IAR-12 și IAR-15 au fost încercări ambițioase de a realiza avioane competitive la nivel local, iar apariția modelelor IAR-37 (recunoaștere și bombardament) și, mai ales, IAR-80, chiar înainte de izbucnirea războiului, arăta că România era aproape pregătită să se alăture producătorilor avansați de aeronave.

Dar România intra în 1939 într-o poziție delicată: industria aeronautică făcuse progrese reale, dar timpul, resursele și contextul internațional nu au permis maturizarea completă a programelor. Abia în timpul războiului avea să se vadă cât de valoroasă era infrastructura construită în interbelic, în mod special aparatul IAR-80, care va deveni una dintre piesele centrale ale aviației române în anii ce urmează⁹.

Intrarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, a surprins Forțele Aeriene Regale Române într-un moment de maximă maturitate tehnologică și organizatorică pentru epoca interbelică. După două decenii de investiții în proiectare, industrie și instruire, aviația militară ajunsese să dispună de 621 de aparate de luptă, o flotă eterogenă, dar robustă, capabilă să acopere un spectru larg de misiuni. În primul rând se remarcă IAR-80 și IAR-81, avioane de vânătoare concepute și construite în România, considerate printre cele mai competitive modele europene la momentul inițierii operațiunilor¹⁰. Alături de acestea, se regăseau aparate germane Messerschmitt Bf-109, bombardiere italiene SM.79B Sparviero, precum și avioane sovietice capturate, între care se numărau și câteva MiG-3, toate contribuind la o forță aeriană complexă, potrivită pentru ofensiva declanșată pe Frontul de Est.

În primele luni ale războiului, aviația română a jucat un rol crucial în sprijinul trupelor de uscat, mai ales în timpul avansului spre Nistru și al asediului Odessei. Sub conducerea Grupării Aeriene de Luptă, care reunea 253 de avioane de vânătoare, bombardament și recunoaștere, piloții români au efectuat mii de ore de zbor în condiții extrem de dificile. Până la cucerirea Odessei, în octombrie 1941, aceștia înregistraseră aproximativ 661 de victorii aeriene confirmate, rezultat care reflecta nu doar performanța aparatelor, ci și nivelul înalt de pregătire al echipajelor. Pe întreaga durată a campaniei din Est, între 1941 și 1944, aviația română a revendicat circa 2.000 de avioane inamice doborâte, contribuind decisiv la menținerea controlului aerian pe sectoarele românești ale frontului.

⁹ Dan Antoniu, George Cicoș, *Vânătorul IAR-80. Istoria unui erou necunoscut*, București, Modelism, 2000, p. 12-47

¹⁰ *Ibidem*.

Printre personalitățile reprezentative ale acestei perioade se numără așii aviatori Constantin „Băzu” Cantacuzino și Alexandru Șerbănescu, simboluri ale aviației de vânătoare românești. Cantacuzino, cu 68 de victorii confirmate, rămâne cel mai titrat pilot român al războiului, în timp ce Șerbănescu, cu 60 de victorii, reprezintă modelul pilotului de elită, apreciat atât pentru abilitățile sale tehnice, cât și pentru calitățile de comandant. Ei nu au fost singurii: zeci de piloți, observatori și mecanici români au contribuit, adesea cu sacrificiul vieții, la eficiența unei forțe aeriene considerate printre cele mai performante ale Axei pe segmentul său operațional.

După schimbarea cursului politic prin lovitura de stat de la 23 august 1944, aviația română s-a regăsit într-un context strategic nou. Odată cu încetarea ostilităților împotriva URSS, Forțele Aeriene au fost rapid redirecționate împotriva Germaniei naziste și a Ungariei horthyste. Reorganizate sub comanda generalilor Gheorghe-Lucrețiu Nicolae și Grigore Donefu, unitățile aeriene au reluat operațiunile în doar câteva zile, demonstrând o capacitate remarcabilă de adaptare.

Între septembrie 1944 și mai 1945, aviația română a desfășurat aproximativ 4.200 de misiuni de luptă, acoperind toate tipurile de operațiuni: bombardament tactic, escortă, recunoaștere, atac la sol și cooperare cu trupele sovietice și americane. În această perioadă, au fost lansate 1.360 de tone de bombe asupra pozițiilor germane din Transilvania, Ungaria și Cehoslovacia, contribuind la eliberarea teritoriului național și la avansul Aliatilor în Europa Centrală.

În ultimele luni ale războiului, 415 avioane românești au participat direct la operațiunile finale împotriva Wehrmachtului, un efort considerabil pentru o țară aflată încă în reorganizare militară. Pierderile au fost însă mari: 176 de avioane și 729 de militari din structurile aeriene au căzut în acțiune, la care se adaugă alte victime din etapele anterioare ale conflictului. În total, aviația română a înregistrat aproximativ 2.000 de pierderi umane pe tot parcursul celui de-Al Doilea Război Mondial, evidențiind sacrificiul și contribuția sa esențială la efortul de război. Analizând această perioadă, se poate observa că aviația militară română s-a aflat printre cele mai active și adaptabile componente ale armatei în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Indiferent de alianțele politice sau militare ale momentului, piloții, inginerii și tehnicienii și-au menținut un nivel ridicat de profesionalism, vizibil atât în performanțele operaționale, cât și în reputația acumulată ulterior conflictului. Această etapă a pus bazele unei tradiții aeronautice solide, care a continuat, sub diverse forme, și după 1945. Sfârșitul războiului a reprezentat pentru România nu doar schimbarea regimului politic, ci și tranziția către o nouă paradigmă strategică. Începând cu 1945, odată cu instaurarea regimului comunist și integrarea în sfera de influență a Uniunii Sovietice, aviația militară a intrat într-un proces amplu de transformare. Aceasta a implicat nu doar modernizări tehnice, ci și redefinirea doctrinelor, structurii instituționale și operațiunilor, ritmul fiind în mare parte dictat de evoluțiile militare de la Moscova.

În primii ani postbelici, trecerea de la avioanele cu elice la cele cu reacție a fost cea mai vizibilă schimbare tehnologică. România a primit primele MiG-15 la sfârșitul

anilor 1940, aparate de vârf ale tehnologiei sovietice la acea vreme. Acestea au înlocuit rapid modelele depășite din război, marcând începutul unei noi ere pentru aviația română. În deceniile următoare, flota a fost completată cu MiG-17 și MiG-19, care au constituit nucleul generației a doua de avioane cu reacție, folosite mai ales pentru antrenament, interceptare și apărare aeriană. Introducerea lor a schimbat fundamental pregătirea piloților și a consolidat o cultură tehnică modernă, deși strâns legată de doctrina sovietică.

Un moment esențial a fost anul 1962, când România a început să primească MiG-21, unul dintre cele mai longevive și cunoscute avioane de vânătoare din istoria aeronauticii militare. Aproximativ 330 de MiG-21, în diverse versiuni, au intrat în dotare, devenind rapid pilonul apărării aeriene. Performanțele lor, viteză supersonică, manevrabilitate ridicată, costuri de operare reduse și compatibilitate cu sistemele sovietice, au făcut din acest model un element indispensabil al aviației române, pregătind generații de piloți timp de peste patru decenii, inclusiv în perioada postcomunistă, datorită modernizării LanceR din anii 1990.

În ultima parte a Războiului Rece, România a primit avioane de generație superioară. În 1989–1990 au fost livrate primele MiG-29, aparate moderne, cu performanțe ridicate, capabile să concureze cu echipamente occidentale contemporane. Totuși, numărul redus de aeronave, costurile ridicate de operare și contextul politic instabil au limitat utilizarea lor pe scară largă. În ciuda acestui progres tehnologic, structura principală a forței aeriene rămânea reprezentată de MiG-21, deja simbol al epocii.

România nu și-a abandonat însă ambițiile de a dezvolta propria industrie aeronautică. Proiectele autohtone au demonstrat că ingineria românească putea concura în anumite domenii cu standardele internaționale. IAR-93 „Vulturul”, realizat în colaborare cu Iugoslavia, a fost o încercare serioasă de a construi un avion de vânătoare-bombardament pentru sprijin tactic. Programul, utilizat în anii 1980, a fost însă afectat de constrângeri tehnice, lipsa resurselor și colapsul colaborării externe după destrămarea Iugoslaviei, fiind abandonat în 1998. Proiectul IAR-95, destinat unui avion supersonic autohton, nu a depășit stadiul de prototip, ilustrând limitele impuse de contextul politic și economic al epocii.

În schimb, domeniul elicopterelor a fost un succes pentru România. Modelele IAR-316 Alouette și IAR-330 Puma, produse sub licență franceză, au devenit repere ale aviației militare, fiind apreciate și ca produse de export, utilizate în misiuni civile și militare. Fabrica IAR Brașov a format generații de ingineri, tehnicieni și test-piloți, consolidând un nucleu industrial cu rol semnificativ și după 1989.

Transformările politice majore de la sfârșitul lui 1989 au declanșat o schimbare profundă în modul de organizare și funcționare a aviației militare. Odată cu orientarea României spre democrație și apropierea de instituțiile euroatlantice, la 1 iunie 1995 a fost adoptat un nou model structural. Regimentele aeriene de inspirație sovietică au fost desființate, fiind înlocuite cu baze aeriene și escadrile, după standarde occidentale. În același timp, aviația militară a primit denumirea oficială de „Forțele Aeriene

Române”, subliniind ruptura față de perioada comunistă și inițierea unui proces accelerat de modernizare.

Această reorganizare a deschis drumul integrării în structurile NATO, modernizării echipamentelor și redefinirii rolului strategic al țării. Trecerea de la moștenirea estică la o cultură operațională occidentală a devenit treptat elementul central al identității aviației românești în anii ce au urmat.

Căderea comunismului a obligat Forțele Aeriene să își regândească prioritățile, structura și modul de operare. Dacă în anii '80 România dispunea de o aviație numeroasă, dar puternic dependentă de tehnologia sovietică, începutul anilor '90 a impus o restructurare rapidă, în condiții economice dificile. Flota îmbătrânită a reprezentat prima provocare majoră, iar lipsa resurselor pentru achiziții noi a condus la varianta cea mai realistă: modernizarea aparatelor existente. Din această nevoie s-a născut programul LanceR (1993–2003), realizat în colaborare cu Elbit Systems. Modernizarea a vizat 110 avioane MiG-21MF/UM, dotate cu avionică modernă, cockpit digitalizat și armament compatibil standardelor occidentale.

Astfel, un avion proiectat în anii '50 a continuat să fie utilizat eficient încă două decenii, rămânând principalul aparat de vânătoare al României până aproape de 2020. În aceeași perioadă, România a început să renunțe treptat la aeronavele sovietice depășite. MiG-15 a dispărut din serviciu la începutul anilor '90, iar MiG-23 a fost retras complet în 2000, marcând o desprindere clară de vechea doctrină estică. Totodată, industria aeronautică a fost păstrată activă, chiar dacă la un nivel mai redus. IAR-99 Șoim a devenit principalul avion de antrenament al noilor generații de piloți, iar modernizările aduse elicopterelor IAR-330 Puma, în special varianta SOCAT, au arătat că România putea încă realiza platforme aeriene competitive, integrate cu tehnologie modernă.

Pe plan operațional, anii '90 au adus intensificarea cooperării cu NATO: participarea la exerciții comune, schimburi de experiență și adoptarea procedurilor occidentale. Toate acestea au contribuit la profesionalizarea personalului și la o cultură organizațională compatibilă cu Alianța. Între 1990 și 2005, România a reușit o tranziție complexă, dar esențială: de la o aviație moștenită din perioada sovietică la una pregătită să se integreze în arhitectura militară occidentală. Aderarea la NATO, în 2004, a consfințit acest proces.

După intrarea în Alianță, aviația militară a trecut prin una dintre cele mai ample etape de modernizare din istoria sa. Prioritatea principală a fost înlocuirea MiG-21 LanceR, ajunse la limitele tehnice. În 2013, România a semnat primul contract pentru aeronave occidentale moderne: 12 F-16AM/BM provenite din Portugalia, în cadrul programului „Peace Carpathian”. Primele aparate au sosit în 2016, permițând retragerea treptată a MiG-21. În 2019, un al doilea contract a adus încă cinci F-16, consolidând capacitatea operațională

Evoluțiile regionale de după 2014 au accelerat necesitatea extinderii flotei, astfel că în 2021 România a încheiat un acord cu Norvegia pentru încă 32 de aparate F-16, destinate atât misiunilor operaționale, cât și instruirii. Momentul decisiv a venit

în noiembrie 2024, când a fost semnat contractul pentru 32 de avioane F-35A Lightning II, platforme de generația a V-a. Programul, estimat la 7,2 miliarde de dolari, include infrastructură modernizată, armament avansat și pregătire specializată. Odată operațional, F-35 va înlocui complet F-16 și va transforma profund capacitatea aeriană a României, marcând intrarea într-o nouă eră tehnologică și strategică. de ultimă generație, capabilă de misiuni de superioritate aeriană, lovituri de precizie, război electronic și integrare profundă în rețele de comandă NATO.

Odată cu modernizarea tehnică, România a investit și în structuri dedicate formării piloților, pentru a-și consolida autonomia în domeniul instruirii. Un pas decisiv a fost crearea Centrului European de Instruire F-16 (EFTC) la Fetești, aprobat de CSAT în iulie 2023 și realizat împreună cu Olanda și Lockheed Martin. Olanda a pus la dispoziție 18 aeronave F-16, transferate simbolic pentru suma de 1 euro, iar centrul a devenit operațional în noiembrie 2023, cu primele programe de pregătire începute în 2024. Astfel, România nu își formează doar propriii piloți, ci devine și un punct de instruire pentru aliații NATO de pe flancul estic. Între 2005 și 2025, România a trecut printr-un proces accelerat de transformare aeronautică: de la înlocuirea unei flote învechite la constituirea uneia dintre cele mai moderne capabilități din regiune. Achizițiile succesive de F-16, trecerea către F-35 și extinderea infrastructurii de pregătire arată trecerea de la o postură strict defensivă la una orientată spre interoperabilitate și stabilitate regională. Modernizarea aviației este, de fapt, expresia maturizării strategice a statului, care își asumă un rol activ în arhitectura de securitate a NATO.

Privită în ansamblu, evoluția aviației militare românești reprezintă una dintre cele mai consistente transformări tehnico-instituționale din estul Europei. De la primele aparate experimentale și până la structuri moderne integrate în sisteme aliate, aviația română a fost modelată de contextul internațional, de resurse și de obiectivele strategice ale statului. Parcursul ei reflectă trecerea de la dependență tehnologică la profesionalizare și competență proprie.

De-a lungul timpului, dezvoltarea poate fi urmărită în câteva momente definitorii: în perioada interbelică au apărut primele industrii și școli aeronautice; în al Doilea Război Mondial aviația română a atins niveluri remarcabile de performanță; în timpul Războiului Rece, integrarea în sistemul sovietic a coexistat cu programe autohtone precum IAR-93 sau IAR-95. După 1990, restructurarea completă a sistemului a condus la renunțarea la platformele estice, la modernizarea LanceR și, ulterior, la adoptarea aparatelor occidentale de generație superioară. Introducerea F-16 și achiziția F-35 marchează trecerea la un nou statut strategic, al unui stat capabil să opereze tehnologie de vârf în cadrul NATO. În paralel, industria aeronautică a rămas un element esențial de sprijin. Capacitățile de instruire s-au extins considerabil, iar România nu mai este doar beneficiar de securitate, ci și furnizor de expertiză, instruind inclusiv piloți străini. Modernizarea flotei, profesionalizarea personalului, consolidarea industriei și extinderea instruirii definesc o autonomie strategică aflată în creștere. Aviația militară română nu se rezumă la apărarea spațiului aerian, ci

contribuie activ la securitatea regională și la reziliența flancului estic. Suportul oferit partenerilor, ilustrează maturitatea unei instituții care transformă experiența istorică în responsabilitate strategică.

Privind înainte, devine clar că trecerea „de la pilot la autonomie” reflectă un secol de adaptare, inovație și profesionalizare. Forțele Aeriene Române intră în deceniul actual ca o structură modernă, interoperabilă și credibilă, capabilă să facă față provocărilor contemporane și să rămână un actor relevant într-un context geopolitic instabil. Evoluția lor nu este doar tehnică, ci parte a unui proces continuu de afirmare instituțională și strategică.

ISTORIE LOCALĂ
*
LOCAL HISTORY
*
HISTOIRE LOCALE

MĂNĂSTIREA HORAIȚA ÎN ARTICOLE DE PRESĂ (1880 - 1940)

*

THE HORAIȚA MONASTERY IN THE ROMANIAN PRESS FROM THE PERIOD 1880-1940

*

LE MONASTÈRE D'HORAIȚA DANS LES ARTICLES DE PRESSE (1880-1940)

prof. dr. Emanuel BĂLAN¹

Rezumat: Istoria vechii Mănăstiri Horaița din Ținutul Neamțului, o veche ctitorie moldovenească, un centru de spiritualitate, a făcut obiectul unor articole de presă după apariția mass-media în spațiul românesc. Presa din perioada 1880-1940 a prezentat atât aspectele pozitive, adevărate jurnale de călătorie și invitații de a vizita și descoperi acest loc, cât și pe cele mai puțin plăcute, de la furturi, crime, la comploturile și intrigile dintre călugării sau până la problema înzestrării acesteia cu proprietăți în perioada interbelică. O altfel de istorie a acestei vechi mănăstiri prin ochii articolelor și știrilor din presa regională și națională.

Cuvinte cheie: mănăstirea Horaița, perioada 1880-1940, Moldova, egumeni, ziare regionale și naționale

*

Abstract: The history of the old Horaita Monastery in Neamț County, an old Moldavian foundation, a center of spirituality, was the subject of press articles after the appearance of mass media in the Romanian space. The press from the period 1880-1940 presented both the positive aspects, true travel diaries and invitations to visit and discover this place, and the less pleasant ones, from thefts, crimes, to plots and intrigues between monks or to the problem of its endowment with properties during the interwar period. A different history of this old monastery through the eyes of articles and news from the regional and national press.

Keywords: Horaița monastery, the period 1880-1940, Moldavia, abbots, regional and national newspapers

*

Résumé: L'histoire du vieux monastère d'Horaița, dans le comté de Neamț, ancienne fondation moldave et centre spirituel, a fait l'objet d'articles de presse après l'apparition des médias de masse en Roumanie. La presse de la période 1880-1940 a présenté à la fois les aspects positifs, à travers de véritables récits de voyage et des invitations à visiter et à découvrir ce lieu, et les aspects moins reluisants, tels que les vols, les crimes, les complots et les intrigues entre moines, ou encore la question de sa dotation en biens durant l'entre-deux-guerres. Cet article offre un autre aperçu de l'histoire de ce vieux monastère à travers les articles et les nouvelles de la presse régionale et nationale.

Mots-clés: Monastère d'Horaița, période 1880-1940, Moldavie, abbés, presse régionale et nationale

¹ cercetător independent, prof. la Liceul „Vasile Conta” Târgu-Neamț. Email: emmanuel.balan_tgn@yahoo.com

Istoria Mănăstirii Horaița din Ținutul Neamțului, veche ctitorie moldavă, focar de cultură și spiritualitate a fost după apariția presei în spațiul românesc subiectul unor articole. În cele ce urmează, vom prezenta o scurtă incursiune în istoria acestui lăcaș de cult prin „ochii” presei din perioada 1880-1940, articole care prezentau în lumini și umbre trecutul și prezentul acestei vechi mănăstiri.

Horaița se află în mijloc de pădure de brazi, departe de sat, într-o liniște cu adevărat cerească, liniște ce calmează, ce-ți redă simțământul integrării tale în însăși viața aceasta universală, tu fiind scânteie desprinsă din viața divină. Pe lângă acestea, pitorescul minunat al locului, crestele de munți de o rară splendoare, ce se înșiruie în fața mănăstirii, culminând în vârful Ceahlăului, totul contribuie ca mănăstirea aceasta să-și merite numele.

Mănăstirea Horaița se află pe moșia Buhalnița. Chiar acest nume îl avea la început. Buhalnița, este o altă exprimare a izolării de lume. Mai în sus de bisericuța Buhalnița, cea dinainte, se afla un schit, Hureicioara sau Horaiț, încă de prin secolul XVIII, cu hramul „Buna Vestire”².

Numele de Horaița se trage de la numele familiei boierești pe a cărei moșie se afla bisericuța, aceștia fiind și ctitorii acestui lăcaș și anume Horaieții sau Goraieții, boieri însemnați ce făceau parte din sfatul domnesc³.

După tradiție, Horaița a fost ctitorită în secolul XV, iar la 11 iulie 1428, domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun (1400-1432) includea biserica din Horaița în rândul celor 52 de biserici (de mir și mănăstire), pe care le supune jurisdicțional Mănăstirii Bistrița⁴. În anul 1467 Ștefan Vodă dădea dispoziții verbale ca cele două sate de vânători din jurul cetății de la Vaslui să se mute la mănăstirea Horaița, iar călugării de aici să-și facă schit mai sus în munți⁵.

În minunata poiană, în care se află actuala mănăstire Horaița, a fost pe vremuri o veche așezare călugărească, ce dăinuiește pe de la începutul veacului al XVIII. Paraclisul din curtea mănăstirii clădit pe la 1725, dovedește aceasta. Pe temeliele bisericii de azi, a fost clădită o biserică de lemn, la 1763. Aceasta se constată dintr-o însemnare făcută pe o evanghelie, donată de voievodul Constantin Racoviță⁶.

În urma unei revelații între anii 1822-1824, cuviosul Irinarh Roset (1771-1859)⁷, călugăr cu metania din Mănăstirea Neamț, a ridicat o biserică de lemn cu

² „Glasul Bucovinei”, an XVI, nr. 4048, 28 aprilie 1933, pp. 3-4.

³ „Ceahlăul”, an IV, nr. 893, 8 ianuarie 1971, p. 3.

⁴ <https://doxologia.ro/manastirea-horaita> accesat la 1 decembrie 2025; „România Pitorească”, nr. 8, 1973, p. 26.

⁵ „Ceahlăul”, an IV, nr. 893, 8 ianuarie 1971, p. 3.

⁶ „Universul”, an 53, nr. 104, 17 aprilie 1936, p. 9.

⁷ Arhimandritul Irinarh Roset, (1771-1859), stareț, duhovnic și sihastru, unul din marii călugări ai monahismului românesc din secolul XIX. Născut la Focșani în 1771, în familia dregătorului Roset. La vârsta de 20 de ani, s-a dus la Mănăstirea Neamț să se facă monah. După trei ani de ascultare este călugărit și apoi rânduit ca ucenic la tipografia mănăstirii, de curând înființată. Aici ajunge tipograf iscusit și lucrează la tipărirea Vieților Sfinților. Pleacă de la Neamț și se face sihastru în pădurile din jurul Schitului Nechit, ținutul Neamț, unde petrece în liniște 12 ani. În anul 1823 pleacă spre Sfântul

binecuvântarea și aportul substanțial al Mitropolitului Veniamin Costachi (1803-1842). Rectitorirea mănăstirii a fost sprijinită și de domnitorii Ioan și Mihail Sturza. În jurul starețului Irinarh s-au adunat aproximativ 70 de viețuitori⁸.

La februarie 27 1828, domnitorul Ioan Sandu Sturza, printr-un zapis fixează și întărește, cât anume din veniturile moșiei Buhalnița, Crăcăoani sau Băiceni, să fie dat pentru nevoile mănăstirii Buhalnița și cât pentru schitul Horaiț, precum și alte multe miluiri. Pe un clopot, ce se află încă sus la Hureicioara, în ciuda vremii, tot se mai păstrează inscripția, prin care se arată că părintele Iomiedi, Shimonah ot Horaiț, a făcut acest clopot, pe cheltuiala sfinției sale, în anul 1835⁹.

În 1837, cu binecuvântarea Mitropolitului Veniamin, cuviosul arhimandrit Irinarh lasă ca stareț al mănăstirii pe cuviosul părinte Ermoghen Buhuș (1800?-1877), care l-a însoțit de la Mănăstirea Neamț. În timpul stăreției lui Ermoghen este ridicată actuala biserică a mănăstirii (1848-1867). La zidirea și înzestrarea bisericii cu hramul „Botezul Domnului” au contribuit și domnitorii Grigorie Alexandru Ghica și Alexandru Ioan Cuza, precum și Mitropolitul Calinic Miclescu. Tot în timpul stăreției cuviosului Ermoghen, între anii 1850-1852 a fost construit paraclisul de iarnă „Sfântului Ierarh Nicolae” pe latura nordică a complexului mănăstiresc. Între anii 1853-1855 a fost construit și turnul-clopotniță cu paraclisul „Pogorârea Duhului Sfânt”¹⁰.

Abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, 1867, odată cu bisericuța de lemn, căci de lemn era această biserică la început, dispare și numele de Buhalnița, rămânând numai cel de Horaița¹¹.

Arhitectura bisericii este descrisă într-un repertaj de călătorie din 1928. „Biserica mănăstirei a fost construită pe parcursul a 25 de ani prin osârdia starețului Ermoghen al cărui portret se vede zugrăvit pe zidul din dreapta ușei de la intrarea lăcașului. Legenda spune că, arhimandritul ar fi fost inspirat la această operă, prin semnul dumnezeesc al unei vâlvătai, ce s-ar fi arătat câteva nopți dearândul chiar pe locul în care acum se găsește sfânta masă. Construcția fu terminată în anul 1867. Planul lucrărilor de zidărie, cum și forma catapetesmei, au fost copiate după biserica

Munte, dar este oprit la București de prietenul său, Mitropolitul Grigorie, ca să-i organizeze tipografia. După trei ani de ascultare la Mitropolia Ungrovlahiei, în anul 1826 pleacă la Muntele Athos, unde stă numai doi ani din cauza războaielor balcanice. În anul 1829 se întoarce în Moldova și ajunge pustnic în Muntele Horaița. În anul următor este făcut preot și arhimandrit la Iași, de Mitropolitul Veniamin Costachi. În anul 1831 întemeiază Mănăstirea Horaița și devine primul ei stareț, păstorind această mănăstire până în anul 1843 și formând un sobor de peste 70 de călugări. Apoi, lăsându-l stareț pe unul dintre ucenici, pleacă la Locurile Sfinte cu ierodiaconul Nectarie Banul și se stabilesc pe Muntele Tabor unde stă 16 ani în sihăstrie. În anul 1859 începe construcția unei mari biserici de piatră pe Tabor, în cinstea sărbătorii Schimbării Domnului la Față, dar nu reușește s-o termine. La 26 decembrie 1859, se mută la cele veșnice (Ioanichie Bălan, *Patericul românesc*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990, pp. 410-418).

⁸ <https://horaita.mmb.ro/istoria-manastirii-horaita> accesat la 1 decembrie 2025.

⁹ „Glasul Bucovinei”, an XVI, nr. 4048, 28 aprilie 1933, pp. 3-4.

¹⁰ <https://horaita.mmb.ro/istoria-manastirii-horaita> accesat la 1 decembrie 2025.

¹¹ „Glasul Bucovinei”, an XVI, nr. 4048, 28 aprilie 1933, pp. 3-4.

patriarhiei din Alexandria de către însuși ctitorul care, ținând să îndeplinească și oficiul de arhitect, izbuti să-și evidențieze incompetența, atât în aspectul cât și în durabilitatea clădirii. Cunoștințele arhitectonice ale părintelui Ermoghen s-au dovedit chiar în ziua destinată pentru târnosirea bisericii. Mitropolitul Calinic Miclescu fu nevoit să amâne slujbele pentru sfințire până când cele trei cupole de piatră ale bisericii, năruite în ajun, fură înlocuite prin turlle de cărămidă. Desigur, că ambiția piosului ctitor de a se substitui unui specialist, nu scade întru nimic recunoștința la care are tot dreptul pentru ostenele sale, pentru statornica sa credință. Dacă exteriorul sfântului lăcaș nu prezintă alt interes arhitectonic decât masivitatea zidurilor de piatră (2—3 metri grosime, 15 m. înălțime), dacă zugrăveala din interior, zugrăveală așternută după modele banalizate prin locuințele de acum șase-șapte decenii, arată că, biserica fu târnosită înainte ca lucrările să fie complect terminate, apoi catapiteazma acestei case a Domnului, prin originalitatea dispozitivului și a execuției, este unică în țara noastră. Rândul superior din icoanele tâmplei sunt prinse într-o ghirlandă alcătuită din migăloase sculpturi artistice. Ghirlanda este fixată, în formă de arc în zidul boltit ce desparte naosul de altar, iar sus, aproape de bolți, dedesuptul crucei din mijlocul catapiteazmei, se află amvonul, străjuit de doi îngeri. De la această înălțime, diaconul citește evangelia. Un balcon de lemn construit de jur împrejurul bisericii, (balcon șubred și primejdios) conduce la acest punct din care privirea cuprinde admirabil perspectiva largă și luminoasă a interiorului. Patronul bisericii este Sf. Ioan Botezătorul. Afară de catapiteazmă, pictată în parte — se zice — de către meșterul Nicu Grigorescu, afară de minunatul portret al Maicei Domnului fixat în iconostas, portret împodobit cu argint și adorat de către credincioșii din toate ținuturile Moldovei de sus, nu mai găsim nimic pentru menționat. Dacă cele patru turnulețe false de la marginea coperișului, ar fi suprimate, dacă cupolele construite deasupra bisericii ar fi ceva mai artistic zidite, dacă în interiorul lăcașului s-ar adăoga stâlpii necesari susținerea bolților și s-ar separa naosul de pronaos, mai ales dacă în locul acelei tămânjeli oribile, s-ar zugrăvi chipuri de sfinți și episoade evanghelice, așa cum se vede în orice biserică, casa de rugăciuni de la Horaița va căpăta cu siguranță aspectul cuvenit unui templu creștinesc¹².

Mănăstirea Horaița, „prin așezarea ei pitorească în mijlocul unei poiene liniștite, însoțite și înconjurată de păduri de brad, formează cel mai potrivit loc de odihnă pentru intelectuali și de întremare pentru o colonie școlară. Mănăstirea Horaița se găsește la 20 km depărtare de Piatra Neamț”¹³.

Prima apariție în presă a mănăstirii Horaița datează din 1896, când corespondentul local al ziarului regional „Evenimentul”, realizează un reportaj de călătorie. După ce a plecat din Piatra și a „trecut muntele Balaure și satele Dobreni și Negrești cu o iuță de nedescris”, a ajuns la Horaița, unde „se află o biserică zidită de curînd prin osîrdia unui arhimandrit al cărui nume l-am uitat. Stilul bisericii este luat

¹² „Viitorul”, an XXI, nr. 6144, 11 august 1928, p. 1-2.

¹³ „Universul”, an 53, nr. 104, 17 aprilie 1936, p. 9.

după al acelora din Ierusalim, cu icoanele în fața intrării. O mulțime de intrări se află prin zid, care duc la partea superioară a bisericei”. Excursionisti au luat dejunul „mai mult de cît copios, în mînăstire, căci nu degeaba s-a adus o ladă cu provisiuni. Masa a fost binecuvîntată de superiorul mînăstirei, care a primit cu plăcere să dejuneze cu noi pe cînd ni se deschidea pofta de mîncare, băuturile alese ne producea dispoziție de petrecere”. Reportajul descrie și vizita la Horaița din deal unde „se află o biserică, plăcută de altminterea, dar părăsită din cauză că călugării sunt expuși a fi atacați de hoți, cari ca în totdeauna sunt lipsiți de scrupule”¹⁴.

Cum mănăstirea nu avea venituri proprii, Ministerul Culturii în 1913, scutește mănăstirea de la elaborarea bugetului anual¹⁵.

Presa a consemnat în paginile ei și numirile de stareți. Astfel, în februarie 1903, ieromonahul Inocenție din mănăstirea Neamțu-Secu, a fost numit superior al mănăstirii Horaița¹⁶. În iunie 1913, protosinghelul Pimen Gheorghiu era confirmat de către Rege, în postul de stareț¹⁷.

Pentru perioada interbelică presa consemnează numirea unor stareți. În iulie 1928, este numit stareț, ieromonahul Gh. Nosar¹⁸. La începutul anului 1934, este numit stareț protosinghelul Doroftei Tincu¹⁹ iar în martie 1934, protosinghelul Gherman Pârâu, starețul mănăstirii, și-a înaintat demisia din scaunul stăreției, retrăgându-se la metania sa, în mănăstirea Neamț. I. P. S. S. Mitropolitul Pimen a primit demisia fostului stareț, transferând în locul vacant pe starețul schitului Cozancea, P. C. Protos. Doroftei Tincu²⁰.

La 15 decembrie 1943 era confirmat staret, protosinghelul Gherontie Gheorghe cu un salariu lunar de 2650 de lei²¹.

Unii viețuitori ai mănăstirii au fost numiți stareți la alte mănăstiri, precum arhimandritul Calistrat Savul care a fost numit în octombrie 1913 stareț provizoriu la mănăstirea Secu²².

Pentru activitatea sa bisericească în 1912, arhimandritul Calistrat Dima este decorat prin decret regal cu medalia „Răsplata muncii pentru biserică” cl. I-a²³.

Presa consemna și excluderea din monahism a unor călugări certați cu disciplina monahală. Astfel, în iunie 1910, monahul Visarion Domețian a fost exclus din mănăstire pentru abateri grave²⁴ iar în 1916, monahul Visarion Mucenicu este

¹⁴ „Evenimentul”, an IV, nr. 1033, 24 august 1896, p. 2.

¹⁵ „Mișcarea”, an V, nr. 229, 6 octombrie 1913, p. 3.

¹⁶ „Adevărul”, an XVI, nr. 4869, 18 februarie 1903, p. 3.

¹⁷ „Opinia”, an X, nr. 1906, 19 iunie 1913, p. 3.

¹⁸ Idem, an XXIV, nr. 6370, 12 august 1928, p. 3.

¹⁹ „Universul”, an 51, nr. 26, ianuarie 1934, p. 4.

²⁰ „Lumea”, an XVII, nr. 4741, 5 martie 1934, p. 3.

²¹ „Monitorul Oficial”, an 111, nr. 303, 30 decembrie 1943, p. 11956.

²² „Evenimentul”, an XX, nr. 178, 9 octombrie 1913, p. 2.

²³ „Universul”, an XXX, nr. 315, 18 noiembrie 1912, p. 3.

²⁴ „Dimineața”, an VII, nr. 2257, 14 iunie 1910, p. 3.

exclus „pentru totdeauna, din cauza abaterilor de la disciplina monahală”²⁵. În vara anului 1934, Parchetul de Neamț a arestat pe călugărul V. Gheorghiu, acesta fiind acuzat „că a proferat cuvinte ofensatoare la adresa M. S. Regeli”²⁶.

Mănăstirea a primit și vizita membrilor familiei regale. În septembrie 1928, mănăstirea este vizitată de către ASR prințesa mama Elena, însoțită de fratele acesteia, principele Paul al Greciei și surorile, prințesele Irina, Margareta și Teodora a Greciei, aflați într-un periplu pe la mănăstirile din Bucovina și Neamț²⁷.

Evenimentele tragice nu au ocolit nici această mănăstire. La începutul anului 1904, era dat în urmărire națională ierodiaconul Profirie Pastică, acuzat că a furat din veșmântăria mănăstirii mai multe veșminte, o salbă cu 10 galbenii de câte 40 lei fiecare și o monedă papală. Călugărul, care în urma furtului fusese arestat, a fugit din arestul primăriei Crăcăoani²⁸. În mai 1906, ieromonahul Dionise a fost împușcat din imprudență de un pădurar, fiind internat în stare gravă la Spitalul „Sf. Spiridon” din Iași²⁹.

În vara anului 1907, starețul Ioanichie, a fost ucis³⁰, apoi jefuit. Cercetările au fost conduse de către șeful postului de jandarmi, R. Davidescu care a descoperit că este vorba despre o bandă periculoasă de hoți care jefuia doar membrii ai clerului. Banda era formată din Constantin Ionescu, instructor militar la o școală rurală, Constantin Stupu, M. Badaric, St. Boboceș și I. Dochiță. Capul lor era Ionescu, care dirija operațiunile. La Horaița banda a „venit noaptea înarmați, ascunzându-se sub un paravan. Starețul la un moment dat eși afara. Hoții năvăliră asupra lui îmbrâncindu-l, apoi Stupu îl strânse de gât târându-l în casă. Aici unul îl ținea de gât, iar altul îi băga un căluș în gură, în vreme ce alți două căutau bani. Starețul a murit asfixiat. Stupu când văzu că a murit călugărul, strigă celorlalți: Hai să mergem că popa a murit! Apoi au fugit cu toții luând cu ei suma de 82 lei”. Membrii bandei au recunoscut la interogatoriu că au mai jefuit și alte persoane, inclusiv pe un alt călugăr bătrân căruia i-au luat 80 de lei și mai multe revolve. Banda a fost deferită justiției³¹. În urma procesului Constantin Ionescu și Constantin Stupu au fost condamnați la câte 20 ani munca silnică, Badaric și Ștefan Boboceș, la câte 5 ani închisoare, iar A Dochiței, Ilie și Ioana Tornea au fost achitați³².

Anul 1938 a fost unul de foc la propriu. În noaptea de 7 mai, un incendiu devastator a cuprins mănăstirea, fiind făcute scrum o bucătărie, sala de mese, o casă cu patru camere și turnul mănăstirii. În urma cercetărilor a reieșit că focul pornise de la un coș defect al bucătăriei mănăstirii. În lipsa apei, focul s-a extins rapid și cu ajutorul

²⁵ „Universul”, an XXXIV, nr. 137, 19 mai 1916, p. 4.

²⁶ „Opinia”, an XXX, nr. 8172, 17 iulie 1934, p. 3.

²⁷ „Lumea”, an XI, nr. 3056, 27 septembrie 1928, p. 3.

²⁸ „Adevărul”, an XVII, nr. 5476, 11 ianuarie 1904, p. 2.

²⁹ „Evenimentul”, an XIV, nr. 76, 18 mai 1906, p. 3.

³⁰ „Neamul Românesc”, an II, nr. 36, 6 septembrie 1907, p. 573.

³¹ „Universul”, an XXV, nr. 250, 12 septembrie 1907, p. 1.

³² Idem, an XXVI, nr. 96, 7 aprilie 1908, p. 1.

vântului. Pompierii sosiți de la Piatra-Neamț au reușit să stingă incendiul, descoperind sub dărâmături corpul carbonizat al călugărului Macarie Iftodie³³.

Așa cum arătam, Horaița nu avea venituri obținute din proprietăți funciare. În acest sens, în 1938, statul prin legea pentru înzestrarea unor mănăstiri din țară, cu întinderi de păduri și alte terenuri agricole, a fost autorizat să atribue în deplină și perpetuă folosință unor mănăstiri ortodoxe din țară o suprafață de pădure în întindere totală de circa 18.800 ha, precum și alte terenuri agricole în suprafață de cel mult 600 ha din proprietățile sale, în scopul ca venitul acestor înzestrări să servească exclusiv pentru restaurarea clădirilor monumente istorice, aparținând acestor mănăstiri, precum și pentru întreținerea diferitelor școli, ateliere, tipografii, etc. Potrivit acestei legi, Mănăstirii Horaița, i se predă suprafața de 196 ha din pădurea numită Horaița, seria VI pendinte de Ocolul silvic „Mănăstirea Văratec”, din jud. Neamț³⁴. Aceste terenuri și păduri erau puse sub autoritatea unei eforii centrale cu sediul în București, al cărei președinte era IPS Patriarhul. Eforia a crezut avantajos, la exploatare, să comaseze pădurile date mănăstirilor Horaița, Agapia și Văratec, în masivul păduros Bistrița-Sărata, județul Neamț. Parchetele de pădure au fost imediat puse în exploatare, iar în toamna anului 1939, părintele Ghenadie Caranza, adminstatorul exploatării, a distribuit mănăstirilor venitul rezultat din primele tăieri și anume: Mănăstirii Horaița 200.000 lei, mănăstirii Văratec 700.000 lei și mănăstirii Agapia 700.000 lei. Însă, în urma unor reclamații trimise în primăvara lui 1941 Euforiei Centrale, aceasta trimite, doi inspectori pentru cercetarea sumelor date mănăstirilor din veniturile înzestrării. Ancheta realizată la Mănăstirea Horaița constată că mai bine de jumătate din suma primită spre păstrare, a fost cheltuită fără aprobarea Eforiei Centrale și fără ca operațiunile efectuate să fi avut bază legală, răspunzător fiind egumentul Pifanie A Catrinei³⁵.

Am încercat să prezentăm, măcar o parte din ceea ce presa națională sau regională a scris despre Mănăstirea Horaița, informații diverse, aspecte negative sau pozitive, dar și îndemnuri de a descoperi această oază de credință și cultură românească.

³³ „Universul”, an 55, nr. 126, 10 mai 1938, p. 8; Idem, nr. 127, 11 mai 1938, p. 10.

³⁴ „Monitorul Oficial”, an 106, nr. 237, 12 octombrie 1938, p. 4851.

³⁵ „Universul”, an 58, nr. 115, 2 mai 1941, p. 8.

ARHIVISTICĂ

ARCHIVE

ARCHIVER

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA TÂRGULUI PIATRA (1805-1847)

*

DOCUMENTS CONCERNING THE HISTORY OF THE PIATRA NEAMT TOWN (1805-1847)

*

DOCUMENTS CONCERNANT L'HISTOIRE DE LA BOURGH DE PIATRA (1805-1847)

Costin CLIT¹

Rezumat: *Situat pe valea Bistriței, orașul Piatra-Neamț (fost Piatra lui Crăciun) a constituit subiectul istoriografiei naționale și locale, dovadă fiind studiile și lucrările monografice publicate de-a lungul timpului, mai ales că aici și-a construit Ștefan cel Mare curte (pe la 1491) și biserică domnească (1497-1498) sau turnul clopotniță. Prin materialul de față punem la dispoziție câteva documente dintre anii 1805 și 1847, printre care și un plan din 1805, documente care ne dezvăluie sau completează o serie de aspecte din trecutul localității legate de disputele de hotar, vânzări de case, preoți, biserici, conviețuirea grecilor, evreilor, armenilor care semnează în limbile greacă sau ebraică în zapisele întocmite. În interiorul documentelor, acolo unde a fost cazul, am reprodus și sigiliile aplicate.*

Cuvinte cheie: târg, Piatra, târgoveți, dispute de hotar, case, mori, greci, evrei, armeni, plan, cimitirul evreiesc, sigilii

*

Abstract: *Located in the Bistrița valley, the city of Piatra-Neamț (formerly Piatra lui Crăciun) has been the subject of national and local historiography, as evidenced by the studies and monographic works published over time, especially since it was here that Stephen the Great built his court (around 1491) and princely church (1497-1498) or the bell tower. Through this material, we provide several documents between 1805 and 1847, including a plan from 1805, documents that reveal or complete a series of aspects of the past of the locality related to border disputes, house sales, priests, churches, the coexistence of Greeks, Jews, Armenians who signed in Greek or Hebrew in the drawn up records. Inside the documents, where appropriate, we have also reproduced the seals applied.*

Keywords: market, Piatra, market townspeople, border disputes, houses, mills, Greeks, Jews, Armenians, plan, Jewish cemetery, seals

*

Résumé: *Située dans la vallée de la Bistrița, la ville de Piatra-Neamț (anciennement Piatra lui Crăciun) a fait l'objet d'une historiographie nationale et locale, comme en témoignent les études et monographies publiées au fil du temps, notamment parce que c'est ici qu'Étienne le Grand fit construire sa cour (vers 1491) et son église princière (1497-1498), également connue sous le nom de clocher. Ce corpus présente plusieurs documents datant de 1805 à 1847, dont un plan de 1805. Ces documents éclairent ou complètent divers aspects du passé de la localité, liés aux conflits frontaliers, aux ventes de maisons, aux prêtres, aux églises et à la coexistence des Grecs, des Juifs et des Arméniens, qui signaient*

¹ Profesor Colegiul Național „Cuza Vodă” Huși, istoric și editor de documente, email: costinclit@yahoo.com.

en grec ou en hébreu dans les registres. Les sceaux apposés sur les documents sont reproduits le cas échéant.

Mots-clés: *marché, Piatra, habitants de la ville marchande, conflits frontaliers, maisons, moulins, Grecs, Juifs, Arméniens, plan, cimetière juif, sceaux*

Spătarul Dimitrie Bogdan era fiul vornicului Manolache Bogdan, decapitat la 18 aprilie 1778, și al Mariei, născută Costachi, căsătorit la 1791 cu Smaranda, fiica lui Lascarache Ruset și a Ecaterinei Ianculeu, de la care a primit ca zestre și un loc dintre moșia Mărăței și vatra târgului Piatra, transformat în motiv de dispută cu târgoveții din Piatra. Partea desprinsă din locul domnesc din târgul Piatra de către Constantin Racoviță și dănuită la 1756 schitului Vovidenia, ctitoria episcopului Ioanichie al Romanului, schimbată de acesta cu Vasile Ruset². Disputele pentru locul situat la vărsarea pârâului Cuejdi în Bistrița dintre hatmanul Vasile Ruset și târgoveți încep la 1765 și continuate de Iordache Ruset (călugărul Iorest Ruset) și Lascarache Ruset³, iar după căsătoria lui Dimitrie Bogdan cu Smaranda Rust reizbucnesc cu mai multă înverșunare⁴.

Vornicii Gavril Conachi și Lupu Balș sunt desemnați prin porunca din 5 septembrie 1804 cu cercetarea și stabilirea mătcii Cuejdiului ce despărțea moșia Mărăței a spătarului Dimitrie Bogdan și locul târgului Piatra, lucrare din care nu lipsea cartea de blestem pentru aflarea adevărului, fiind invocată și anaforoa din februarie 1804. Hotarnicii amintiți constată la 20 iunie 1805 inadvertențele martorilor târgoveți – cu unele nepotriviri chiar în rândurile lor – și cei ai spătarului Dimitre Bogdan, cum ar fi imposibilitatea construirii morilor pe cursul Cuejdiului din cauza vitezei apei, existența îndoielnică a luncii pe șes, cursul gârlei ce curge de la moara lui Mușat, situate la 300 de stânjeni mai sus de târg – moară ajunsă în stăpânirea Bisăricanului (a egumenului de Bisericiani ?), amplasarea casei lui Toader Orza, dovedită prin actele din 15 martie 1777 și 1 octombrie 1803 a fi „supt dealul despre apus”, unde era și Puțul lui Orza, mărturia episcopului Ioanichie al Romanului despre hotarnica stolnicului Costin Darie, realizată de „slugile” sale. Pentru stabilirea adevărului, vornicul Gavril Conachi cercetează documentele locurilor târgoveților de pe valea Cuejdiului: zăpisul din 30 august 1757 a morii din „topliță drept gura Cuejdiului”, zăpisul din 20 mai 1785 a unei livezi de pomi ce se hotărăște cu apa Cuejdiului dinspre răsărit, zăpisul din 7 iunie 1776 a unei case vândute, întărită cu sigiliul bisericii Sfântul Ioan, zăpisul de vânzare a alte livezi din 20 aprilie 1776, zăpisul târgovețului Arghirie, care nu a mai fost utilizată. Conținutul zăpiselor amintite va fi corelat cu cel al mărturiei logofătului Neculai Roset data vel vornicului Dumitrache Sturdza la 11 august 1786, „următoare hotarnicii banului Iordache Costache” și întărită prin hrisovul domnesc din 9 octombrie 1786, care face referire la țărmurile Cuejdiului, Puțul Orzăi,

² Marius Constantin Chelcu, *O scrisoare din târgul Piatra de acum două veacuri: contribuții la istoria orașului*, în „Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, tomul XLVII, 2010, p. 263-264.

³ *Ibidem*, p. 265-266.

⁴ *Ibidem*, p. 274.

cășăpia din capul Uliței Vechi, ograda lui Leiba Agiudeanul, casa lui Moise jidov, hotarul Mărățăilor, casele lui Anastase bacalul și Arghirie bacalul, crâșma logofătului Dumitrachi Bran, apa Bistriței. Hrisovul din 4 octombrie 1756 „că latul locului cuprindi din moșia Tătărăși pân(ă) peste Cuejdu în hotarul Dărmăneștilor, și cu vaduri de moară pe apa Cuejdului despre amândouă părțali, din hotarul Dărmăneștilor pân(ă) în apa Bistriții”. Vornicul Gavril Conachi îndrituiește stăpânirea spătarului Dimitrie Bogdan asupra moșiei Mărăței conform hrisovului de danie și anaforaoa veliților boieri întărită de domnul Alexandru Moruzi în februarie 1804. Hotarnicii aveau ca sarcină și despărțirea moșiei Mărăței de Tătărăși a Mănăstirii Bistrița, neacceptată de vechilul egumenului⁵.

Recesământul rusesc din 1774 înregistrează 14 case evreiești în târgul Piatra, printre care și cele ale lui Leiba agiudean, Moisa Crav și Moisa sin lui Haim⁶. Leiba Agiudeanul de la 9 octombrie 1786 nu poate fi decât cel din recesământul rusesc. Despre Moise jidov nu ne putem pronunța care din cei doi de la 1774 va fi atestat la 1786.

La 20 iunie 1805 a fost întocmit sub supravegherea vornicului Gavril Conachi „Planul târgului Pietrii ce s-au rădicat în măsuri mai mari pentru ca să fii mai cu înțelegiri la cercetari”⁷, primul cunoscut până acum după știința noastră. Remarcăm colecția de planuri de la Arhivele Naționale din Piatra Neamț din perioada 1812 și 1963 și pe cea de hărți dintre 1859 și 1963⁸. În planul din 1805 sunt delimitate târgul vechi și târgul nou, „dialul Pietrii” (Pietricica), „drumul cel mare”, satele Dărmănești și Mărăței, satul moara din topliță, locul cășăpii din capătul Uliței Vechi, moara Bisăricanului (fostă Mușat în vechime), despărțirea satelor Mărăței și Dărmănești de părul lui Mușat, puțul Orzăi, crâșma logofătului Dumitrachi Bran, ezătura pentru abaterea Cuejdului, casele Ceașăței, a lui Anastasăi bacal, a lui Leiba agiudeanul, jăriștele caselor lui Arghirii și Moise, cimitirul evreiesc („mormânturile jidovilor”) și altele⁹. Cimitirul evreiesc este distrus parțial în timpul alunecărilor de teren din anii 1893-1894¹⁰.

⁵ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCXLVII/163.

⁶ P.G. Dimitriev, P. V. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, Editura Știința, 1975, vol. VII, Partea a II-a, p. 48; Informații preluate și de Pincu Pascal, *Obștea evreilor din Piatra-Neamț*, Prefață de prof. Dr. Lucian Strochi, Piatra-Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2005, p. 143, anexa nr. 5. Remarcăm indicarea greșită a paginilor de unde sunt preluate informațiile: p. 6 (unde avem recesământul satelor Crăcăoani, Ghindăoani, Cracăul Negru și începutul la Bălțătești, din Ocolul de Sus) și 484 (sfârșitul recesământului la ținutul Tutova); Despre târgușorul Piatra a se vedea și P.G. Dimitriev, P. V. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, Editura Știința, 1975, vol. VII, Partea I, p. 38-39, nr. 111.

⁷ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCXLIX/71. Original.

⁸ Mihai Apăvăloae, *Piatra-Neamț – studiu monografic* –, Piatra-Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2005, p. 336.

⁹ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCXLIX/71.

¹⁰ Pincu Pascal, *op. cit.*, p. 16.

Rezultatul cercetărilor a fost transmis domnului de vornicul Gavril Costachi la 26 iunie 1805, fără a se încheia disputa¹¹, continuată de Maria (fiica) și Teodor Balș (ginerele), nepoata Ana Balș, căsătorită cu Iordache Costache Boldur Lătescu, ce „va vinde în 1867 Consiliului Comunal și negustorului Ion Gheorghiade din Tecuci moșia alcătuită din partea bezmenară cu dugheni și schele, 550 de fălci de arătură și fânaș, muntele Pietricica, precum și muntele Cernegura de cealaltă parte a Bistriței”¹².

Hrisovul de miluire al domnului Alexandru Callimachi din 1797 este reînnoit în 1814 de Scarlat Callimachi pentru toți târgoveții și locuitorii de pe moșia târgului Piatra, fapt dovedit și de zapisul lui Constantin sin Tănase pitar, care achită la 9 iunie 1815 suma de 22 de lei și 20 de parale aferentă locului casei părintești din mahalaua Bordeielor în suprafață de 44 de stânjeni, cheltuielile legate de înnoirea domnească. Achitarea banilor a fost adeverită hagi Dima, epitropul bisericii domnești Sfântul Ioan, Dimitrios Nicolaou, Gheorghe și Miron (?) Doan, Costandin Ștefan, Mane Orza, Ioniță Anazari, Ion Ioli și Gligoraș Robul. Zapisul a fost scris de Manolachi Platon. Zapisul este încredințat și prin aplicarea sigiliului târgului, o adaptare contemporană cu o eroare cronologică impardonabilă, așa cum reiese din legendă: „† Această pecete a târgului Pietrii de la Ștefan vod(ă) =zcĭa <7021/1513-1514> (în camp biserica Sfântul Ioan gospod)”¹³. Sigiliul târgului avea la mijlocul secolului al XVIII reprezentat în câmp un șap și în exergă legenda Peket<\> <tr\g Pet>ri =zÆe (Pecetea târgului Piatra 7005/1497), modificat din deceniul șapte¹⁴.

Nica și Maria Busuioc, împreună cu fiica lor Maria și ginerele Constantin, vând la 20 octombrie 1846 cu prețul de 1250 de lei lui Gheorghe Bonciu din târgul Piatra, casa cu locul ei din mahalaua Bordeile, „pe proprieta răzășască”, ce se învecina

¹¹ Marius Constantin Chelcu, *op. cit.*, 276-277.

¹² *Ibidem*, p. 278

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Achiziții noi*, MDCCCXCVI/1.

¹⁴ Marius Constantin Chelcu, *op. cit.*, 269.

cu drumușorul de pe malul gârlei, locurile lui Andrieș ciubotaru, Ioan Măță și o hudită. Zapisul este scris de către diaconul Vasile și întărit de Epitropia părții răzășești din târgul Piatra prin semnăturile paharnicului D. Gheorghiadis și cele ale lui G. Manolachi și Hurpiu din 5 noiembrie 1846, precum și prin aplicarea sigiliului Obștii târgului diferit de cel descris mai sus, în câmp reprezentată probabil biserica Sfântul Ioan (?) și legenda „† Pecete opștii Târgul Păetri. 1845”¹⁵.

Petre tăbăcariu și Maria, împreună cu copiii lor – Maria, Hriste, Catrina și Iliana – vând la 9 februarie 1820 lui Băroș, fiul lui Leiba, ginerele Surii, casa cu livadă, hambarul de tăbăcărie și alte acarete cu locul lor ce măsoara 44 de stânjeni cu prețul de 800 de lei, ce se învecinau cu Coste Borșu și Păftăriche. Zapisul este întărit cu sigiliul bisericii domnești Sfântul Ioan, iscăliturile târgoveților și epitropilor, cum ar fi cele grecești ale lui Anastasios Apostolu și Gheorghe armeanul. La rândul lui, Burăh sin Leiba le va vinde la 10 ianuarie 1829 lui Nica Chitar, cu zapisul scris de un Andrei Botez, care ne duce cu gândul poate la un evreu botezat, în care sunt iscăliți în limba ebraică Burăh sîn Leiba, Iancu Avram și Leiba sîn Burăh (am redat numele transcrise de scriitorul zapisulu)¹⁶.

Iconomul Gheorghe și prezvitera Maria vând preotului duhovnic Ioan de la biserica Adormirea Maicii Domnului/Precista la 15 august 1833 partea de loc „încungiuată cu gârla” cumpărată de la Mărioara Șărbănăchioae, ce se învecina cu locul diaconiței „răposatului diiacon Ioan”. Zapisul este întărit cu sigiliul bisericii „Sfântul Ioan” și iscăliturile în grecește ale epitropilor: Chiriță Albu, Dimitrios Nicolau, Hristos Stavru și Dima Dimitriu. La rândul său, preotul cumpărător dănuiește la 15 aprilie 1837 o bucată din locul cumpărat dascălului Neculai de la biserica Precista, nepotul său, și soției acestuia Căsandra¹⁷, nădăjduind că îl va vedea preot la biserica Precista „cât voi fi în viață și în urma me, asupra căruia având plecări din inimă, iubindu-l pentru bunele sale purtări”. Din actul de danie aflăm statutul de fost protopop al iconomului Gheorghe, vânzătorul din 1833 iar între vecini se găsește și preotul Ioan Darie, martor la binefacerea dănuitorului, alături de Alecu Păunescu, Gheorghie Furnică și Ioniță Ionașcu. Dania va fi încredințată prin sigiliul bisericii Sfântul Ioan domnesc și iscăliturile epitropilor: banul Demetrie Stan, iconomul Gheorghie, protoiereu, Petrache Dobran și Apostol Zgrafo¹⁸. Preotul Ioan, duhovnicul din mahalaua Piatra, cere Judecătoriei ținutului Neamț la 7 septembrie 1841 încredințarea actului de vânzare a caselor sale către Grigore Andrieș și publicarea termenului de 40 de zile¹⁹. Grigore Andrieș este răsplătit pentru serviciile îndeplinite din 1835 în administrația ținutală cu rangul de pitar la 22 septembrie 1848 de către domnul Mihail Sturdza (1834-1849)²⁰.

¹⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond *Achiziții noi*, MDCCCXCVI/3.

¹⁶ ANIC, Fond *Achiziții noi*, MDCCCXCVI/2.

¹⁷ SJAN Iași, Colecția *Documente*, 808/2.

¹⁸ SJAN Iași, Colecția *Documente*, 808/4.

¹⁹ SJAN Iași, Colecția *Documente*, 803/5.

²⁰ SJAN Iași, Colecția *Documente*, 808/8 și 9.

Se vede că fostul dascăl Neculai Costinovici ajunge preot din actul de danie al iconomului Gheorghe Isăcescu din 6 august 1845, data la care îi dăruiește „o bucățică de loc din locul meu ci au rămas pesti gărlă lângă locul sfin(ției) sali ci-l ari dănuitu de la moșul său preutul Ioan dohovnicu”, ce se învecina cu gărla și locul preotului Ioan Darie. Zapisul este scris de „Vasălii preutul Ghenadi”²¹. Preotul Neculai Costinovici își întregeste proprietatea prin bucata de loc vândută de preotul Ioan Darie și copiii lui, Ana, Catrina și Dumitru, cumpărată de cel din urmă de la iconomul Gheorghe Isăcescu. La redactarea zapisului au fost martori duhovnicul Ioan, Ioan Robu și Theodor Râșcanu, scriitorul zapisului²².

Jurnalul Judecătoriei ținutului Neamț încheiat la 17 septembrie 1836 dezvăluie disputa pornită de Ioan și Gheorghe sin Ștefan Covrig din târgul Piatra împotriva lui Marin și a Catincăi, clironomii decedatului Mane Orza prin jalba din 4 august 1836 pentru livada de pe Valea Viei situată pe loc domnesc și înstrăinată de Maria, mama jăluitoarelor, care au împuternicit ca vechil pe paharnicul Dimitrie Măreșescu. În zapisul de cumpărătură din 29 august 1815 supus înnoirii figura și iscălitura lui Ioan Covrig, ieșit din grija părinților. Hotărârea judecătorească a fost favorabilă lui Gheorghe Covrig nevârstnic (minor) la data tranzacției din 1815 cu obligația achitării prețului zapisului – cele legate de înnoirea miluirii domnești din 1815, cele făcute Ioan Hansa târgoveț și din timpul judecății. Jurnalul este semnat de căminarul Grigori Ecovachi/Iacovachi (asesor), slugerul Alexandru Popovici și Dimitrie, directorul Judecătoriei²³.

Judecătoria ținutului Botoșani, prin spătarul Ianacachi Ganea, căminarul Necolai Bibiri, serdarul Ioan Cocotă/Hacotă (?) și clucerul Dabija, își încheia la 24 mai 1837 socotința în pricina dintre hagi Ioan Dumitriu din târgul Piatra cu „neguțitoriul” Ioan Țăranu, supus austriesc, pentru fânul de calitate îndoielnică primit, „ce s-au alcătuit să-i dei înprotiva unii datorii cu preț di patru galbini și un cifert stogu” în urma jalbei din 29 decembrie 1836. Fânul respectiv provenea de pe moșia Starosilza/Starosilța²⁴, probabil Frumușica Veche/Starosillya, raion Sărata, regiunea Odesa. Ioan Dumitriu efectuase probabil o călătorie la Locurie Sfinte, așa cum ne demonstrează titlul onorific „hagi”.

Adeverința de împrumut din 4 iulie 1847 a sumei de 2500 de lei a lui Grigorie Atoane de la soacra lui este încredințată și de Panaiotis Mihail în limba greacă²⁵.

²¹ SJAN Iași, Colecția Documente, 808/6, nr. 1.

²² SJAN Iași, Colecția Documente, 808/6, nr. 2.

²³ SJAN Iași, Colecția Documente, 829/38.

²⁴ SJAN Iași, Colecția Documente, 829/50.

²⁵ SJAN Iași, Colecția Documente, 808/7.

DOCUMENTE

1. 1805 iunie 20

Prea înălțate doamne,

Luminată cartea înălțimii tali din anul 1804 săpt(em)v(rie) 5, cu plecăciuni am priimit, prin care ni s(e) poruncește ca să mergim împreună cu dumi(sale) vor(ni)c(ul) Lupul Balș la târgul Pietrei, și adunând pe toți târgoveții de față cu vechilul dumis(sale) spat(urului) Dimitrie Bogdan, să facim cu amăruntul cercetare prin carté de blăstăm, ca să putem dosloși cea adivărată matcă a Cuejdului ce o arată scrisorile dumisali spat(arului) că este dispărătoare între locul dumis(ale) și între locul târgului, dup(ă) cuprindere(a) anaforalii din 1804 fevr(uarie), întărită cu însuș iscălitura și pecete(a) mării tale .

După luminată porunca înălțimii tali, am mersu la fața locului împreună cu dumi(sale) vor(ni)c(ul) Lupul Balș, și aducând pe lăcuiorii din târgul Piiatra de fați cu dumi(sale) spat(arul) Dimitrie Bogdan, am cerut ca să ne aducă oameni bătrâni să arăte care esti acea adivărată matcă a Cuejdului. Și atât lăcuiorii de târgu despre parte(a) lor, cât și dumi(sale) spat(arul) despre parte(a) sa, au adus marturi cărora cetindu-li-să cartea de blăstăm, nimică cu încredințare și bun temei n-am putut dosloși. Întâi că să las, că celi ce-au mărturisât marturii despre parte(a) târgoveților nu să potrivăsc cu celi ce-au mărturisât despre partea spat(a)rului, dar încă și între marturii lăcuiorilor de târgu să vădu câteva înpotriviri ce nasc prepus la giudecata unui cuget curat.

Întâi, că unii mărturisăsc că morile era(u) supt dealul Pietrii în apa Cuejdului, care aceasta nu s(e) poate, fiind că este știut că în matca Cuejdului nu este cu puțință să s(e) facă mori din pricina răpegiunii apei.

Al doile(a), că unii din marturi la vrâstă de ani mai mari, arată că nu știu să fi fost luncă pe șas și alții la vrâstă de ani mai mică zăc că era luncă pe șas.

Al triile(a), că gârla ce zăc că curge de la moara lui Mușat o schimosăsc în tot feliul, adică unii zăc că știu că ar fi făcut ezătură târgoveții și ar fi abătut-o despre apus spre răsărit, alții arată că curge pe supt dealul despre apus, alții zăc cum că curge pe unde curge și acum.

Al part(u)le(a), că unii arată cum că Cuejdu curge despre răsărit pe supt dealul Pietrei pe la casa lui Toader Orzăi, care această mărturie să dovedește neadevărată din doaă scrisori ce sânt, una din anul 7285 <1777> mart(ie) 15 și alta din anul 1803 oct(om)v(rie) 1, care vedesc că această casă a Orzăi este supt dealul despre apus, adevirindu-s(e) și de Puțul Orzăi ci este acole.

Al cincile, că unul din marturi au zăs că au fost fați când umbla hotărând însuși răposat(ul) stol(ni)c Costin Darie și mărturiia răposatului vlădicăi Io(a)nichie arată că însuși numitul stol(ni)c au mărturisât că nu s-au aflat la hotărât însuși, ci că au rânduit pe niști slugi a sali.

Și dar fiind că și pravila și cugetul curat nu suferă mărturii cu înpotriviri una altii asupra pricinilor celor mai gingași, am socotit că este trebuință să fac cu amăruntul cercetare și stării locului ca să dau deplin în știință mării tale și la pricina aceasta.

Deci fiind că cu mărturiile oaminilor n-am putut dovedi adivărul ce măria ta de-a purure îl voești, am socotit că este trebuință să cercetez și scrisori de locuri de târgu ce să află pre lângă șasul Cuejdului despre apus, ca să vădu ce arătare fac.

Și întâi am găsit un zăpis încredințat cu pecete(a) târgului și alți marturi din anul 7265 <1757> av(gu)st 30 pentru o moară ce o arată că este în topliță drept gura Cuejdului, care această moară este din parte(a) cea de câtră apus care în hartă s-au însămnat cu No 1.

Al doile(a), un zăpis din 1785 maiu 20 pe o livadă cu pomi, ci arată că despre răsărit să hotărăște cu apa Cuejdului la No. 2.

Al triile(a), un zăpis din 1776 iuni(e) 7 cu pecete(a) bisăricii domnești a Sfântului Ioan, ci arată că casa ce-au vândut să hotărăște pe din gios cu apa Cuejdului, ci să arată în hartă la No. 3.

Al patrâli, o scrisoare iarăș cu această pecete din anul 1776 apr(ilie) 20, care arată că au vândut o livadă pomi la malul Cuejdului, dup(ă) cum arată scrisoare vechi ci au de la moși, care să arată în hartă la No. 4 (Și toate aceste locuri sânt pe parte(a) de câtră apus, precum să vadu în hartă).

Al cincile(a), o scrisoare iarăș cu această pecete, care s-au văzut la mâna unuia din târgoveți, anumi Arghirie, ci pomenește o coastă a locului casăi sali pe malul Cuejdului la No. 5, pe care scrisoare la urmă n-au voit ca să o mai arâte nicidecum.

Această cercetare a scrisorilor m-au povățuit a găsi tot adivărul ci cuprind atât mărturiia dumis(ale) log(o)f(e)t(u)lui Neculae Roset, ce au dat prin dumi(sale) vel vor(ni)c Dumitrache Sturza, triimis fiind de câtră dum(nealo)r boerii Divanului, cât și hotarnica dumis(ale) vor(ni)c(u)lui Dumitrachi Sturza ci este din anul 1786 av(gu)st 11, următoare hotarnicii banului Iordache Costache, întărită și cu hrisovu(l) domnesc din 1786 oct(om)v(rie) 9, carile pre lângă alte sămne ce pomenește, zăce că s-au pogorât pe țarmurile Cuejdului despre asfințat în giosul apei pe lângă Puțul Orzâi și pe lângă căsăpiia ci era în capul Uliții Vechi, și pin ograda lui Leiba Agiudeanul, și tot țarmurili Cuejdului pin casa lui Moisă jid(o)v, pe unde scrie și cartea târgoveților că au fost hotar Mărățăilor, și pintre casa lui Anăstas(e) băcalu și a lui Arghirie băcalu, și pe lângă crâșma log(o)f(e)t(u)lui Dumitrachi Bran, și tot la vali țarmurili Cuejdului despre asfințat pân(ă) în apa Bistriții, care aceste sămne toate să gădesc de față, și t(ot) în rândul locurilor ce pomenesc zăpisăli mai sus arătate, dup(ă) cum se să arată în hartă. Aceste scrisori și dovezi urmiază noimei hrisovului de danie din 7265 <1756> oct(om)v(rie) 4, ce arată că latul locului cuprindi din moșia Tătărași pân(ă) peste Cuejdu în hotarul Dărmăneștilor, și cu vaduri de moară pe apa Cuejdului despre amândouă părțali, din hotarul Dărmăneștilor pân(ă) în apa Bistriții.

Luminate doamne, aceste sânt cercetările ce am făcut la fața locului, și dup(ă) a me socoteală dumi(sale) spat(arul) Dimitrie Bogdan are toată dreptate(a) a stăpâni moșia dumi(sale) Mărițaii întocma dup(ă) cuprindere(a) hrisovului de danie și dup(ă) anaforaia dum(nealo)r veliților boeri întărită de înălțime(a) ta.

Pentru că scrisorili de locurile mai sus pomenite arată lămurit pe undi au fost apa Cuejdului, iar că zăc târgoveții că acea apă ce pomenesc scrisorili este gârla ce vini de la moara lui Mușat, cuvânt nu au, pentru că acea moară ci acum este a Bisăricanului, este mult mai sus de târgu cu trii sute de stânjâni, și fiind că dup(ă) însuși marturii târgoveților altă moară de câtră apus afară de aceia n-au fost mai gios din vechi, și fiind că de la moară în gios pân(ă) în Bistriță gârlă săpată nici să dovedește, nici să vede, trebuia fără îndoială (rămâind slobodă apa de la moară) să tragă în partea șasului unde a fi fost locul mai gios. Dintr-aceasta dar să cunoaște că fără cuvânt număsc apa ce vini pin târgu că este gârla.

După aceste arăt și aceasta mării tali, că în două rânduri întâmplându-s(e) venirea Cuejdului în vremea ce mă aflam la Piatra, însumi am văzut că cea mai mari năvală a apei era

spre parte(a) de cătră apus, din care să cunoaște că pe acolo ar trage apa, dacă nu ar fi oprită de ezăturile și dughenile târgoveților, cum să vede în hartă.

Așijderea și pentru dispărțirea moșiei Tătărași a Măn(ă)stirii Bistriții de cătră moșia dumn(ealui) spat(arului), vrând a urma iarăș dup(ă) anaforaoa din anul 1804 mart(ie) 1, întărită de cătră înălțme(a) ta, ci este la egumenul Măn(ă)stirii Bistriții, și dup(ă) stăpânirea vechi, să s(e) despartă aceste două moșii una de alta. Pentru care, au arătat dumi(sale) spat(arul) iarăș hotarnica dumisali vel vor(ni)c(ului) Dumitrie Sturza ce mai sus s-au zâs, în care arată că la vreme(a) ce au despărțat aceste două moșii au găsit și pietre vechi hotară, pe care și acum li-au adiverit mulți din târgoveți că sânt vechi hotară, cum și dumi(sale) pah(arnicul) Ioniță Negre, fiind hotarnic din parte(a) Măn(ă)stirii Bistriții în anii trecuți, asămine arată adiverind stăpânirea dumn(ealui) spat(arului) că este vechi.

Și vrând pe acea stăpânire întâi să dispărțăm moșia Tătărașii de cătră Măriței pe aceli sămne, și apoi să-i dăm din trupul Măriței acea bucată de loc dup(ă) hotarnica prin anaforaoa arătată, adică 600 stânjani lungul și 600 stânjani latul, care iarăș în harta Mărițelor să arată, vechilul Măn(ă)stirii Bistriții n-au priimit. Pentru aceasta cu piatr hotară nu s-au stălpit, ci numai sămne s-au făcut.

Și dup(ă) cercetarea ce am făcut, înștiințaz pe înălțme(a) ta, iar anii înălțimii tali să fie de la Dumnizău mulți și pre fericiți.

1805 iuni(e) 20.

A înălțimii tali prea plecată slugă,

Gavril Con(ache) vorn(i)c, hotarnic <m.p.>.

Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCXLVII/163. Original.

2. 1805 iunie

Văpsaoa cu cari s-au însămnat târgul vechiu

Văpsaoa cu cari s-au însămnat târgul nou

Moară în apă

Ezături făcuti pe Cuejdu de-l abat

1. Moara din topliță

2. Locul întru cari zapisul arată livad(ă) cu pomi

3. Casa Ceaușăței

4. Crâcima log(o)f(ătulu)I Dimitrachi Bran

5. Jăriște(a) casăi lui Arghirii

6. Casa lui Anastasăi bacalul

7. Jăriște(a) casăi lui Moisă

8. Casa Leibii Agiudianul

9. Locul undi au fost căsăpiia în capul Uliții Vechi

10. Ograda lui Grigoraș în cari esti și locul casăi lui Toader Orza

11. Puțul Orzăi

12. Moara Bisăricanului ce să numia din vechiu moara lui Mușat

13. Părul lui Mușat ce disparti Mărățaii de Dărmănești

Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCXLIX/71. Original.

Vezi harta la pag. 97-98.

3. 1815 iunie 9

Stânj(enî)

44

Adecă patruzăci și patru stânjâni g(os)pod are Costantin sân Tanasăi pitar locul casăi părințești undi șadi în măhăloa Bordeilor, însă 28 stânj(enî) lungul și 16 stânjâni latul, pe care după analogon ce s-au făcut au plătit douzăci și doi lei și douzăci părale stare al doile câte 20 părale pe stânjân, pentru cheltuiala ce s-au făcut la înnoire(a) hrisovului g(os)pod, ce-l avem târgoveții de miluire de la mărie sa Alexandru Ioan Calimah v(oe)vod din 1797, care hrisov înnoindu-să acum de fiul mării sale domnul nostru Scarlat Alexandru Calimah v(oe)vod, ce ni s-au dat la 1814, iarăș miluire la toț(i) târgoveții și lăcuiitorii ci ne aflăm șazători pe această moșii a noastră de aice de la târgul P(i)etrii, pentru dezbatire și împresurările ce să urma în parte(a) de sus la hotarul aceștii moșii dispre Năețiești de înprejurași.

Și pentru că au plătit numitul Costantin banii de sus arătați i s-au dat această adiverinți la mână cu pecete(a) târgului și cu iscăliturile noastre a târgoveților după hotărâre(a) luminatului hrisov, care locu i s-au stâlpit și cu p(i)etri hotară, și de acum înnaainte stăpâniască locul de sus arătat cu bună pace nesupărat de cătră nîmi, ca o moșii și ocină de veci, dinpreună cu urmașii săi.

Și spre credința puindu-să pecete(a) târgului au iscălit și dumi(sale) hagi Dima, epitropul bisericii g(os)pod de aice de la Pe(a)tră dinpreună cu noi.

1815 iuni(e) 9.

H(agi) Dima epitrop <m.p.> .

δημητριος νικολαου Dimitrios Nikolaou / al lui Nikolaos <m.p.>¹ .

Gheorghe Doan.

Miron (?) Doanu <m.p.>.

Neguțitori.

Costandin Ștefan pastramagiu.

Mane Orza.

Eu, Ioniță Anazari, am pus degit(ul).

Eu, Ion Ioli, am pus degetul.

Eu, Gligoraș Robul, am pus degetul.

Din poronca dum(i)s(ale) vel vor(ni)c Manolache Dimache fiind eu rânduît am scris eu această adiverință și am iscălit.

1815 iuni(e) 9.

Manolache Platon <m.p.> .

<Însemnare marginală>: No. 44. Trecută la condică.

(Continuare la pagina 99)

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Achiziții noi, MDCCCXCVI/1. Original, sigiliu rotund, cu legenda „† Această pecete a târgului Pietrii de la Ștefan vod(ă) =zclă <7021/1513-1514>”.

¹ Transcrierea aparține doamnei Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

4. 1820 februarie 9

Adică eu, Petre tăbăcariu de aice din târgul Piatra, împreună și cu soția mea, anume Mariia, încredințazu cu acest zapis al nostru ce dămu la mâna dumisale giupânului Băroh zet Surii jid(o)v, ca să s(e) știi pentru o casă cu livadă, cu hanbariu di tăbăcării i cu alte acareturi pe lângă casă ce sânt, care casă cu tot locul ei este pe locu gospod, pe care locu sânt stânjăni 44, adică patruzăci și patru.

Această bina nesiliț(i) sau asupriți de cineva, ce de a no(a)stră bună voiia am vândut numitului de sus în preț 800, adică opt sute lei, pe care bani noi ni-am și priimit toți teslimu în mână(e) no(a)stre, întru care ni-am încredințat în mâna dumnal(o)r atât uricul casăi cel vechiu, cum și hrisovul cu picete a Sfânt(u)lui Ioan gospod și cu iscălituril(o)r târgoveț(ilor) și epitropii, ca de astăz(i) înaintea aceasta bina să-i fié a dumn(ealui) ocină driaptă în veci, atât dumn(ea)lor, cupiilor, nepoților, strănepoților dumn(e)alor în veci de veci nestrămutați de nimine din urmașii noștrii.

Și acest locu ce l-am vândut, din sus să hotărăștii cu Coste Borșu, iar din gios să hotărăștii cu Păftăriche, și să s(e) urmeze întocma scrisorilor vechii ce li-am încredințat în mâna dumn(e)alo)r.

Iar în urma vânzării aceștii, sculându-să careva cu vreun protimisăs de a into(a)ree aceasta vânzare, să nu fii volnicu, și mergând la vreo giudecată, să nu li să ție în samă sau eu sau soțul meu sau din niamurile mele, ce să fié acel înprotivitoriu și supt blăstăm(ul) Ma(i)cii Domnului nostru I(i)sus H(risto)s, fiind că au fost cu întrebare a tut(u)ror niamurii și migieș(ii).

Și spre încredințare ni-am pus numile și degitele no(a)stre în locu de pecete.

1820 fe(v)r(u)arie) 9.

Eu, Petre tăbăcariu, vânzătoriu.

Eu, Mariia soț, vânzăto(a)re.

Împreună și cu fii noștri, anume:

Eu, Mariia sânt Petre tăbăcari, adiverez.

Eu, Hriste sân ego, adiverez.

Eu, Catrina sân ego, adiverez.

Eu, Iliana sân ego adiverez. Și sântem vânzătorii.

ἁναστάσι(ος) ἀποστόλου / Anastasios Apostolu¹

γεόργιος ἄρμενου / Gheorghe armeanul¹

(...) m-am întâmplat față.

Și eu am scris acest oricu cu zisa și cu bună priimire amândurora părților.

Ioniță (...) <m.p.> .

Știutsă fii că am vândut acaretu(l) cu lucu(l)² cuprinsu patruzăci și patru stânjăni lucu¹ gospodu, dumisali jupân(u)lui Nica Chitar, ci am și eu cumpărați di la Pitri tăbăcar, după cum în zapis arată în cumpărătură, împreună cu toati hârtiile vechi și cu pecete(a) Sfântului Ion, pi cari le-(a)m vândut dinu nivoi(a) me(a) nisălit, nici asupritu di nimini, cari din copii(i) mei sau din nipoți(i) sau strenepoți sculându-să ca să înto(a)rcă, ei la ci giudecată vor mergi să nu li să ții în samă. Pi cari în cuprindiri zăpisului me-(a)m primitu toți(i) banii diplin în mâna me(a), și dumne(a)lui di astăz(i) înaintea să aibă a stăpâni luculu¹ cu bineo(a) în cuprindiri(a) scrisorilor, nisupărat di nimine, atâtu dumne(a)lui, câtu și fii(i), nepoți(i) du(mi)sali în veci ca o ocină moșii a dumisali.

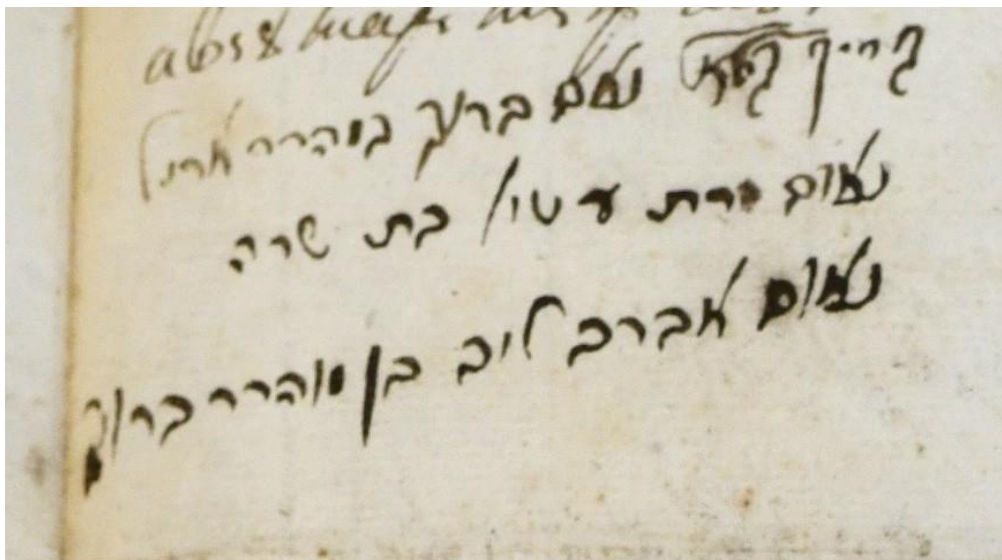
Și pentru cridința m-am iscălit înșuș cu mâna me(a) jidovești spre a-m(i) ave urmare mi întucmai.

1829 ghenar 10.

(...) ³Burăh sân Leiba adiverez, vânzător <m.p.>.

(...) ³Ia(n)cu Avram adiverez, vânzător <m.p.>.

(...) ³Leiba sân Burăh adiverez și vânz(ă)t(o)r <m.p.>.

Și eu am scris acistu oricu di vânzari cu zâsa și cu bună priimirila amândou(ă) părți în ființa și alt(o)r o(a)mini di fați și m-am iscălit di martur.

Andrei Botez (?) <m.p.>.

S-au întărit și cu pecetea Svântului Ioan.

(...) <m.p.>.

(...) <m.p.>.

(...) <m.p.>.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Achiziții noi, MDCCCXCVI/2. Original, sigiliu rotund.

¹ Transcrierea aparține doamnei Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

² locul.

³ Iscălitură evreiască.

5. 1833 august 15

Știut să fie că am vândut o parti de loc ci esti încungiurată cu gârla cu tot din locul ce-l am cumpărat de la dum(nea)ei cucoana Mărioara Șărbănăchioae, sfinții sali părintelui Ioan duhovnicu, ci esti slujător la Adormirea Maicii Domnului, hotărându-să dispri apus cu diiaconița răposatului diiacon Ioan, iar dispre miazăzi cu drumul, cu prețul hotărât 500, adecă cinci suti di lei, cari măsurându-să în stânjani s-au găsat 26 stânjani gospod lungul și 26 stânjani curmezâșul, cum și ciara s-au dat dispre părintele Ioan pentru întărirea zapisului și punerea pecețai gospod.

Pi cari di astăzi înnainti și în veci să aibă a-l stăpâni cu bună paci, atât sfinția sa, cum și toată clironomiia neamului sfinții sale din urmă, ca pi driaptă ocină și moșai a sfințai sali, neclătit și nestrămutat nici odinioară, iar supărându-l cineva din noi sau din rudeniile noastre, să nu aibă nici o voi, fiind că de a me bună voi am vândut, și mă îndatorescu ca din întâmplari supărându-l cineva pi numitul părintele Ioan, eu să aibu a răspunde în toată vreme(a) și a odihni pe numitul cumpărătoriu.

Și pentru că am vândut de istovu locul arătat, fiind prin știința a multora aciastă desăvârșit a me vânzari, pentru aciasta am făcut știut după rânduiala ce să păzăști întru aciastă politii după luminatul hrisov gospod și epitropii bisăricii, am rugat de s-au întărit zapisul cu pecetea târgului gospod.

Și pentru ca să stăpâniască sfinția sa în paci nesupărat de cătră nime, urmează a me iscălitură.

1833 avgust 15.

Gheorghii iconom cu prez(vitera) Mariia.

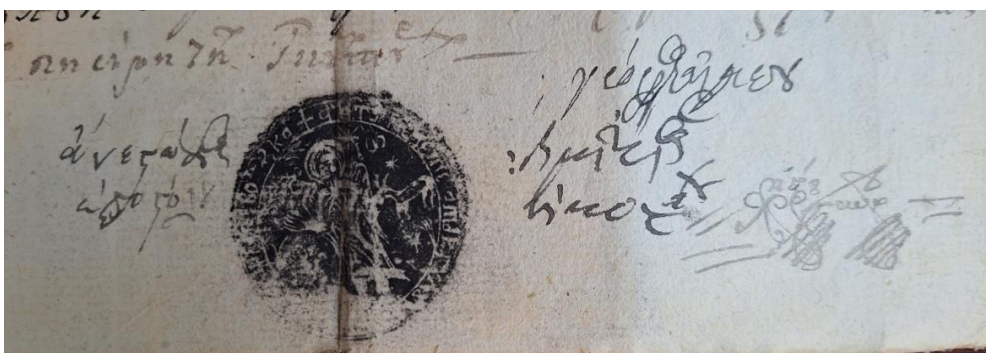
De față viind sfinția sa părintele iconomu Gheorghie vânzătorul cu numitul preot Ioan cumpărătorul și arătând că esti cu mulțămire amânduror părților, și pentru că această vânzari desăvârșit s-au făcut prin știința tuturor celor arătați prin zăpis, și după glasurile luminatului hriusov după rânduiala ce să păzăști în acest târgu a Petrii, spre a fi neclătită și nestrămutată aciaastă vânzari, pentru aciasta s-au întărit zăpisul cu pecetea târgului gospodu¹ și s-au încredințat și cu a Epitropii bisăricii iscălituri.

κηρίζῃ ἀλμπου μαρτήρῳ / Chiriță Albu mărturisesc <m.p.>².

διμίτρι(ος) νικολάου / Dimitrios Nicolau <m.p.>².

χρήστος σταυρου / Hristos Stavru <m.p.>².

διμᾶ δημήτριου μαρτυρῳ / Dima Dimitriu mărturisesc <m.p.>².

Din locul cuprins în actul acesta am dănuit nepotului meu dascalu Neculai și soții sale, nepoatii Căsandra, o bucată loc în mărime lui doaăzăci și trii stânjăni lungime din poartă despre drum pren mijlocul locului până în fundul grădinii în malu(l) gârlii, iar curmezișu opt stânjăni, patru palme, fața la poartă; în grădină după casă la nuc, șasă stânjăni, patru palme, iar în fundul grădinii la un alt nuc lângă gârlă, șasă stânjăni, șasă palme, care cuprind preste tot 44 stânjăni și 6 palme, totime duple cum să cuprindă în actul ci i l-am dat întărit de Epitropie. Pentru care spre știință s-au însămnat aice.

1837 apr(ilie) 15.

Ereiul Ioan duho(v)nic <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/2. Original; Ibidem, 803/3. Copie.

¹ Șters și scris cu altă cerneală: „târgului gospodu”.

² Transcrierea și traducerea aparțin doamnei Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumim și pe această cale; În copie sunt transcrise următoarele nume: Gheorghie Albu, Hriste Stavâr, Demetrie Zgraf, Apostol Zgraf, Theodorică Sava vava.

6. 1836 septembrie 17

În numile Priînălțatului domn Mihail Grigoriu Sturza v(oe)v(o)d, stăpânitoriu Prințipatului Moldoviei.

Anul una mii opt suti trii zăci și șasă, luna săpt(emvrie), în săptispri(ze)ci zile.

Giudecătoria țin(u)t(ului) Ne(a)mț luându în trătații della pornită la ia di Ioan și Ghiorgi sin Ștefan Covrig din târgul P(i)etrei asupra clironomilor mortului Mane Orza, pentru răscumpărare(a) unui loc vândut di maica celor întâi, din povudul cării s-au văzut următo(a)rili:

1°. Jaluba jăluitarilor Ioan și Ghiorgi sin Ștefan Covrig ci o dau acestui Trebunal la 4 avg(us)t cuprinzăto(a)re pentru un loc cu livadă di pi Vale(a) Viei pi locul gospod ci s-au înstreinat di răp(osata) maica lor unuia Mane Orza, cerându ca pi temeiul paragrafuril(o)r 1932 și păr(ă) la 1935, să li să de în stăpânire priimindu di la dâșii 100 lei, prețul cu cari l-au vândut maica lor numitului, pi care au urmat rezăluții ca în alăturare cu eczâmplariu di pi jalba să sorocească pi pârât în vade la 20 avgust, spri a vini întru înfășoare și totodată pi temeiul ofisului gospod cu N° 314, să sã facă cunoscut jăluitaril(o)r a aduci banii dipozăton în Presudsfii și să iscăle(a)scă că vor fi următori la vade, și după hotărâre(a) aceștii rezăluții supt No. 5231, s-au sorocit pi pârât înpărteșiindu-se eczâmplariu, iscălindu și vechilul jăluitarilor că au auzit vadeoa pusă.

2. Copia vichilimelii prin cari numiții jăluitori Ioan și Ghiorgi sin Ștefan Covrig înputernicescu diplin vichil pi d(umnealui) păh(a)r(nicul) Dimitrii Măreșescu, încredințată di acestu Trebunal supt No. 4380.

3. Rospica ci s-au priimit pi chemare(a) cu No. 5231 di la fiiul pârâtului Mane Orza.

4. Jalba vichilului jăluitaril(o)r cuprinzăto(a)re cu după vadeoa pusă au urmat a vini spri înfășoare cu clironimii pârâtului Mane Orza, aducându și banii 100 lei în dipozât, totodată cerându a să lua și pricina în tratații, pi cari au urmat rezăluții ca dumi(sale) directurul priimind banii să sã triacă în condica diposătului, slobozându-să cfitanții și pi fețile înpricinate să sã înfășează înpriună cu dela spri trătății și supt N° 29 a condicii dipozăturil(o)r s-au și slobozit adiverință pi banii dipozătarisât(i).

5. Tij jalba vichilului jăluitarilor cuprinzăto(a)re ca să sã pui în pre(a)jmă privigheri asupra roduril(o)r ci vor iși din grădina di pi locul di pricină fiindu că clironomii pârâtului prelungescu numai spri a-ș(i) rădica rodurile aflate, pi cari au urmat rezăluții că rodurile să vor strângi di acei ci au stăpânit până acum.

6. Răspunsul clironomilor pârâtului arătându înprigiurările pentru acestu loc di pricină și că documenturile ci ar ave(a) nu li au di față, ci sânt la altă mână. Pi cari au urmat rezăluții puindu-li-să vadea ci au cerut di 25 zili, și pentru casă s-au și făcut cunoscut amânduror părțalor ace(a)stă încuviințare di vade priimindu-să rospică di la clironomul pârâtului Marin Orza, și la 5 sâp(tem)v(rie) înfășoșindu-să amândoă părțale, adică jăluitarii prin formalnic vichil, d(umnealui) păh(a)r(nicul) Dimitrii Mereșescu și pârâții Marin și Catinca, clironomii mortului Mane Orza, s-au iscălit următo(a)re(a) rezăluții fiindu că în zapisul di cumpărătura locului din 1815 av(gu)st 29 s-au văzut iscălit și însuș unul din aște jăluitori, anumi Ioan Cuvrig, și pi di altă parte tot prin zapis să vede că ar fi fost cumpărat locul, însă niputându-să dovidi di cătră cine au fost cumpărat acel loc, di cătră tatăl jăluitarilor sau maica lor. S-au hotărât ca în vade di 10 zăle să aducă jăluitarii dovezi că au fost cumpărat di tatăl jăluitaril(o)r și să aducă și pi acel ci să vede iscălit, și atunce după lămurire ci să va face, să va hotărî.

7. Jalba dumis(ale) vichilului jăluitarilor cuprinzăto(a)re, cerându a să lua pricina în trătății, pi cari au urmat rezăluții că fiindu că s-au tratatarisât pricina și s-au închei(e)t rezăluții pi dellă. Di aceia să va urma acei(a)ș(i) rezăluții.

8. Copie di pi zapisul cu cari Mane Orza, tatăl pârâțil(o)r au cumpărat lucul pretindirisiit di jăluitaru.

9. Jalba clironomil(o)r pârâtil(o)r (...) lui Mane Orza arătându în lămurire întâmpănările loe asupra pretenții jăluitoilor, pi cari au urmat rezăluții când înfețoșă della.

Așadar înfătoșându-să de izno(a)vă amândoă părțile, s-au luat pricina în trătății, la cari vichilul jăluitoilor(o)r au înfătoșat o mărturii din (1)836 săp(tem)v(rie) 6, încredințată di Isprăv(ni)cii supt N° 9578, di la un Tănasă Blehaciu, Iordachi Tăcuță și Iordachi Trăistariu, tot din acestu târgu, cuprinzătoare că acest loc au fost cumpărat di Ștefan Covrig, tatăl jăluitoilor, și l-au vândut Mariia, soția sa, maica jăluitoilor(o)r, la cari nimaităgăduindu nici pârâții, Marin și Catinca, fiii cumpărătorului Mane Orza, dicât adăugându că diși au fost cumpărat di tatăl jăluitoilor, însă nu l-au avut di la părinții lui, ci l-au cumpărat împreună cu soția sa Marie și că soția sa ca una ci au fost împreună trăito(a)re cu bărbatul ei cându s-au cumpărat locul au avut tot cuvântul dreptății a-l vindî, și că unul din jăluitori, anumi Ioan Covrig la vânzare(a) locului au avut toată știința, fiindu și iscălit în zăpis; Și fiindu diși din casa părințască mai înainte(a) vânzării, mai adăugându că pentru acestu loc tatăl lor și ei au cheltuit îndistui bani, plătinđu întâi analoghiia cheltuelilor înnoirii hrisovului, al 2 le osăbite cheltuele făcuti în urmă prin Ioan Hansa târgoveț, și osăbit a lor cheltuele ci ar fi făcut îmblându în giudecata moșiei târgului.

Deci, cât pentru că unul din jăluitori Ioan Covrig ar fi iscălit în zăpisul din vânzare aflându-să față, diși au tăgăduit că nu ar fi slova sa, însuș au mărturisât că la ace(a)stă vânzare au fost cu adivărat ișit din casa părințască, pentru aceia stându Tribunalul și cu scumpătate luându aminte încungiurării pricinii au încheet a sa socotință:

A) Că di vremi ci locul este cumpărat di tatăl jăluitoilor, apoi di au și fost trăindu împreună cu soția sa Mariia în vremea cumpărării, totuș n-au putut fi în dreptati numita soția sa a înstrăina cumpărăturile făcute di bărbatul său, nifiindu din zestre(a) sa.

B) Că diși unul din jăluitori numit Ioan Covrig în vreme(a) vânzării au fost ișit din casa părințască și fiindu di la de la vânzare păra acum trecuți 12 ani au tăcut, prin cari au p(i)erdut dritul ci pute(a) să aibă, fiindu trecută paragrafiia, însă fiindu că cel di al 2le, Ghiorgi Covrig, nităgăduit di cătră pârât(i) să dovedești că au fost în vremi(a) vânzării încă în casa părințască nifiindu încă întru îndiplinire(a) anil(o)r spri vrâsnicii hotărât(i) prin pravilă. Di aceia pi temeul § 1934 din Condica țivilă di vremi ci acestu loc să dovedești că au fost a tatălui său și rău s-au înstreinat di maică-sa nifiindu trecută pentru dânsul prescripția hotărâtă prin acestu § ari toată dreptate(a) a-l răscumpăra, și nu pot cumpărătorii a-l dobânde nifiindu împliniți(a) anii a z(...).

Pentru cari s-au hotărât că locul să rămâi a jăluitoilor Ghiorgi Covrig și el să into(a)rcă 140 lei prețul cumpărăturii zăpis. Din cari fiindu că în cuprindire(a) ofisului gospod, supt N° 374, jăluitoii au și pus dipozitat 100 lei la ce dintâi a sa caclamarisăre¹, niștiindu că este vânzare 140 lei și să aducă și cusurul di 40 lei, mai plătinđu pi lângă banii cumpărăturii și cheltuelile plătite de pârât(i) pentru acestu loc, ace di la înnoire(a) hrisovului, cât și ace făcută prin Ioan Hansa, iar pentru acele ci mai arată că au cheltuit prin giudecăt(i) pentru moșii, nifiindu atingătoare pentru loc și niavându nici o dovadă nu i să încuviințază.

Pentru cari fiindu că pricina este di competiția Tribunalului, prin Isprăv(ni)cii(e) să s(e) înputernice(a)scă în stăpânire(a) locului rânduindu-să prețăluii locului cât face, spri a puni parte(a) nimulțămîită cauția hotărâtă și dobândă pi bani nu au a lua pârâții fiindu că s-au folosât cu vinitul locului.

Dispri cari dar încheindu-să acestu jurnal să va împărtași înpricinații(o)r prin cetire ca să iscăle(a)scă a lor vroință mulțămire sau nimulțămire, dânduli-să și copii încredințate cu

arătare că parte(a) nimulțămită di la iscălire în termen di doă luni puindu cauții va ave(a) voi(e) a apilarisî la Divan.

Iscăliț(i) / Asăsăr căm(in)a)r Grigori Ecovachi / Alicsandru Popovici sluger.

Derector Dimitrii (...).

Astăz(i) una mii opt suti triizăci și șapte, luna fevr(uarie) în triisprăci zile, cetindu-mi-să mii vechilului jăluitoriului aciastă hotărâre, am rămas mulțămit.

Iscălit Dumitrii Măreșescu păharnic.

Părții pârâte tot astăzi prin Isprăv(ni)ci(e) pi lângă adresul cu No (...)² li s-au triimes copia jurnalului ca să dei potpiscă di a sa vroință.

Giudecătoria țân(u)t(ului) Niamț

Copiia aceasta p(o)sloduindu-să din cuvânt în cuvânt și fiind întocmai cu originalul trecut în Condica hotărâril(o)r la No 133, di aceia au încredințat cu iscăliturile mădularilor pri(...) și punire(a) peceții, cari s-au dat părții pârâte.

Pr(...) <m.p.>.

(...) <m.p.>.

D(irector) Dimitrachi (...) <m.p.>.

Stolonace(a)lnic Anastasiu <m.p.>.

No. 917.

1837 f(e)vr(uarie) 13.

După podpisca priimită prin Isprăv(ni)ci(e) pentru priimire(a) copii jurnalului di cătră pârâți, să lămurești că ei au priimit copie la doăzeci și șapti februarii a următorului an și după nemulțămire(a) ce au arătat în hotărâre(a) dată puindu cauție cuvenită, li s-au făcut cunoscut ca în terminu de două luni să apelarisască la Divan.

A(lixandru) Popovici <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 829/38. Copie, sigiliul oval al Judecătoriei ținutului Neamț cu legenda: „Prințipatul Moldovi(i). 1834. Giudecătoria ținutului Neamțu”.

¹ Așa în text.

² Spațiu gol.

7. 1837 aprilie 15

Gios iscălitul cu mâna me, preutul Ioan dohovnicu, încredințaz cu acesta zapis al meu ce-l dau la mâna dum(isa)li nepotului meu dascalu(l) Neculai și soția sa, Casandra, precum știut să fie că avându-l cu mini dascăl la bisărică Maicei Domnului, numită Precista, slujătoriu sfintei bisărici împreună cu mini, totdeauna dascal fiind, pecare nădăjduescu după vreme ca să fie și preutu slujătoriu Sfântului Pristolu împreună cu mini, cât voi fi în viață și în urma me, asupra căruia având plecari din inimă, iubindu-l pentru bunele sale purtări, am făcut danie de bună voința me o bucată de locu din locul casăi meli ci-l amu cumpăratu de la sfinția sa iconomul Gheorghie, fostul protopop, careli locu ci i l-am dănuitu ari în mărimia lui 44 stânjani gospod și șasă palmi totem(e)a, însă 23 stâ(n)j(en) lungim(e)a locului, măsurându-să din poartă prin mijlocu mergi cu șurena până în fundul grădinei în malulo gârlei ci curgi înpregiur. Iar curmezâșul s-au măsurat pe trei locuri, adecă la drum fața locului la po(a)rtă stâ(n)j(en), patru palmi și în grădină după casă la nucu șasă stâ(n)j(en), patru palmă, iar în fundul grădinei la nucu despre gârlă șasă stâ(n)j(en), șasă palme, care pesti tot să cuprindi suma stânjănilor de mai sus însămnăți. Și despre am(i)a(ză)zi la po(a)rtă să hotărăști cu drumu(l), iar despre apus cu locul casălor meli bătrâne, despre amiazino(a)pti în fundul grădinei să hotărăște cu gârla undi să întoarce despre răsăritu tot cu gârla ce să înto(a)rce între mene și între preutul Ioan Darie, careli locu i l-amu făcut danie avându-l întocmai ca și fii mei, să li fii moșae dr(e)aptă a dumilorsale spre pomenir(e)a me, nesmintiți și nestrămutați, rămâind buna stăpânitori de astăzi înainti, pe care are voi(e) a-ș(i) face casă și orici va voi ca pre un drept locu al său.

Și pentru că l-am dănuitu acestu locu de a me bună voință și că să fii stăpânitoare în veci, li-am datu acest înscris la mână de danie făcută dum(isa)le și spre încredințare am iscălitu însuș cu mâna me, rugând și pe dum(nea)lor ipitropii Sfântului Ioan a întări această danie cu pecete(a) Sfân(tului) Ioan și cu iscăliturile dumilorsale spre pașneca și de vecinica stăpânire.

1837 aprili(e) 15

Eu, preutul Ioan dohovnicul.

Preutul Ioan Darie am fost față.

Alecu Păunescu am fost faață.

+ Eu, Gheorghie Furnică, Ioniță Ionașcu, am fost față.

Epitropiia Sfântului Ioan gospod din Peatră.

Faață viind numitul preutu dănuitorul și arătând sângur că de bună voința a sa au făcutu daniia aceasta bucățacă de locu, precum înscrisul ce-i dă glăsuește, carele în scris făcând cerire a i să întări cu pecete(a) bisăricii Sfân(tului) Ioan și cu iscăliturile dum(ilorsa)le ipitropii după rânduiala ce să păzești în acest târg, care văzându-să adeverită dănuire de a sa

bună voință că i-au dănuitu, i s-au ertatu și ceara ci să dă pentru întărire, fiind preutu slujătoriu sfin(tei) bisărici Precista și dascălu asămin(e)a slujitoriu împreună.

Drept aceia după cerire ce-au făcut, i s-au întăritu cu puner(e)a pecetăi și a iscăliturile ipitropilor.

1840 aprili(i)e 20

Iscălițăi

Banu Demetr(i)e Stan.

Gheorghie iconomu, protoereu.

Petrache Dobran.

Apostol Zgrafo.

Locul pecetii.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/4. Copie.

8. 1837 aprilie 24

În numile Prea Înălțatului domn Mihail Grig(o)riu Sturza v(oe)vod, stăpânit(o)r Prințipatului Moldaviei.

Anul una mii opt suti triiză(ci) și șapți, luna mai în doăzăci și patru zile. Judecătoria ținutului Botoșanii au luat în tratații della următoare după pretenția lui Ioan Dumitriu din târgul Pietrii întinsă asupra lui Anton Țăranu, supus austriesc, pentru niști fân ce s-au alcătuit să-i dei înprotiva unii datorii cu preț di patru galbini și un cifert stogu, a cării ființă să mărginești în următoarele lucrări: jaluba jăluitorului priimită la 29 dechemv(rie) a trecutului an 1836, prin care au arătat că având a lua o somă de bani cu sinet de la neșuitorul Anton Țăranu, supus austriesc, înprotiva căroră bani după socoteala urmată între ei s-au ecsoflisit cu priimire a cincizăci stoguri fân cu preț de patru galbini și un cifert stogul fân din anul trecut, pe lângă care să-i facă (i)esli de legat boi(i), să-i dei patru merță popușoi și un stânjăn pai(e), înprotiva căroră jăl(uito)r(ul) să-i mai dei încă 30 #. Care fân neputându-l întrebuința în anu(l) trecut (1)835, numitul Anton ar fi vândut fânul la alții și cumpărând alt fân prost și putred l-ar fi pus în girez(i) înprotiva fânului ci i-au vândut, și că la 20 dechemvr(ie) viind cu viti au fost silit a-l priimi fânul așa prost și stricat, nefiind acel cumpărat, fiind vreme tare.

Dar pentru că s-ar găsi în simțitoare păgubire au cerut ca prin localnică cercetare să se lămuriască dreptățile sale, potrivit cu înscrisul ce are după priimire(a) căriia jalube la 31 dechemvrie prin chemare(a) No. 6885 s-au scris pârâtului ca la 8 ghenari (1)837 să vii întru înfătoșare, trimitții(n)du-i-să prin Stărostiia protecții sale, și la 8 ghen(a)r(ie) (1)837 s-au priimit răspunsul Stărostii întovărășit cu jaluba pârâtului prin care ceri a i să face îndestulare pentru 33 # ce cu sinet are a lua de la d(umnealui) Dumitriu.

După care la 9 ghen(a)r(ie) s-au răspuns Stărostii ca să pui îndatorire pârâtului a veni întru înfătoșare cu vechilul jăl(ui)t(o)r(ului), d(umnealui) Costachi Dragoș, la 13 ghen(a)r(ie) înfătoșându-se în Presudsfie înpricinații vechilul jăl(ui)t(o)r(ului) cu opis au înfătoșat pe masa judecății următoarele dovez(i):

Întâi ecsoflisul a 180 # ce datore pârâtul jăl(ui)t(orului), înprotiva căroră galbini au luat cincizăci stoguri fân de pe moșiia Starosilza, a căruia copie iasti alăturată la dellă. Aceste dovez(i) le are înscris, iar mai mult privești cuprinderea jalubilor ce au dat și slovesni întimpinări.

După aceasta apoi pârâtul au înfătoșat sinetul din (1)835 dechemvr(ie) 6, supt iscălitura numitului Dumitriu pentru 30 # ce au rămas datori din cincizăci stoguri fân ce i-au vândut, prin care să îndatorești a răspunde banii la Crăciun.

Deosăbit și pentru un cal are a mai răspunde trii galbini după înfătoșare, cărora dovez(i) în urmare(a) debatarisirii făcută în Presudsfie prin rezăluția tratarisirii din 13 ghen(a)r(ie) s-au hotărât să se rânduiască cinovnic ca să urmeză localnică cercetare spre lămurire(a) adivărului.

Tot la 13 ghen(a)r(ie) s-au priimit jalubă din parte(a) vechilului jăl(ui)t(o)r(ului) prin cari ceri a să opri localnica cercetare supt cuvânt că toate dovezile sint de față și că să se ei pricina în tratație.

Tot la 13 ghen(a)r(ie) s-au priimit adresul Stărostii No. 21 prin care cere a să îndestula pe Anton Țăranu cu soma de 33 # ce are a lua de la jăl(ui)t(o)r hagi Dumitriu, fără a să îngădui ducire lui la Dumitriu de aice, carile prelungindu-se poate a rădica și boii.

La 14 ghen(a)r(ie) s-au priimit adresul Stărostii No 25 prin care ceri a să opri mergire(a) jăl(ui)t(o)r(ului) hagi Dumitriu, carile n-ar fi vroind a sta până va lua pricina sfârșit și că să depozatarisască acei 33 # cu a lor dobândă.

După aceasta tot la 14 ghen(a)r(ie) s-au priimit jalubă din partea jăl(ui)t(o)r(ului) prin care arată că pârâtul i-ar fi oprit samavolnicești boi(i) săi, vroind încă a-l periorisi și pe dânsul ca să nu m(e)argă de aice.

După care jalubă pe lângă adresul No. 135 s-au împărțășit Stărostii întocmai copii, cerându-se ca să împărțășască știință de înprejurări.

La 15 ghen(a)r(ie) s-au scris înpricinațil(o)r ca să vii întru înfătoșare spre a să da curs pricinii, și la 19 ghen(a)r(ie) s-au priimit de iznoavă jalubă din parte(a) jăl(ui)t(o)r(ului) prin care ceri a să da pricinii pravilnicesc curs.

După care s-au făcut cunoscut jăl(ui)t(o)r(ului) ca pân(ă) la hotărâre(a) pricinii să dipozatarisască banii ce datorești jăl(ui)t(o)r(ul) Anton Țăranu, înfătoșând și mărturiile ce va fi având spre a să da legiuitul curs, însă neînfațându-se părțile după stăruința d(umnealui) starostelui la 23 ferv(uarie) s-au luat pricina în debarație, și prin rezăluție tratarisirii s-au hotărât că de vremi ce Ioan Dumitriu n-au fost următori nici a fi față și dovez(i) asupra pretențil(o)r ce faci, nici a dipozitarisi acei 33 #, ba încă au rădicat și vitile cu care au mâncat fânul cumpărat de la pârât, pentru care datorești cu sinet.

Apoi întocmai copii de pe sinetul înfătoșat de Anton Țăranu supt iscălitura d(umnealui) Ioan hagi Dumitriu să se triimată Judecătorii de Niamțu spre a împlini banii de la Dumitriu și să-i triimată la acest Tribunal spre a sta în dipoziton pân(ă) la hotărâre(a) pricinii, în temeiul(l) căriia socotință s-au și făcut adres cătră Judecătorie Niamțu.

La 8 mart(ie) s-au scris și vechilului jăl(ui)t(o)r(ului) ca să înfătoșază dovezile ce va fi având asupra pretenții, apoi pentru că de la Jud(e)c(ă)t(o)r(ia) Niamțu nici un răspuns nu s-au priimit, la 29 mart(ie) i s-au poftorit.

La 22 mai s-au priimit protest din partea jăl(ui)t(o)r(ului) prin care înșirând dreptăți ce ar ave și încujurările pricinii, au cerut ca Judecătorie să regularisască îndestulare(a) sa după pravili. Tot la 22 mai s-au făcut cunoscut Stărostii austricești a pune îndatorire pârâtului Anton Țăranu că la 24 a curgătoarii să vii întru înfătoșare.

Și la 24 mai înfătoșându-se amândoa părțile înpricinati, precum și d(umnealui) starostile protecții pârâtului s-au luat în tratații cursul proțasului și s-au văzut că jăluitoriul după un an de zile în urma alcătuirii ce-au făcut pentru cumpărătura fânului aducându-ș(i) boi(i) pe moșiia Starosilța au și început a mânca din fânul ce au dat pârâtul Țăranu în socoteala

celui de mai înainte vândut. Și după ce o dată au pornit jalubă către acest Tribunal la 23 dechemvr(ie) (1)836, priimită la 29 tot dechemvr(ie), cu arătare că în locul fânului ce au cumpărat de la pominitul Anton Țăranu, el i-au fost dat alt fân prost și putred, Tribunalul au și făcut chemare fețil(o)r înpricinati a să înfățoșa. La 13 ghen(a)r(ie) a anului curgători înfățoșându-se în Tribunal, la tratarisire de atunci s-au lămurit că așa precum jăl(ui)t(o)r(ul) n-au dat nici o dovadă că fânul ci i-au dat pârâtul au fost cu adivărat putred. Apoi spre dezvălire(a) adevărului să să urmează localnică cercetare prin innadins cinovnic, însă jăl(ui)t(o)r(ul) prin vechil formalnic, d(umnealui) Costachi Dragoș au întimpinat cu jalubă cerând a să opri măsura localnicii cercetări și a să cerceta pricina în Tribunal aflându-se amândoaă părți înpricinati față, îndatorindu-se a aduci marturi întru aceasta, pe care neaducându-i nici la înfățoșare(a) de astăz(i) și de vremi ce tot fânul acela s-au mâncat de către vitile sale mai înainte de a aștepta hotărâre(a) judecătii, și nici o întâmplare de primejdii în viti din pricina fânului n-au reclamarisit că au avut, mai vârtos când pârâtul Anton au întimpinat că în toată suma vânzării fânului afară de 30 # după sinet ar fi numai 100 # capiti, iară cialalți dobânda precum au înfățoșat și sinetul ecsoflisit la 6 dechemvr(ie) (1)835, socotindu-i dobânda câti doi galbini la sută pi lună.

Judecătoria închei a sa unită socotință că așa precum lucru(l) nu să află în statocvo nici poati pârâtul a mai ceri adăugire de preț la stogurile cumpărate de Anton în locul fânului vândut de dumn(e)alui, precum și la propinire(a) că n-ar fi găsit numărul deplin a stoguril(o)r de fân ce au cumpărat după alcătuire. Asămine nu poate ave dreptati ca unul ce singur ș-au curmat pretenție cu de la sine întrebuițare a fânului ce-au fost clădit în girez(i) fără aș lămuri mai întâi pretenție, iar pentru (i)esli, faină și paile ce mai pretindirisești de la Anton Țăranu numitul Ioan Dumitriu să se facă întrebare neguțitoril(o)r ce spicularisăsc taman lăcuri de boi, și anumi dumn(e)al(o)r Theodor Ioan și Andronic Zaharie, cu ce preț s-ar pute(a) face stânjănu(l) de (i)esli precum și cum s-au politicit stânjănu(l) deplin și merța de popușoi prețul la (1)835. Și după lămurire(a) unor asăminea obiecturi să va faci cuvenita îndestulare jăluitoriului din sinetul de 33 # dacă va da dovez(i) că de către pârât n-au fost teslimarisiti acele lucruri și au fostu silit a le face cu cheltuiala sa în vremi când pârâtul au arătat că au pregătit cele trebuincioasă în anul trecut pe lângă aceste, așa precum Anton Țăranu pretindirisești încă de la jăl(ui)t(o)r acei 33 # după sinet, și asupra acestui sinet nu s-au văzut din parte(a) pârâtului nici o prihană, să va îndatori pe pârât a puni suma cuprinsă în sinet capitile cu a lor legiuită dobândă depoziton pân(ă) la lămurire(a) pretențiilor cuprinsă mai sus.

Iscăliți: Ianacachi Ganea spat(a)r; Necolai Bibiri camin(a)r; Ioan Cocotă sard(a)r.

Director Dabija cluceri.

Anul una mii opt suti triizăci și șapti luna în trii zili iunii, am ascultat cuprindire(a) acestui jurnal și am rămas nemulțămît cu închierea socotinții, totodată am priimit și copie jurnalului.

Iscălit Costachi Dragoș.

Anul una mii opt suti triizăci și șapti luna iunii în trii zile am ascultat cuprindire acestui jurnal și am rămas mulțămît cu închierea socotinții, totodată am priimit și copie jurnalului.

Iscălit Anton Țăranu.

Judecătoria ținutului Botoșani

Copiia aceasta poslăduindu-se din cuvânt în cuvânt și fiind întocma cu originalul, să încredințază cu iscăliturile cuvenite și punirea pecetii.

1837 iunie 3 zile

Ganea spat(ar) <m.p.>.

N(ecula) Bibiri căm(i)n(ar) <m.p.>.

Ioan Hacota (?) sârd(a)r <m.p.>.

Șeful Secției F. Filini <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 829/50. Copie, difolio, sigiliu oval.

9. 1841 septembrie 7

Cătră cinst(it)a Giud(e)c(ăto)rie tân(u)t(u)lui Niamțului
Ierei Ioan dohovnicul din mahalaua Pietrii.

Jalobă!

Alăturatul aht di vecinica vânzare a unor casă a meli cu tot locul lor precum s-arată prin zisul aht, plecat rog pe cinst(it)a Giud(e)c(ăto)rie ca să binevoiască pe de o parti a-l încredința pe formile cerșute, iar pi di alta să s(e) publicarisască în termenul cerșut la 40 zili, când atunci vecinicul comparator, d(umnealui) Grigori Andrieș să-ș(i) poată dobândi întăritura cerșută de nestrămutata me trădari.

1841 sept(emvrie) 7.

Erei Ion <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 803/5. Original, difolio.

10. 1845 august 6

Actu

Gios iscălitul cu mâna me, eu iconomul Gheorghii Isăcescu, încredințaz prin acestu zapis al meu ce-l dau la mâna sfin(ției) sali părintelui Neculai Costinovici, precum să știi că am făcut danie de bună voia me o bucățacă de locu din locul meu ci au rămas pesti gârlă lângă locul sfin(ției) sali ci-l ari dănuitu de la moșul său preutul Ioan dohovnicu, cari locu l-am dănuitu, ari în măsură lungul doisprăzăcie stâ(n)j(eni), tocma însă 5: 4: cinci stâ(n)j(eni), patru palmi lungim(e)a locului, măsurându-să prin mijlocu din locul părintelui Ioan Darie până în gârlă, iar în curmezăș s-au măsurat pe doaă locuri, adecă despre locul părintelui Ioan Darie patru stâ(n)j(eni), patru palmi gospod, iar despre gârlă în fundu 2, adecă doi stâ(n)jinni, cari pesti tot cuprindu suma stânjânilor de mai sus însămați; Și despre am(i)azizi să hotărăști cu locul părintelui Ioan Darie, iar despre apus să hotărăști cu locul sfin(ției) sali ci-l ari dănuitu de moșul său; despre am(i)azino(a)pti să hotărăști cu gârla, ci s-au măsurat acu(m) den nou de-a dreptul p(r)in grădina părintelui Ioan Darie.

Cari locu i l-am făcut danie spre pomenir(e)a me și a soțâe(i) meli, să fii moșâi dr(e)aptă a sfințai sali, nesmintită și nestrămutată în veci, rămâindu bun stăpânitoriu de astăzi înainti ca pre un drept locu al său, atât sfin(ția) sa, câtu și urmașai sfințai sali. Iar cari din fii

mei sau din niamurili meli sculându-să mai în urmă ca să into(a)rcă pe locu ori la ci instanță de giudecată, să nu li să ții în samă.

Și pentru că l-am dănuitu acestu locu de a me bună voință ca să fii stăpânitoriu în veci, i-am datu aceasta înscris de danie la mână făcută sfințai sali. Spre încredințare am iscălitu însuș cu mâna me.

1845 avgustu 6.

Gheorghii iconomul din târg P(i)etrii.

Și eu am scris acestu actu cu zâsa numitului de mai sus și amu iscălitu de martur.

Vasâlii preutul Ghenadi.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/6, nr. 1.

11. 1845 septembrie 27

Zapis

Prin cari gios iscălitul împreună cu fiii mei încredințaz că am trecut în de veci vânzari sfințai sali ~~părintelui~~ preutului Neculai Costinovici o bucată locu din locul ci și eu cu actu am cumpăratu de la sfințâia sa iconomul Gheorghie Isăcescu. Cari locu fața despre drumu esti în latu doi stâ(n)j(enî), trei palmi gospod, iar fundul despre gârlă este doi stânjâni, cinci palmi, și lungimia măsurată prin mijlocu paisprăzâci stâ(n)j(enî), asăminia gospodu, cu prețu hotărât cu totul 40, adecă patruzâci lei, pe cari bani acum la faceria acestui, i-am și priimit toți deplin.

Și de astăzi înnainte sfințâia sa ari a stăpâni pomenentul locu în veci nestrămutat de cătră neminia, atât sfințâia sa, câtu și urmașâi dum(isa)li.

Acesta locu esti megieșâtu cu locul dum(isa)li preutului Neculai și cu locul meu rămas mie, iar dacă cineva din rudele meli sau din fiii mei s-ar ispiti a-l înturna îndărăt să nu li să țăi în samă ori la ci istanțai giudecătoriaască ar alerga pentru că eu de a me bună voi și nesălitu de nimenia am vândutu. Pentru de a să păzi întocmai și nestrămutată, am iscălitu însuș cu mâna me împreună cu fiii mei.

1845 săpt(em)v(rie) 27.

Iscălițai

Erei Ioan Darie

Ana sân preutu Ioan

Catrena sân preutul Ioan Vânzătorii de a no(a)stră bună voe

Dumitru sân preutul Ioan

Erei Ioan dohovnicu am fostu faață.

Și eu Ioan Robu am fostu față la această.

Rugat fiind de iscălițai vânzători am scris acesta și am iscălitu de martur. Theodor Rășcanu.

Pentru întocmai cu uriginalu(l). Pitariu Grigor(e) Condre (?).

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/6, nr. 2. Copie.

12. 1846 octombrie 20

Act.

Anul 1846 octomvrie 20. Eu cari mai gios îm(i) voi pune numile și degitul încredințaz prin acest act ce-l dau la mâna dum(i)s(ale) Gheorghie Bonciu din târgul Pietrii, ca să fie știut că prin bună tocmală și alcăturie ce am săvârșit cu dum(nea)lui, i-am vândut o casă cu locul ei pe care o am avut-o în măhălaoa acestui târg numită Bordeili, pe propieta răzășască, în măsură 28 stânjâni, adică doaăzăci și opt stânjâni gospod lungu și 16 stânjâni, adică șaisprăzăce stânjâni latu, așa precum să lămurești și în doaă documenturi vechi, pe care li-am încredințat în mâna a cinstit cumpărători.

Și să megieșește locul arătat despre răsărit cu un drumușor ce merge pe malul gârlii, despre apus cu locu lui Andrieș ciubotariu, despre miazăzi cu locul lui Ioan Mătă și despre miazănoapte cu o hudiță. Așa în măsurile arătate să mărginește stăpânire(a) acestui loc pe care l-am vândut de veci dum(i)sale dinpreună cu casa și totu ce să află pe el în preț 1250 lei, adică una mie doaă sute cincizăci lei, pe cari bani i-am priimit toț(i) deplin acum la facire(a) acestui act, rămâind dum(nea)lui cumpărătoriul de astăz(i) înainti vecinic stăpân și niam de niam ca pi o driaptă ocină și moșie, nestrămutat de cătră nimine, atât den fii(i) și rudeniile meli, precum și de cătră alții.

Și spre pacinica și nestrămutata stăpânire am rugat și pe cinstita Epitropie a opștii răzășăști de au întărit acesta cu iscăliturili cuvenite și punire(a) pecetei. Iar eu mi-am pus numili și degitul denpreună cu soția și fii(i) mei.

Eu, Nica Busuioc, vânzători.

Eu, Mariia, soția vânzătoriului, adivirez că este cu voia me.

Eu, Costantin zet vânzătoriului, adiverez.

Eu, Mariia, fiica vânzătoriului, adiverez.

Și eu pofiit fiind am scris cu zisa și bună priimire numiților mai sus și am iscălit.

Vasili dieacon <m.p.>.

Epitropiia opștii părții răzășăști din târgul Pietrii

Față viind atâtu vânzătoriul, câtu și cumpărătoriul, și verbal arătând că prin buna lor învoire esti vânzare(a) aceștii casă cu locul ei, făcând cerire a să întări și de Epitropie, care loc măsurându-să s-au găsit întocmai după cum acestu act de vânzare glăsuești.

De aceia s-au întărit și de Epitropie cu iscăliturili cuvinite și punire pecetăi târgului, priimindu-să și doaă ocă ciară pentru bisărici.

D. Gheorghiad(is) pah(a)r(nic) <m.p.>.

G. Manolache <m.p.>.

Hurpiu (...) <m.p.>.

No. 40

1846 noemvr(ie) 5.

Giud(e)c(ă)toria ținut(u)l(u)l Niamțul(u)i

Act(ul) de fați fiind supt adivăratili puneri di degiti a iscăliți(o)r în dos, precum de fați în Presusfii au mărturisât, pi temeiul ceririi vânzătoril(o)r i a încredințării Epitropii părții răzășăști, să încredințazi vremelnicești cu iscăliturili cuveniti și punire(e) peceții.

Iamandi <m.p.>.

(...) <m.p.>.

(...) <m.p.>.

Lazar (...) <m.p.>.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Achiziții noi, MDCCCXCVI/3. Original, difolio, trei sigillii, unul rotund cu legenda: „† Pecete opștii Târgul Păetri. 1845”; și celelate ovale, primul cu legenda: „Prințipatul Moldaviei. Giudecătoria ținutul Niamțului. 1845” și al doilea cu: „Prințipatul Moldaviei. Giudecătoria ținut Niamțului. 1849”.

13. 1847 iulie 4

Gios iscălitul dau acesta soacrăi mele precum c-am primit două mii cinci sute lei banii de pi dugheana ce am avut de zăstre și păr(ă) la întrăgire(a) foi(i) pe formă am dat acesta de priimire.

1847 iuli(e) 4.

Grigorie Atoane <m.p.>.

Παναγιώτης Μιχαήλ μαρτυρώ είμουν παρών / Panaiotis Mihail mărturisesc, am fost de față¹

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/7. Original.

¹ Transcrierea și traducerea aparțin doamnei Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

14. 1848 septembrie 22

Din mila lui Dumnezeu

NOI

MIHAIL GRIGORII STURZA V(OE)V(O)D

DOMN ȚĂREI MOLDOVEI

Dumisale Grigorie Andrieș.

Din atestaturile ce păstrezi luând cunoștință despre slujbile ce de la anul 1835 săvârșăști atât în canțileria Isprăvniciei ținutului Neamțul, cât și după deosăbite însărcinări prin acest ținut; Noi găsim cu cale a-ți face cuvenita răsplătire și dar după prerogativa ce avem, iată că prin acest al Nostru Domnesc Decret îți hărăzim rangul de pit(a)r, dându-ți dreptate a te iscăli și a fi obștește cunoscut cu acest rang, pentru care poroncim ca să fii înscris și prin actele cârmurei cu rangul de pit(a)r.

Mihail Sturdza v(oe)vod <m.p.>.

N. 3466.

Beldiman vel post(elnic) prociit

<m.p.>.

Secțiia I^{ia}

Șef Secții D. Ghinea cam(inar)

<m.p.>.

din

Secretariatul de stat

Nº 3386.

Anul 1848 săptemv(rie) 22 zile.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/8. Original, difolio, sigiliu mic octogonal, rupt.

15. 1848 septembrie 22

Dum(i)sale pitariului Grigore Andrieși Pre înălțatul domn (...) binevoind a-ți hărăzi rangul de pitariu pentru slujbile ce ai săvârșit, gios iscălitul află plăcere a-ți alătura pe lângă aceasta Domnescul decret supt N° 3386 înformăluit după cuviință.

Secretariu statului I. Beldiman <m.p.>.

Șef Secției D. Ghinea cam(ina)r <m.p.>.

Secția 1ⁱ.

Secretariatul de stat

N° 2137

Anul 1848 săpt(emvrie) 22 iulie.

Arhivele Naționale Iași, Colecția Documente, 808/9. Original, difolio.

PATRIMONIU/MUZEISTICĂ

HERITAGE/MUSEUMS

PATRIMOINE/MUSÉES

**PAFTALE DIN SECOLELE XVIII-XIX, AFLATE ÎN
PATRIMONIUL MĂNĂSTIRII GIURGENI, JUDEȚUL NEAMȚ**

*

**BUCKLES FROM THE 18th – 19th CENTURIES IN THE
PATRIMONY OF GIURGENI MONASTERY, NEAMT COUNTY**

*

**LES PAFTALES DES XVIIIe - XIXe SIÈCLES, SITUÉ DANS LE
PATRIMOINE DU MONASTÈRE DE GIURGENI, COMTÉ DE
NEAMȚ**

**Alexandra-Maria BOLDUR¹
dr. Dimitrie-Ovidiu BOLDUR²**

Rezumat: Paftalele reprezintă încheietori ornamentale, utilizate la haine sau la cingători, fiind lucrate, de obicei, din metal și împodobite cu pietre prețioase. Ca accesorii ale veșmintelor de ceremonie sau cotidiane, acestea au fost utilizate în activitățile zilnice sau la sărbători, în satele sau târgurile din Moldova, atât în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cât și în secolul următor.

Conservate în Casa Monahală „Sfântul Nicolae”, organizată sub forma unui mic punct muzeal al Mănăstirii Giurgeni, din județul Neamț, paftalele din secolele XVIII-XIX, alături de celelalte obiecte de patrimoniu păstrate aici, reprezintă o mică parte din obiectele cu valoare patrimonială, care pot fi clasate, într-una din categoriile Tezaur sau Fond ale Patrimoniului Cultural Național.

Cuvinte-cheie: paftale, secolele XVIII-XIX, patrimoniu, clasare, categoriile Tezaur sau Fond, Mănăstirea Giurgeni

*

Abstract: Buckles are decorative fasteners used on clothing or belts, usually made of metal and adorned with precious stones. As accessories to ceremonial or everyday clothing, they were used in daily activities or at celebrations, in villages or fairs in Moldova, both in the second half of the 18th century and in the following century.

Preserved in the „Saint Nicholas” Monastic House, organized as a small museum of the Giurgeni Monastery, in Neamt County, the 18th – 19th century buckles, along with the other heritage objects kept here, represent a small part of the objects of heritage value that can be classified, in one of the categories of Treasure or Fund of the National Cultural Heritage.

Keywords: buckles, 18th - 19th century, patrimony, classification, Treasure or Fund categories, Giurgeni Monastery

*

Résumé: Les paftales sont des attaches ornementales utilisées sur les vêtements ou les ceintures, généralement en métal et ornées de pierres précieuses. Accessoires de cérémonie ou de tous

¹ Elevă la Colegiul Național „Ferdinand I” Bacău.

² Expert acreditat de Ministerul Culturii pentru bunuri arheologice și istorico-documentare.

les jours, elles étaient utilisées lors des activités quotidiennes et des festivités, dans les villages et les foires de Moldavie, tant dans la seconde moitié du XVIIIe siècle qu'au siècle suivant.

Conservées dans la Maison du Monastère « Saint-Nicolas », aménagée en petit musée rattaché au Monastère de Giurgeni, dans le comté de Neamț, les paftales des XVIIIe et XIXe siècles, ainsi que les autres objets patrimoniaux qui y sont conservés, représentent une petite partie du patrimoine pouvant être classé dans l'une des catégories du Trésor ou du Fonds du Patrimoine Culturel National.

Mots-clés: *paftale, XVIIIe-XIXe siècles, patrimoine, classification, catégories du Trésor ou du Fonds, Monastère de Giurgeni*

Mănăstirea Giurgeni are hramul „Nașterea Maicii Domnului” și se află la marginea satului cu același nume, din comuna Valea Ursului, județul Neamț, în apropiere de șoseaua Roman-Băcești-Negrești, nu departe de izvoarele râului Bârlad.

Situat la aproximativ 31 de kilometri de municipiul Roman, ansamblul monahal este sub jurisdicția Protopopiatului Roman, din cadrul Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului.

Așezământul Monahal de la Giurgeni a luat ființă în octombrie 1738, atunci când doi răzeși din satul Giurgeni, anume Gheorghie și Ion Stahie, au dăruit Episcopului Ghedeon al Romanului, părțile lor de moșie. Așadar: „am dat Svinții Sale părintelui Ghedeon, episcopului de Roman, acești părți care mai sus sintu înșămnate să aibă aș face Svinție Sa și schiticel în moșia aceasta, ca să fii lui dreptă ocină și moșii”³.

Episcopul Ghedeon a dat curs dorinței lor, și, în același an, a luat ființă Schitul Giurgeni, care avea hramul Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, și, ca întâi egumen și supraveghetor, pe ieroschimonahul Veniamin (din satul Bătrânești, ținutul Romanului). Schitul avea statut de metoc chiriarhal, aparținând în mod direct de Episcopia Romanului.

Schitul de la Giurgeni era amplasat undeva mai sus de actualul așezământ monahal. Câteva chilii înconjurau biserica, așezământ de cult construit în totalitate din lemn, cu temelia din piatră și acoperiș din șindrilă, având ca părți componente pronaosul, naosul și altarul⁴. Interiorul bisericii nu era pictat, ci avea câteva icoane. Catapetasma era sculptată din lemn de tei; deasupra naosului, în partea vestică, era construită o clopotniță cu un singur clopot.

În anii 1780-1781, datorită faptului că obștea monahală se împutinase (din această perioadă apare menționat părintele Ioan Schimonahul), iar edificiile monahale erau într-o stare de degradare avansată – toate au dus la transformarea așezământului din schit de calugări în schit de maici. Prima egumenă a fost schimonahia Veniamina (care a păstorit obștea de la Giurgeni până la 1835), în această perioadă evoluția schitului fiind una înfloritoare (astfel, în anul 1809, Schitul Giurgeni era deja menționat într-o listă, alături de alte schituri ale Episcopiei Romanului).

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond *Mănăstirea Giurgeni (1612-1853)*, Pachet IV, dosar nr. 36.

⁴ *Ibidem*.

Datorită alunecărilor de teren, în anul 1810 a început construirea unei noi biserici, din piatră și cărămidă, pe cheltuiala medelnicesei Ruxandra și a cumnatului său Alexandru Timpavici, în timpul Episcopului Meletie al Romanului. Episcopul a observat starea deplorabilă a biseriței din lemn, după ce a vizitat tot ținutul cu împrejurimile, și nu a găsit nici un loc mai potrivit pentru construirea unei biserici decât la Schitul Giurgeni. Lucrările de construire au fost finalizate în anul 1833, biserica având hramul Nașterea Maicii Domnului, iar Schitul un statut monahal intern de sine și nu de obște.

Dintre icoanele menționate mai sus se mai păstrează icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului (pictată la 1740 de către călugărul Nectarie Zugravul, fiind îmbrăcată, în argintăria care există și astăzi, de către stareța Veniamina, la 6 aprilie 1831), icoana Mântuitorului Iisus Hristos (pictura aparține aceluiași călugăr Nectarie Zugravul)⁵, dar și icoanele Sfântului Ioan Botezătorul, Sfântului Ierarh Nicolae, câteva icoane ale Maicii Domnului, două icoane cu Scena Răstignirii, precum și câteva icoane cu Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil.

Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului

În scaunul stărețesc a urmat monahia Agafia, cea care a păstorit obștea schitului până la 1860.

⁵ În partea din dreapta jos, a icoanei, există inscripția: „*Ierom. Nectarie Zugravul, anul 1765*”.

Așadar, așezământul monahal a funcționat sub denumirea de „schit” (de călugări/de maici) din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, până în anul 1860. Prin *Legea Secularizării Averilor Mănăstirești* se desființează *Schitul*, așezământului monahal fiindu-i confiscate toate averile și terenurile.

Cu toate că legea prevedea ca viețuitorii așezămintelor monahale desființate să fie „relocați” la mănăstirile mari, la *Schitul Giurgeni* această lege nu s-a împlinit, ci personalul monahal a fost lăsat aici, în continuare, timp de trei ani. În perioada care a urmat, *Schitul* se redeschide, dar nu cu *statut de schit*, ci cu *statut de mănăstire*.

Din punct de vedere monahal a cunoscut cea mai înfloritoare perioadă (prin numărul mare de monahii și clădiri noi, printre care: arhondaricul, atelierul de țesătorie, chilii ale personalului monahal și chiar școala monahală – care a funcționat șapte ani, cu ciclul de studii de câte doi ani, pentru cântăreții bisericești din mănăstiri).

Cu toate aceste realizări arhitectonice și administrative ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea – primei jumătăți a secolului al XX-lea, când a funcționat cu acest statut de mănăstire, în plină perioadă comunistă, prin *Decretul nr. 410 din 1959*⁶ (decret care, la articolul 7, stabilea funcționarea monahismului în Republica Populară Română), alături de multe așezăminte monahale, Mănăstirea Giurgeni a fost desființată, iar obștea monahală alungată. O parte dintre monahii/monahi au plecat la alte mănăstiri, iar cealaltă parte în lumea mare; unele dintre clădiri au fost demolate, altele au fost transformate în depozite ale C. A. P.-ului local, altele închiriate ca spațiu de locuit pentru muncitorii din C. A. P., iar unele au fost transformate în birt sau magazin. Bisericii i s-au confiscat toate icoanele sfinte, icoanele vechi, vasele sfinte, terenurile și chiar salbele de la *Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului*.

În anul 1980, așezământul este redeschis, dar nu cu statut de mănăstire, ci ca *Filie a Parohiei Linsești*, comuna Oniceni, județul Neamț, apoi *Filie a Bisericii din satul Valea Ursului*.

Vrednicul de pomenire Arhiepiscop Eftimie redeschide mănăstirea în anul 1993, preot slujitor fiind Buric Adrian, din satul Giurgeni; în 1995, prima stareță, de după anul 1990, a fost numită monahia Bulai Timoteia și preot slujitor, viitorul stareț al așezământului, Arhimandritul Antonie Jeflea.

În anul 2000, Arhiepiscopul Eftimie a reorganizat viața monahală, așezământul devenind mănăstire de călugări (părintele Antonie Jeflea fiind numit stareț, începând cu data de 1 noiembrie 2000), statut care dăinuie și astăzi.

După anul 2000 au început lucrările de restaurare și de reconstrucție a edificiilor mănăstirești componente ale ansamblului.

⁶ Decret nr. 410/1959, privind completarea Decretului nr. 177 din 4 august 1948, pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în *Buletinul Oficial*, nr. 410, 28 octombrie 1959, București.

Biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului (privire dinspre sud-est)

A fost realizat un proiect de construire a unei noi biserici și a unui nou complex mănăstiresc, pe platoul deja pregătit în vecinătatea vechii biserici. După trecerea la cele veșnice a Părintelui arhimandrit Antonie Jeflea, la începutul anului 2018, stareț al Mănăstirii Giurgeni a fost ales protosinghelul (actualul arhimandrit) Nicolae Dănilă. Mănăstirea a reînviat atât din punct de vedere spiritual (devenind un punct de pelerinaj), cât și din punct de vedere administrativ-gospodăresc.

În puținele noastre peregrinări la ansamblul monahal menționat mai sus, am avut posibilitatea de a vedea o parte din obiectele de patrimoniu, conservate în *Casa Monahală „Sfântul Nicolae”*, organizată sub forma unui mic punct muzeal al Mănăstirii (cu precizarea că icoana *Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului*, alături de celelalte icoane de o valoare inestimabilă, se află în biserică, fiind destinate, spre închinare, tuturor credincioșilor).

Putem aminti, printre altele: epitaful cusut cu fir de aur (donat la 21 aprilie 1903, de către consilierul Mharzil, al țarului Nicolae al II-lea al Imperiului Țarist), dar și potirele, cădelnițele, crucifixe, lingurițele pentru împărtășire sau alte obiecte deosebite. În mod special, ne-au atras atenția paftalele din secolele XVIII-XIX, aflate în custodia Mănăstirii, obiecte de patrimoniu asupra cărora ne vom opri privirea, în rândurile de mai jos.

Termenul *pafta* reprezintă o „încheietoare ornamentală la haine sau la cingători, lucrată de obicei din metal (și împodobită cu pietre prețioase)” sau „cingătoare alcătuită din plăci de metal legate între ele cu lănțișoare sau fixate între ele cu ținte”⁷. În lucrările de specialitate, *paftaua* este tratată ca un accesoriu care face parte exclusiv din portul popular balcanic. Totuși, *paftalele*, ca accesorii ale veșmintelor de ceremonie sau cotidiene, au fost utilizate în activitățile zilnice sau la

⁷ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. II, rev., Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2012, p. 762.

sărbători, în satele sau târgurile din Moldova, atât în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cât și, în special, în primele decenii ale secolului următor⁸.

Prin urmare, „în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, garderoba boierilor devine din ce în ce mai luxoasă atât din punct de vedere al materialelor din care erau confecționate veșmintele, cât și a accesoriilor și bijuteriilor purtate, printre acestea fiind și paftalele. [...] Potrivit imaginilor din epocă, paftalele erau purtate cu vârfurile în sus. Tradiția populară din unele zone dovedește și obiceiul purtării paftalelor cu vârfurile în jos, de către femeile măritate”⁹.

Spre finalul „modei paftalelor”, în perioada premergătoare Unirii Principatelor, „elita feminină va îmbrăca costumul popular accesoriizat cu paftale, deși acestea nu sunt obișnuite în portul țăranesc cotidian, nici în Țara Românească, nici în Moldova”¹⁰.

Așadar, în colecția de patrimoniu a Mănăstirii Giurgeni am regăsit șapte paftale alcătuite din două piese și două paftale fragmentare (provenite, în mod cert, de la două paftale alcătuite din două piese):

1. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale (piesa A + piesa B)¹¹

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit; bucați de suport textil/pânză (partea posterioară); ciocănire; cizelare; lipire; decorare; găurire; tăiere; $L_{\max} = 19,5 \text{ cm}$; $l_{\max} = 7 \text{ cm}$

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, cu cârlig și B – cu inel/gaică, de forme aproape ovale, cu marginile ușor ondulate. Fiecare pafta este decorată, prin ciocănire, cu motive vegetale/florale stilizate, încadrate într-un chenar marginal (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă). În câmpul liber, paftalele prezintă un decor cu motive vegetale/florale stilizate. Sistem de închidere cu gaică/inel și cârlig de prindere. În partea posterioară a piesei A, regăsim o componentă a sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *bună*. Prezintă o mică fisură, la partea superioară a piesei A. Necesită un proces de restaurare. Nu prezintă inscripții. Pe partea posterioară

⁸ „Paftalele, colanele, brăiele sau cordoanele cu pafta au fost purtate și în epocile anterioare și sunt concepute și confecționate în ateliere apusene” (Maria-Camelia Ene, *Pafta, tipuri de decorații și simboluri. Accesorii din patrimoniul Muzeului Municipiului București*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, XXX, 2016, București, p. 125).

⁹ *Eadem*, p. 128.

¹⁰ *Eadem*, p. 129.

¹¹ Piesa A este cea din dreapta imaginilor care prezintă partea principală a paftalelor. Piesa B este cea din stânga imaginilor care prezintă partea principală a paftalelor.

a piesei B este aplicată o etichetă, cu textul: „Nº 580 / Mavar / Mr. (Mănăstirea) Gr. (Giurgeni)”.

2. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: Prima jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal argintat și/sau aurit; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; găurire; nituire; $L_{\max} = 23,5$ cm; $l_{\max} = 7,5$ cm

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, cu cârlig și B – cu inel/gaică, de forme aproape ovale, cu marginile ușor ondulate. Fiecare pafta este decorată, prin ciocănire, cu motive vegetale/florale stilizate, încadrate într-un chenar marginal (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă). În câmpul liber, paftalele prezintă un decor geometric argintat, alcătuit din hașururi duble oblice. Sistem de închidere cu gaică/inel și cârlig de prindere. În părțile posterioare ale pieselor A și B, regăsim trei componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *medie*. Prezintă depuneri de mici impurități, la partea superioară a pieselor componente. Decorurile geometrice centrale sunt desprinse de pe suporturi (sunt prezente urme de la niturile cu care acestea au fost prinse de câmpul liber). Necesită procese de curățare și de restaurare. Nu prezintă inscripții sau texte complementare.

3. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Etnografie

Datare: A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale cu tughra (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Imperiul Otoman

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; $L_{\max} = 16 \text{ cm}$; $l_{\max} = 6 \text{ cm}$

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, cu cârlig și B – cu inel/gaică, de forma unor frunze, cu marginile ușor ondulate. Motivele vegetale/florale stilizate, încadrează câmpul liber printr-un chenar marginal (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă). În câmpul liber, paftalele prezintă un decor cu motivul stilizat al inimilor înălțuite (care timbrează stema Imperiului Otoman)¹². La baza câmpurilor libere regăsim motive zoomorfe stilizate (balauri cu capetele îndreptate în direcții opuse), iar în fundalul acestora sunt prezente scutul, arcul, tolba cu săgeți, două lănci și două halebarde, dispuse simetric, de o parte și de alta a inimilor

¹² „Acestea sunt probabil paftale de logodnă sau de nuntă care afirmă apartenența etnică a cel puțin unuia dintre soți, sau posibilă funcție pe care o avea într-una din instituțiile statului otoman” (Maria-Camelia Ene, loc. cit., p. 136).

împreunate. În partea superioară a câmpurilor libere pot fi observate motive vegetale stilizate. Paftalele cu tughra prezintă un sistem de închidere cu gaică/inel și cârlig de prindere. În părțile posterioare ale pieselor A și B, regăsim trei componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *bună*. Necesită un proces de restaurare. Nu prezintă inscripții sau texte complementare.

4. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: A doua jumătate a secolului al XVIII-lea

Titlu sau temă: Paftale (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit; sidef; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; decupare; crestare; $L_{\max} = 20$ cm; $l_{\max} = 9$ cm

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, cu cârlig și B – cu inel/gaică, de forme aproape ovale, cu marginile ușor ondulate. Fiecare pafta este decorată, prin ciocănire, cu motive geometrice (romburi și cercuri), încadrate într-un chenar (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă) marginal incomplet (datorită decupării liniilor punctate interioare). În câmpul liber al fiecărei paftale este încastrată o foiță de sidef cu decoruri vegetale (plantă așezată într-un ghiveci) și zoomorfe (două păsări/vulturi așezați, despărțiți de tulpina și frunzele plantei). Sistem de închidere cu gaică/inel și cârlig de prindere. În părțile posterioare ale pieselor A și B, regăsim trei componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *medie*. Prezintă urme de corodare și depuneri de mici impurități, la partea superioară și lateral dreapta a piesei A. Necesită procese de curățare și de restaurare. Nu prezintă inscripții. Pe partea posterioară a piesei B este aplicată o etichetă, cu textul: „*M-rea* (Mănăstirea) *Gr.* (Giurgeni)”.

5. Denumirea bunului: Podoabă¹³

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Etnografie

Datare: A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale cu tughra (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Imperiul Otoman

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; $L_{\max} = 17,5 \text{ cm}$; $l_{\max} = 6,5 \text{ cm}$

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, fără cârlig și B – cu inel/gaică, de forma unor frunze, cu marginile ușor ondulate. Motivele vegetale/florale stilizate, încadrează câmpul liber printr-un chenar marginal (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă). În câmpul liber, paftalele prezintă un decor cu motivul stilizat al inimilor înălțate (care timbrează stema Imperiului Otoman). La baza câmpurilor libere regăsim motive zoomorfe stilizate (balauri cu capetele îndreptate în direcții opuse), iar în fundalul acestora sunt prezente scutul,

¹³ Piese similare cu piesele prezentate la punctul 3.

arcu, tolba cu săgeți, două lănci și două halebarde, dispuse simetric, de o parte și de alta a inimilor împreunate¹⁴. În partea superioară a câmpurilor libere pot fi observate motive vegetale stilizate. Paftalele cu tughra prezintă un sistem de închidere cu gaică/inel (cârligul lipsește). În părțile posterioare ale pieselor A și B, regăsim trei componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *bună*. Necesită un proces de restaurare. Nu prezintă inscripții sau texte complementare.

6. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: A doua jumătate a secolului al XVIII-lea

Titlu sau temă: Paftale (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal; suport textil/pânză de culoare gri; ciocănire; coasere; lipire; decorare; decupare; $L_{\max} = 18$ cm; $l_{\max} = 8$ cm

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, fără cârlig și B – cu inel/gaică, având forma eunor rozete. Lipsește suportul metalic al piesei A, fiind prezent doar suportul textil/pânza. Suportul textil/pânza piesei B a fost aplicat/lipit pe suportul metalic. În câmpul liber, suportul textil/pânza paftalelor este decorată, prin coasere cu fir de argint, cu motive geometrice și vegetale (inclusiv cu patru mărgeluțe de culoare verde și altele de culoare albă), încadrate de un chenar marginal cusut.

¹⁴ Motivele din câmpurile libere sunt mai puțin prelucrate, în comparație cu motivele gravate la piesele de la punctul 3 (spre exemplu: lipsa câte unei halebarde).

Sistem de închidere cu gaică/inel; cârligul lipsește. În părțile posterioare ale pieselor A și B, regăsim mai multe straturi de foițe, care scot în relief compoziția artistică de pe fața principală. Pe partea posterioară a piesei B sunt prezente și două componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *medie*. Necesită procese de curățare și de restaurare. Nu prezintă inscripții. Pe partea posterioară a piesei A este aplicată o etichetă, cu textul: „N° 582 / Mar / M. (Mănăstirea) Gr. (Giurgeni)”.

7. Denumirea bunului: Podoabă

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: Prima jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale (piesa A + piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal argintat și/sau aurit; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; găurire; $L_{\max} = 12$ cm; $l_{\max} = 5,5$ cm

Descriere: Perechea de paftale este alcătuită din două piese – A, cu cârlig și B – cu inel/gaică, de forma unor frunze, cu marginile ușor ondulate. La fiecare piesă lipsește câmpul liber al feței principale. Paftalele prezintă un chenar marginal, sub forma unui brâu/torsadă (alcătuit din mărgeluțe de sidef, pe suport de metal aurit). Sistem de închidere cu gaică/inel și cârlig de prindere. În părțile posterioare ale pieselor A și B,

regăsim patru componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului (una dintre componente este ruptă).

Observații: Stare de conservare: *medie (degradări avansate ale chenarului marginal, prin prezența depunerilor de mici impurități)*. Necesită procese de curățare și de restaurare. Nu prezintă inscripții. Pe partea principală a piesei A este aplicată o etichetă, cu textul: „Nº 581 / Mar / M. (Mănăstirea) Gr. (Giurgeni)”.

8. Denumirea bunului: Podoabă (fragmentară)¹⁵

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Etnografie

Datare: A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Paftale cu tughra (piesa B)

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Imperiul Otoman

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit și/sau argintat; ciocănire; cizelare; lipire; decorare; $L_{\max} = 8 \text{ cm}$; $l_{\max} = 6 \text{ cm}$

Descriere: Obiect alcătuit doar din piesa B – cu inel/gaică, de forma unor frunze, cu marginile ușor ondulate. Motivele vegetale/florale stilizate sunt înlocuite cu motive geometrice (sfere) și încadrează câmpul liber printr-un chenar marginal (două linii punctate continue, sub formă de brâu/torsadă). În câmpul liber, piesa B a paftalei prezintă un decor cu motivul stilizat al inimilor înlănțuite (care timbrează stema Imperiului Otoman). La baza câmpurilor libere regăsim motive zoomorfe stilizate

¹⁵ Piesă similară cu piesele prezentate la punctele 3 și 5.

(balaouri cu capetele îndreptate în direcții opuse), iar în fundalul acestora sunt prezente scutul, arcul, tolba cu săgeți, două lănci și două halebarde, dispuse simetric, de o parte și de alta a inimilor împreunate. În partea superioară a câmpului liber pot fi observate motive vegetale stilizate. Prezintă un sistem de închidere cu gaică/inel. În partea posterioară a piesei B, regăsim două componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *bună*. Necesită un proces de restaurare. Nu prezintă inscripții sau texte complementare.

9. Denumirea bunului: Podoabă (fragmentară)¹⁶

Deținător: Mănăstirea Giurgeni, județul Neamț

Domeniu: Artă plastică

Datare: A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Titlu sau temă: Pafta

Autor(i), atelier, marca, școala, atribuire: Necunoscut

Material, tehnică, dimensiuni și alți parametri de identificare: metal aurit și/sau argintat; material de culoare roșu închis (?) ciocănire; cizelare; lipire; decorare; $L_{\max} = 11$ cm; $l_{\max} = 9$ cm

Descriere: Obiect alcătuit doar din piesa A – fără cârlig, de formă ovală. Câmpul liber este încadrat de un chenar marginal cu motive vegetale, din metal aurit. În câmpul liber, piesa B a paftalei prezintă un decor cu motivul stilizat al evantaiului/razelor care pornesc din centru spre exterior. Prezintă urme de la sistemul de închidere cu cârlig. Partea posterioară susține partea principală prin foițe de hârtie/lemn (?). Nu regăsim componente ale sistemului de introducere a cingătorii/brâului.

Observații: Stare de conservare: *medie*. Prezintă depuneri de mici impurități, pe partea posterioară. Necesită procese de curățare și de restaurare. Nu prezintă inscripții sau texte complementare.

¹⁶ Conform precizărilor de la nota 13.

Nu am insistat asupra meșterilor care au realizat astfel de obiecte de patrimoniu, cu toate că foarte puține *paftale* sunt marcate cu poansoane de meșter sau de calitate, ori cu mărci otomane (*tughra-le*), caz în care devine foarte dificilă atribuirea acestor accesorii portului popular din Balcani, unui atelier sau altuia¹⁷, dar trebuie remarcat faptul că „majoritatea paftalelor (din secolele XVIII-XIX – s. n.) sunt alcătuite din două piese, în formă de lacrimă, frunză, în formă de tase circulare, în formă de ochi, și paftale cu trei piese sau doar dintr-o singură piesă”¹⁸.

De asemenea, nu am detaliat tehnicile de prelucrare (la rece sau la cald) sau simbolistica decorăției, deși merită să subliniem că majoritatea obiectelor asupra cărora ne-am oprit privirea, într-o anumită perioadă a existenței lor, au fost argintate sau chiar aurite (deși, nu întotdeauna metalele evidențiate mai sus, au avut o calitate corespunzătoare), necesitând, în majoritatea cazurilor, un proces urgent de restaurare.

Remarcăm faptul că nu am regăsit nici informații referitoare la modul cum aceste paftale au ajuns în colecția Mănăstirii Giurgeni, dar, prezența acestora, în cadrul unui lăcăș de cult, poate constitui un punct de plecare pentru organizarea unui muzeu în care să fie expuse atât obiecte de cult/religioase, dar și piese de artă plastică sau etnografie, spre bucuria vizuală și liniștea sufletească a celor care trec pragul unui astfel de așezământ monahal.

¹⁷ Cum, de altfel, este și cazul paftalelor supuse atenției noastre.

¹⁸ Maria-Camelia Ene, *loc. cit.*, p. 132.

**PALATUL „ALEXANDRU IOAN CUZA”, RUGINOASA
-TRECUT ȘI PREZENT-**

*

**THE PALACE „ALEXANDRU IOAN CUZA”, RUGINOASA
-PAST AND PRESENT-**

*

**PALAIS "ALEXANDRU IOAN CUZA", RUGINOSA
- PASSÉ ET PRÉSENT -**

Simona HĂRMĂNESCU¹

Rezumat: Localitatea Ruginoasa este situată în Podișul Moldovei, în nord-vestul județului Iași. Comuna se întinde pe o suprafață totală de 6.101 hectare, din care 655 de hectare cuprind populația celor patru sate componente. Aproximativ 10.000 de persoane locuiesc astăzi aici. Ruginoasa este atestată documentar încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Sătenii care au locuit aici o parte din viață au fost martori la istoria de glorie, grandoare, tristețe, disperare și uitare a moșiei Ruginoasa. Destinele unora dintre cele mai ilustre familii nobiliare ale Moldovei - familiile Sturdza, Roznovanu, Moruzzi și Cuza - s-au împletit aici, la Palatul Ruginoasa. În 1862, moșia a fost vândută de Alexandru I. Sturdza lui Alexandru Ioan Cuza. Maria Moruzzi, fiica vitregă a prințesei Elena Cuza, pierde dreptul legal de moștenire, iar proprietatea este cedată Spitalului „Caritatea” din Iași. Aceasta a fost clauza stipulată în testamentul fostului ei soț, Alexandru Al. Cuza, respectând astfel dorințele tatălui ei, principele. În timpul Primului Război Mondial, în palat a funcționat un spital (1916-1918). După două decenii de neglijență, palatul a fost restaurat (1969-1979), iar trei ani mai târziu, în 1982, și-a deschis porțile Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza”. În urma unui proiect de reabilitare inclus într-un program de restaurare finanțat de guvernul român, început în octombrie 2008, palatul a trecut printr-un proces de consolidare și reamenajare de treizeci de luni. Acest proces, care s-a încheiat în 2013, a avut la bază documentul istoric, redactat în limba franceză de Prințesa Elena Cuza în 1863, „Commande de son Altesse, la Princesse Alexandre Couza, Pour etre expedice a sa Residence de Roujinossa pres Tzutzora sur le Pruth, par Galatz”, pe care l-am găsit la Arhivele Naționale.

Cuvinte cheie: Ruginoasa, Sândulache Sturdza, palat, Elena Cuza, Alexandru Ioan Cuza

*

Summary: The Ruginoasa locality is located in the Moldavian Plateau, in the northwest of Iași County. The commune covers a total area of 6,101 hectares, of which 655 hectares comprise the population of the four component villages. Approximately 10,000 people live here today. Ruginoasa has been documented since the late 16th century. The villagers who lived here for part of their lives witnessed the history of glory, grandeur, sadness, despair and oblivion of the Ruginoasa estate. The destinies of some of the most illustrious noble families of Moldova - the Sturdza, Roznovanu, Moruzzi and Cuza families - intertwined here, at the Ruginoasa Palace. In 1862, the estate was sold by Alexandru I. Sturdza to Alexandru Ioan Cuza. Maria Moruzzi, stepdaughter of Princess Elena Cuza, loses her legal right to inheritance, and the property is ceded to the "Caritatea" Hospital in Iași. This was the clause stipulated in the will of her ex-husband, Alexandru Al. Cuza, thus respecting the wishes

¹ Doctorand la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.

of her father, the prince. During World War I, a hospital operated in the palace (1916-1918). After two decades of neglect, the palace was restored (1969-1979), and three years later, in 1982, the "Alexandru Ioan Cuza" Memorial Museum opened its doors. Following a rehabilitation project included in a restoration program funded by the Romanian government, which began in October 2008, the palace underwent a thirty-month consolidation and redevelopment process. This process, which ended in 2013, was based on the historical document, written in French by Princess Elena Cuza in 1863, „Comande de son Altesse, la Princesse Alexandre Couza, Pour etre expedice a sa Residence de Roujinossa pres Tutzora sur le Pruth, par Galatz”, which I found at the National Archives.

Keywords: Ruginoasa, Săndulache Sturdza, palace, Elena Cuza, Alexandru Ioan Cuza

*

Résumé: La localité de Ruginoasa est située sur le Plateau de la Moldavie, au nord-ouest du département de Iasi. La commune occupe une superficie totale de 6.101 hectares, dont 655 hectares appartiennent à la concentration de la population des quatre villages d'origine. À peu près 10.000 habitants y vivent aujourd'hui. Ruginoasa est attestée dans des documents à la fin du XVI-ième siècle. Les villageois, qui ont vécu ici une partie de leur vie, ont pu observer que le domaine de Ruginoasa a connu des moments de gloire, de grandeur, de tristesse, de désespoir et d'oubli. Les destins de certains membres des plus célèbres familles nobiliaires de la Moldavie se sont tressés ici, au palais de Ruginoasa: les Sturdza, les Roznovanu, les Moruzzi et les Cuza. En 1862, le domaine a été vendu par Alexandru I. Sturdza à Alexandru Ioan Cuza. Maria Moruzzi, la belle-fille de la Princesse Elena Cuza, en perd le droit légal d'héritage, et la propriété est cédée à l'Hôpital Caritatea de Iasi. C'était la clause inscrite dans le testament de son ancien époux, Alexandru Al. Cuza, respectant ainsi la volonté de son père, le prince. Pendant la première guerre mondiale, un hôpital a fonctionné dans le palais (1916 - 1918). Après deux décennies d'oubli, le palais a bénéficié d'une restauration (1969 – 1979), et trois ans plus tard le Musée Mémorial Alexandru Ioan Cuza a ouvert ses portes, soit en 1982. Suite à un projet de réhabilitation inclus dans un programme de restauration financé par le Gouvernement de la Roumanie, à partir du mois d'octobre 2008, le palais s'est retrouvé pour trente mois dans un processus de consolidation et réaménagement. Ce processus, qui finit en 2013, a eu à la base le document historique, rédigé en français par la Princesse Elena Cuza en 1863, Comande de son Altesse, la Princesse Alexandre Couza, Pour etre expedice a sa Residence de Roujinossa pres Tutzora sur le Pruth, par Galatz, que nous avons retrouvé aux Archives Nationale.

Mots-clés : Ruginoasa, Sandulache Sturdza, Costache Sturdza, palais, Elena Cuza, Alexandru Ioan Cuza

*

La Ruginoasa și despre Ruginoasa s-a scris oarecare literatură beletristică. Oamenii care au petrecut aici o parte a vieții lor au văzut cum domeniul Ruginoasei a cunoscut clipe de măreție și glorie, de tristețe ,deznădejde și uitare. Destinele catorva din memebrii celor mai strălucite familii boierești din Moldova s-au împletit aici, în palatul de la Ruginoasa: Ghiculeștii, Sturdzeștii, Roznovăneștii, Moruzeștii și Cuzeștii.

Localitatea Ruginoasa este situată în Podișul Moldovei, în partea de nord-vest a județului Iași, în zona de contact a masivului Dealul Mare-Hârlău cu Șaua Ruginoasa - Strunga. Amplasarea geografică a favorizat întemeierea unei așezări omenești încă din cele mai vechi timpuri. Săpăturile arheologice efectuate pe Dealul Drăghici, din Ruginoasa, au scos la iveală urme ale unei stațiuni primitive din neoliticul târziu².

²Istoria Romaniei, (C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nistor, Gh. Ștefan) București, Editura Academiei Republicii Populare Romane, vol.I.1960, pp.61-66.

Șaua de la Ruginoasa pare o imensă poartă de cetate care a înlesnit, cu multe secole în urmă, circulația din partea centrală a Moldovei, între Valea-Siretului spre localitatea Siret și localitățile depresiunii Prutului mijlociu și înspre Galați. Pe aici trecea și firul drumului medieval (mărturie fiind hanul, devenit mai apoi stație de poștă) care a asigurat continuitatea așezării și a stimulat creșterea progresivă a densității populației.

Comuna ocupă o suprafață totală de 6.101 ha, din care 655 ha o reprezintă vatra celor patru sate componente, unde trăiesc și muncesc astăzi aproape 10.000 locuitori.

Ruginoasa apare în documente la sfârșitul secolului al XVI-lea. Analiza atentă a acestora ne îndreptățește să afirmăm că satul medieval exista încă de la începutul acestui secol și poate chiar mai înainte. Comentând două documente vechi (1 martie 1507 și 8 decembrie 1514), Mihai Costăchescu în *Documente de la Bogdan Voevod, 1504-1517*, București, 1940, afirmă că Ivanco pitarul, fratele lui Stanciu parcălabul, ar fi fost stăpanul Ruginoasei.

Palatul, care astăzi adăpostește Muzeul Memorial A.I. Cuza”, a fost construit în primul deceniu al secolului al XIX-lea de vistiernicul Săndulache Sturdza, care a comandat arhitectului vienez Johan Freiwald ridicarea unei luxoase reședințe pe locul vechii case boierești a strămoșilor săi.

Familia Sturdza. Logofătul Săndulache Sturdza

Căsătorit cu Ecaterina, fiică a domnitorului Dimitrie Moruzzi, Sturdza s-a ambiționat să realizeze, la Ruginoasa o adevărată reședință domnească. A adus piatră de la *Repedea*, a angajat meșteri și a construit un palat cu etaj, biserică, acareturi, zid înconjurător cu bastioane și poartă de cetate, iar în jur un parc imens³. În locul curților vechi, cu pereții din vălătuci, cum se făceau odinioară, cu cerdac din lemn și cu acoperișul din șindrilă, logofătul ridică un mare palat, cu două nivele, ca în târgul Iașului, după planurile unor meșteri străini. Sturdzeștii, Roseteștii, Ghiculeștii, Bălșeștii, Cantacuzinii, cunoscând felul cum erau așezările de la țară ale nobililor poloni sau ale nobililor din apusul civilizat, au început să-și ridice și ei, palate sau case mari cu zidurile din piatră, cu mai multe camere, cu tavanuri înalte, cu turnuri, imitând stiluri care erau la modă în Apus, sau dând curs capriciului și fanteziei.

Astfel, vechea casă boierească de pe moșia Ruginoasa, căreia mai târziu i s-a atribuit, în mod justificat, denumirea de palat, a fost supusă în două etape, unor transformări radicale în decursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Prima dintre ele s-a datorat vistiernicului Săndulache Sturdza, proprietarul unui întreg șir de moșii, între care și Ruginoasa, care s-a remarcat la începutul secolului al XIX-lea, nu numai datorită averii sale semnificative, ci și datorită unor inițiative care

³ Alexandru Arbore, *Reședința domnească de la Ruginoasa*, în „Cronica”, 25. nov. 1967.

depășeau mentalitatea contemporanilor săi, din aceeași clasă socială, în special în ceea ce privește economia domeniului feudal⁴.

După cum rezultă dintr-o serie de situații privind veniturile și cheltuielile moșiei de la Ruginoasa, Săndulache Sturdza a încredințat reconstrucția vechii case boierești cunoscutului arhitect Johan Freiwald, menționat într-o „samă” întocmită pe lunile noiembrie – decembrie, 1804 că a primit banii necesari călătoriei sale în Moldova. Tot el a fost însărcinat și cu angajarea în străinătate a unor meșteri sau „fabricanți” nemți pentru fabrica de postav, deoarece odată cu lucrările de reconstrucție a curții boierești, au fost pornite și cele de fundare a unei „fabrici” de postav⁵, despre care, până în prezent se cunosc foarte puține date. Vistiernicul Sandu, tatăl logofătului Costache Sturdza, va înființa în 1805 o manufactură de postav la Ruginoasa⁶. Săndulache Sturdza, fără a neglija ridicarea clădirii palatului, a reușit să aducă în stare de funcționare „fabrica” de postav, pe care o aprovizionea cu lână din Moldova⁷ și ale cărei produse erau vândute și la Iași. În cele din urmă această încercare avea să sfârșească prin închiderea „fabricii” în intervalul de timp cuprins între 1 mai 1813 și 30 aprilie 1814, când între venituri se menționează încasarea sumei de 320 lei realizată din vânzarea „boielilor fabricii de postav”⁸.

În aceeași perioadă, au fost terminate și lucrările curții boierești de la Ruginoasa. Sumele cheltuite cu cele două obiective, la care se adaugă și biserica⁹, nu se cunosc deoarece situațiile de venituri și cheltuieli ale moșiei sunt dispartate și incomplete. Proprietarul Ruginoasei a adus în țară, cu cheltuiala sa, un grădinar neamț, Mehler¹⁰, pe care l-a însărcinat cu amenajarea și întreținerea parcului din jurul casei boierești¹¹.

Săndulache Sturdza a construit și un parc la Ruginoasa, cu alei nisipite și prunduite, cu multe specii de copaci, unii aduși de la moșiile de la munte, a sădit copaci și tufari și tot felul de plante decorative, pe care un grădinar de la Viena. Tot în parc a mai făcut și un iaz mare, în jurul căruia a sădit sălcii pletoase. Vremurile medievale, erau trecute atunci când Săndulache Sturdza a zidit curtea cea mare din Ruginoasa, meterezele de apărare, cât și stilul gotic în care și-a zidit casa, având doar

⁴ Adrian Macovei, *Unele precizări privitoare la Palatul de la Ruginoasa*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, XI, Iași, 1974, p. 281.

⁵ Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Colecția *Documente*, pachet 536, nr. 1,3.

⁶ Adrian Macovei, *op.cit.*, p. 283.

⁷ *Ibidem*, Se menționează cumpărarea a 1291 ocale “lână pentru postav” cu 1549 lei 8 parale.

⁸ Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Colecția *Documente*, pachet 536, nr. 7.

⁹ Adrian Macovei, *op.cit.*, p.281. În 1818, numai pentru pictarea catapetezmei bisericii din Ruginoasa, „zugravul” Balomir a încasat suma de 5 000 lei. Acelaș meșter avea să picteze și interiorul bisericii și e posibil să fi realizat și un portret al vistiernicului pictat pe o scândură din lemn de tei, *apud*.

¹⁰ Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 7. În 1824 „Grădinarul neamț” era plătit cu 108 lei pe lună, vezi George Sion, *Proză. Suvenire contimporane*, București, 1956, p. 443.

¹¹ Impresionat de aspectul parcului George Sion remarcă în memoriile sale că era forte întins, cu alei amenajate, arbori roditori și partere cu flori, executate cu gust - G. Sion, *Proză, Suvenire contimporane*, ediție îngrijită cu un studiu introductiv, glosar și note de Radu Albala, București, E.S.P.L.P., p. 444.

rol decorativ. Ca stil, palatul gotic de la Ruginoasa „nu-și avea pereche, în toată Moldova, decât cu cel de la Miclăușeni în ținutul Romanului, și care tot așezare sturdzească era. Ca măreție și bogăție doar Stânca lui Roznovanu, de lângă Iași, sau castelul lui Ghica, de la Comănești, îl întreceau”¹².

În 1685 în timpul domniei lui Constantin Cantemir, curțile de la Ruginoasa au fost arse de poloni și au fost reclădite apoi de Constantin Duca, în 1694, care probabil își avea aici una dintre reședințe. Duca le vinde lui Ion Sturdza și astfel începe perioada sturdzească a Ruginoasei, care va dura două secole și va contribui la gloria acestor curți. Hatmanul Sandu Sturdza renovează reședința și, în 1753, chiar domnul Grigore Ghica este găzduit aici¹³.

Costache Sturdza

Întrucât marele logofăt Costache Sturdza, fiul lui Săndulache, dorea domnia ocupată de vărul său Mihai, în Ruginoasa s-a înfiripat un centru de susținere a luptătorilor de la 1848, Costache fiind capul opoziționiștilor¹⁴.

Noi transformări ale palatului aveau să fie întreprinse, de către Costache, fiul lui Săndulache Sturdza, care ajunsese și el la rangul de logofăt și ministru de interne sub domnia lui Mihai Sturdza. Costache Sturdza a început în anul 1847 reconstituirea casei boierești de la Ruginoasa, lucrările finalizându-se în anul 1855¹⁵.

În anul 1847, logofătul Costache Sturdza, preface casa de la Ruginoasa după arhitectura stilului „gotic” angajând pentru aceasta pe arhitectul Johan Brandel.

În aprilie 1857, palatul și parcul sunt ipotecate pentru împrumutul făcut la Banca Națională a Moldovei, de fiul logofătului C. Sturdza, vornicul Alexandru Sturdza, în valoare de 60.000 galbeni, pentru o perioadă de 17 ani. Alexandru A. Sturdza, nu a putut achita ratele, la termenele stabilite, astfel este nevoit să-l vândă.

Clădirea, care păstrează și astăzi caracteristicile stilului neogotic, inspirat de romantismul german, este de formă pătrată, cu un etaj, fiecare din cele două fațade având aceleași elemente: peroane largi, balcoane sprijinite pe lespezi de piatră¹⁶.

Asemănarea frapantă cu Palatul de la Miclăușeni, județul Iași, nu este întâmplătoare, acesta fiind construit de o altă ramură a familiei Sturdza. În spatele palatului, într-un loc retras, Săndulache Sturdza a zidit în 1811, în stil neoclasic, biserica ce servea drept capelă a curții, având la intrare coloane și capiteli ioni. În interior nu se mai păstrează, din pictura originală decât cei patru evangheliști, zugrăviți pe pandativii de la baza turlei. În pronaos astăzi se află cripta familiei Sturdza.

La 12 februarie 1847, Costache Sturdza, a încheiat un contract cu arhitectul Johan Brandel¹⁷, prin care acesta se obliga să prefacă casa „de la Ruginoasa după

¹² Theodor Râșcanu, *op. cit.*, p. 10.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Alexandru Arbore, *art. cit.*

¹⁵ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 282.

¹⁶ Theodor Râșcanu, *Ruginoasa*, Editura Vremea, 1939, pp. 5-6.

arhitectura stilului gotic” și pentru facerea altor planuri în detaliu și zugrăvelile și încheieri de contracturi cu lucrătorii trebuitori”. Pentru supravegherea și îndrumarea lucrării¹⁸, angajarea meșterilor¹⁹, întocmirea devizelor materialelor necesare²⁰, plata meșterilor și a celor 40 de salahori²¹, Johan Brandel- „răspunzător pentru nimerita execuție a planului după stilul gotic și pentru urmarea plății oamenilor întrebuințați”- era retribuit cu 200 galbeni. Potrivit contractului, lucrările trebuiau să înceapă la 1 aprilie, data până la care arhitectul urma să procure o parte din materialele necesare și să angajeze meșterii cu avansul de 100 de galbeni primiți de la Costache Sturdza²², însă s-au ivit unele neînțelegeri, Brandel încalcând contractul, întâi prin nepredarea la timp a planurilor părților de tâmplărie, pentru a fi executate, apoi prin suspendarea lucrărilor de reconstrucție începute în toamna anului 1848, refuzând să prezinte situația cheltuielilor făcute. Costache Sturdza protestează la consulatul Prusiei din Iași, printr-o notă din 28 februarie 1848²³.

Brandel³¹, datorită evenimentelor mișcării revoluționare din martie 1848 din Moldova, în care a fost implicat și C. Sturdza, s-a retras pentru o perioadă de timp la Dumbrăveni²⁴, reluându-și activitatea după ce la 22 decembrie 1850 semnează un angajament, anexat contractului prin care se obligă în funcție de banii primiți de la Sturdza, să încheie lucrările de zidărie²⁵, iar spre sfârșitul anului 1852 acestea au fost terminate²⁶.

¹⁷ *Ibidem*. Brandel era obligat ca până în toamna anului 1847 „să mântuie din roșu tot lucrul casei cu sobe, cu lăcătuși, și celelalte și la vara viitoare, în 1ul 1848, să dea o tencuială gata după plan”.

¹⁸ *Ibidem*. „... sânguindu-să a alege buni și iscusiți în meșteșugul lor, cu prețurile cele mai moderate după cugetul său”- *apud*.

¹⁹ *Ibidem-apud*.

²⁰ *Ibidem*. Contractul a fost autentificat de Judecătoria Iași, secția a II-a, la 27 februarie 1847. O lună mai târziu, la 12 martie, R. V. Richtofen, consulul Prusiei la Iași, a iscălit și el contractul cu precizarea că în locul materialului nou să nu se folosească cel din „zidire ce are să să dărâme”- *apud*.

²¹ *Idem*. Între aceștia, arhitectul nu putea accepta „băiet mai mic de cincisprăzeci ani și mai mult de giurămate de femei, îngrijind ca în zori de zioă să fie la lucru și să li se dea hrana la ceasul hotărât”. (*Ibidem*)- *apud*.

²² Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 283.

²³ *Ibidem*. Până la finele anului 1847 au fost cumpărate materiale diverse în valoare de 15 758 lei, 115 000 bucăți cărămizi (câte 24, 20 și 15 lei mia de bucăți)- 2129 lei, 1250 merțe var nestins- 3415 lei; 100 000 bucăți șindrilă (câte 11 / .1/2 lei mia de bucăți)- 1150 lei: meșterii pietrari au primit pentru lucrările efectuate 12 395 lei (Bibl. Acad., D.CXCVII/76)- *apud*.

³¹ SJAN Iași, Colecția *Documente*, Pachetul nr. 544, doc. nr. 29, se află “socoteala arhitectului Brandel, pentru lucrul caselor de la Ruginoasa” – bani achitați- *apud*.

²⁴ *Ibidem*, se află “socoteala arhitectului Brandel, pentru lucrul caselor de la Ruginoasa” – bani achitați- *apud*.

²⁵ *Ibidem*, (Bibl. Acad., DCXCVII, nr.91)- *apud*.

²⁶ *Ibidem*, p. 283, (Bibl. Acad., DCXCVII, nr.162, 146). Cheltuielile până în această fază s-au ridicat la suma de 153 201 lei- *apud*.

În perioada 1853-1855, C. Sturdza a angajat meșteri²⁷ care, sub supravegherea aceluiași arhitect, au efectuat o serie de amenajări și finisări interiorului clădirii, în vara anului 1855 încheindu-se lucrările de reconstrucție ale palatului.

Stilul care a fost adoptat, în ceea ce privește reconstrucția palatului, a fost cel gotic, elementele lui fiind preluate parțial de curentul romantic din arhitectura țărilor române la mijlocul veacului trecut. Marea boierime dorind să-și construiască clădiri impunătoare, în lipsa meșterilor autohtoni, a recurs la serviciile arhitecților și meșterilor străini veniți din țările unde stilul gotic era foarte răspândit²⁸. Prezența la Ruginoasa a arhitectului neamț Brandel și a meșterului Tipold²⁹ alături de alți meșteri, tot nemți sau P. A. Flan³⁰, străin și el, care îndeplinea rolul unui antreprenor, justifică lipsa meșterilor autohtoni.

În aprilie 1857, la numai doi ani de la reparația capitală, palatul și moșia Ruginoasa sunt ipotecate pentru împrumutul făcut la Banca Națională a Moldovei, de fiul logofătului C. Sturdza, vornicul Alexandru Sturdza, în valoare de 60.000 galbeni, pentru o perioadă de 17 ani, cu dobândă de 7%³¹.

Alexandru A. Sturdza, nu a putut achita ratele, la termenele stabilite, Curtea de Întărituri a confirmat depunerea făcută de Alexandru Ioan Cuza în valoare de 52.011 galbeni, reprezentând prețul moșiei Ruginoasa. Din această sumă 49.441 galbeni 28 lei, au fost vărsați Băncii Moldovei, autorizată de banca din Brunsvig să încaseze sumele acordate împrumutului de fosta Bancă Națională a Moldovei care urmau să revină creditorilor acesteia din străinătate. Astfel Ruginoasa trece în proprietatea familiei Cuza³², odată cu destabilizarea de către Curtea de Întărituri – la 16 aprilie 1862 – a obligației de împrumut și eliberarea ei, împreună cu documentele moșiei, maiorului Pisoțchi.

Familia Cuza

În anul 1862 moșia a fost cumpărată de Alexandru Ioan Cuza. Devenit pentru scurt timp reședința primului domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan I,

²⁷ *Ibidem*, (Bibl. Acad., DCXCVII, nr.101, 104, 105, 106, 107). La 30 ianuarie 1853 a fost angajat un sticlă care, în schimbul celor 160 galbeni, s-a obligat să monteze câte două rânduri de sticlă, la toate ferestrele clădirii „... steclă bună, curată și a lăsa la zăci una dumisale boierului ca să aibă răzărvă”. Un alt contract a fost încheiat cu Carl Zergiebel, care pentru 110 galbeni a construit, după planurile arhitectului Brandel, trei scări interioare din lemn de stejar și a montat sau reparat toate ușile, din interiorul palatului. În același timp a fost angajat și Heinrich.

²⁸ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, Editura Academiei, București, 1965, p. 417, 420.

²⁹ Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 284, (Bibl. Acad., DCXCVII, nr. 164). Tipold, stoler de meserie, a încasat pentru execuția lucrărilor de tâmplărie suma de 849 galbeni, adică 31 413 lei.

³⁰ Adrian Macovei, *Prima întreprindere din Moldova pentru fabricarea mașinilor și uneltelor agricole, Iași, 1841*, în „Cercetări istorice”, 1973, p. 211.

³¹ *Ibidem*, p. 284, (Bibl. Acad., DCXCVII/110)- *apud*.

³² *Ibidem*, p. 283 (Bibl. Acad., DCXCVII, nr. 117)- *apud*.

Palatul de la Ruginoasa – comparativ cu alte construcții din Moldova ridicate în aceeași epocă, ocupă un loc cu totul aparte atât din punct de vedere istoric, cât și arhitectural. La Ruginoasa, odată cu venirea noului proprietar pare că începe o nouă viață, tăcerea și moartea redând locul farmecului și splendorii.

Moșia formată din mai multe sate, avea teren cultivabil, pădure, fânaș și mlaștină. În 1864 au fost împroprietăriți 38 frunțași, 316 pâlmași și 284 clăcași, cu 3 554 ha. (cf. *Marele dicționar geografic*, București, 1858-1902). La *Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale* se găsesc registrele nominale cu locuitorii împroprietăriți, la colecția *Manuscrise*, nr.1937-1939 și 1943³³.

Despre construirea palatului ne informează Adrian Macovei, *op. cit.*, p.281-284, unde se menționează și biserica, ctitorie a familiei Sturdza din 1813, reparată de Alexandru Ioan Cuza, avariata la sfârșitul celui de al doilea război mondial, ca și palatul, restaurate între anii 1953-1976.

În 1864 au fost împroprietăriți 38 frunțași, 316 pâlmași și 284 clăcași, cu 3 554 ha. La *Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale* se găsesc registrele nominale cu locuitorii împroprietăriți, la colecția *Manuscrise*, nr.1937-1939 și 1943. Lăsată prin testament fiilor săi, Alexandru și Dimitrie, după moartea acestora, (1888 și 1890), soția lui Alexandru, Maria Moruzi, moștenind moșia și palatul, le-a donat spitalului *Caritatea* din Iași, în 1899, cu condiția de a se înființa acolo un spital care să poarte numele de *Spitalul Cuza Vodă*³⁴.

La Ruginoasa, odată cu venirea noului proprietar pare că începe o nouă viață, tăcerea și moartea redând locul farmecului și splendorii. Pe de o parte zidarii, stolerii, tinichigiii, vopsitorii și tapițerii lucrau la restaurarea vechiului castel gotic, pentru a-i da o nouă înfățișare, iar pe de altă parte, în parc muncitorii, îndrumați de grădinari maeștri aduși din Viena croiau alei noi cu arbuști decorativi, sădeau pomi, răsădeau flori, Elena Cuza punând peste tot „pecetea gustului ei”.³⁵

Între anii 1862-1864, cât au durat lucrările de restaurare, reamenajare a castelului, Elena Doamna obișnuia să vină destul de des la Ruginoasa, pentru a supraveghea lucrările, dar Alexandru Vodă, venea numai când îi permiteau îndatoririle domnești sau când simțea nevoia unor clipe de odihnă și reculegere.

Castelul luxos, cu mobilier scump, adus din străinătate, era plin de lume, de viață și de veselie, în special în timpul verii, când boierii stăteau la țară, sau iarna când veneau la vânătoare.

Acest domeniu îi amintea Elenei Doamna, de vremurile de demult, când venea cu mama ei Catina, la rudele lor Sturdzești. În tot acest timp Alexandru Cuza, era ocupat în capitală cu îndatoririle sale, supravegherea lucrărilor de reparații, fiind de multe ori, un bun pretext al Doamnei Elena Cuza, pentru a lipsi din București, spre a fi departe de intrigile țesute de cercurile dușmane lui Cuza.

³³ SJAN Iași, Colecția *Manuscrise*, nr. 1937-1939 și 1943.

³⁴ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și social ilustrată*, Iași, 1913, p. 438.

³⁵ Theodor Râșcanu, *op. cit.*, p. 44.

Ruginoasa era paradisul Elenei Cuza, ea îi scria adesea mamei sale, la Solești, că numai acolo se simte fericită și bine dispusă. Nu se mai sătura de farmecul acelei minunate așezări de la țară, care o încânta și o vrăjea la tot pasul și în toată clipa cu fiecare colț din casă. Aici, Doamna Elena, a crescut, cu mult drag pe cei doi copii ai lui Cuza (și înfiați de ea): prinții Alexandru și Dimitrie. În testamentul lui Alexandru Ioan Cuza, toată averea lui era lăsată fiilor, ca singuri moștenitori, Elenei Cuza, lăsându-i „usufructul unei a treea părți”³⁶.

Cucerită de vraja Ruginoasei, Elena Cuza a stat la Ruginoasa toată vara aceea, prelungindu-și șederea până toamna târziu. Vara anului 1864 a fost pentru ea cea mai plăcută din verile pe care le trăise de când era suverana țărilor române³⁷.

Din colțul ei ferit și singuratic, de la Ruginoasa, urmărea cu bucurie manifestările de dragoste populară pentru Cuza, fiind în același timp dureros impresionată de descoperirea noului complot împotriva lui pe care, în Muntenia, îl pusese de astă dată la cale Constantin Șuțu, iar în Moldova separatistul Panaite Balș. Principesa era îngrijorată în fiecare moment de viața soțului ei, care trăia sub continua amenințare, a intriganților și complotiștilor, care nu se mai opreau³⁸.

În vara lui 1864, Alexandru Cuza, nu a putut veni la Ruginoasa, de la Paști, de când plecase la București, până în septembrie, deoarece după înfăptuirea reformei agrare, a trebuit să plece la Constantinopol³⁹, pentru a supune ratificării Sultanului actul pe care îl săvârșise și pentru a avea încuviințarea pentru reformele pe care urma să le înfăptuiască⁴⁰. A luat cuvântul la adunarea de la hotelul *Petersburg*, din Iași unde a cerut înființarea de reforme, domnitorului Mihail Sturza⁴¹. Acest lucru a dispus arestarea fruntașilor mișcării, printre care și Cuza, capii cei mai de seamă, prinși în casa lui Mavrocordat, au fost închiși și schingiuiți, doisprezece dintre ei fiind predați autorităților turcești de la Măcin⁴².

La 10 septembrie 1864 într-un amplu raport trimis lui Cuza, la Ruginoasa, M. Kogălniceanu, argumenta că „este dreptul și datoria ministrului de interne” de a publica legea rurală. Numeroasele telegrame și scrisori adresate lui Cuza, de locuitorii

³⁶ I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele- Alegerea, detronarea și înmormantarea lui Cuza Vodă*, București, 1898, p.134.

³⁷ *Ibidem*, pp. 47-52.

³⁸ Theodor Râșcanu, *op. cit.*, pp. 53, 54.

³⁹ La 22 septembrie 1860, Cuza Vodă pornește în călătoria sa la Constantinopol. El nu va duce daruri, va purta uniforma armatei române, este găzduit potrivit rangului său; va face vizita de omagiu sultanului Abdul Medjid; nici vorbă de formalități militare impuse de protocolul oriental al curții padișahului; om politic chibzuit, animat de înalte sentimente patriotice, Cuza Vodă a pătruns exact rostul vizitei sale de curtuozie, la Constantinopol. Rezultatele vizitei protocolare la sultan s-au răsfrânt pe un alt plan, mult superior și mai eficient, domnitorul având ocazia să afle opiniile oficiale, în privința Principatelor Unite, a celor mai înalți demnitari (cf. Dimitrie Bolintineanu, *Călătoria domnitorului Principatelor Unite la Constantinopol*, București, 1860, p. 174.)

⁴⁰ *Ibidem* 32, p. 55-58.

⁴¹ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Editura Academiei R.S.R., București, 1979, p. 24.

⁴² A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, p. 6.

din toate colțurile țării, în semn de mulțumire pentru decretarea legii rurale, denotă ca domnitorul înfăptuind reforma agrară, și-a cucerit nu numai simpatiile sătenilor, ci și o mare popularitate în țară. În septembrie 1864, când domnitorul a plecat în Moldova, „mii de țărani” au alergat în calea lui să-și exteriorizeze bucuria „la fiecare stație de poștă, ca și în fiecare oraș”.

Apoi când Cuza a poposit câteva zile la moșia sa de la Ruginoasa, unde s-au adunat 6000 de țărani, din nordul Moldovei. O dată cu urările sătenii i-au oferit o pâine mare, purtată de șase bătrâni, un berbec împodobit cu panglici „de trei culori” și o scrisoare în care se arăta că „prin actul din 14 august milioane de suflete care zăceau de secole sub osânda boierescului și în desăvârșită sărăcie, azi sunt eliberați și chemați la rândul oamenilor”.

Se sublinia în acea scrisoare că domnitorul, ca un bun „părinte al plugarului român, a rupt „zapisul sclăviei” și le- făcut dreptate țăranilor adunați la Ruginoasa, le-a tălmăcit legea rurală pe înțelesul lor și i-a sfătuit să fie oameni harnici și de bună rânduială⁴³.

Maria Obrenovici veghea asupra legăturilor dintre domnitor și principesă, dăruindu-i lui Cuza doi copii: prinții Alexandru și Dimitrie. Elena Cuza, se plângea mamei sale de tragedia sorții sale, gășind în dragostea ei singurul sprijin. *„Este atât de bine – scria ea la Solești, - să simți că în această lume unde ești atât de deseori înșelată în privința sentimentelor, ai o inimă care îți este aproape, care nu poate șovăi, și care orice s-ar întâmpla, îți păstrează aceeași dragoste, rămânând totdeauna deschisă pentru tine! Gândește-te, scumpă mamă, la ceea ce-ți scriu acum și spune din când în când fiicei tale că o iubești mult”*⁴⁴. Se pare că Maria Obrenovici s-a sinucis la Dresla, în 1876, când a aflat că este bolnavă de cancer, la 41 de ani. A fost înmormântată la biserica Sfântul Spiridon din Iași, iar în 1907, a fost deshumată și mutată în cavoul familiei din cimitirul „Eternitatea”.

Aproape întreaga lună septembrie a anului 1864 vodă Cuza a rămas la Ruginoasa, urmărind atent eforturile depuse de Mihail Kogălniceanu, pentru ca legea rurală să fie aplicată în spiritul ei. De la Ruginoasa domnitorul a trimis instrucțiuni guvernului cu privire la măsurile necesare pentru îndeplinirea la timp a muncilor agricole, a aprobat numirile de primari, prefecți și destituirea celor incorecți, după rapoartele înaintate de Mihail Kogălniceanu. Tot la Ruginoasa Cuza a studiat și a dat formă definitivă proiectului de decret pentru înființarea „Ordinului Unirii”, care nu a fost publicat din cauza opoziției Porții otomane⁴⁵.

Puțin după plecarea de la Ruginoasa a lui Vodă Cuza, în toamna aceea a anului 1864, plecă la București și Elena Doamna, iar Ruginoasa nu și-a mai văzut stăpânii până în primăvara anului următor, 1865, când pe la sfârșitul lui martie sosi mai întâi Elena Doamna, cu micul Sașa, devenit, după actul adopțiunii Principele Alexandru A.

⁴³ N.Adăniloae; Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, pp. 221, 253-254.

⁴⁴ Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, Editura „Pelendava”, Craiova, 1992, pp. 61-62.

⁴⁵ Nicolae Grigoraș, *op. cit.*, p. 14.

Cuza, iar la Paști sosi și Vodă ca să petreacă sărbătorile, ca în anul precedent, la Ruginoasa, împreună cu familia. După trecerea sărbătorilor de Paști, Cuza a plecat de la frumosul său castel, din iubita sa Moldovă, la București, iar soția sa Elena, părăsește și ea Ruginoasa, cu fiul ei adoptiv, dar nu pentru a-și însoți soțul la București, ci pentru a se duce la moșia Solești, din ținutul Vasluiului, să își revadă mama, Catinca și să-i prezinte pe micul Sașa.

Cel de-al doilea fiu natural al său și al Mariei Obrenovici, botezat cu numele Dimitrie care prin adopție devine principele Dimitrie Cuza, a fost un nou motiv de calomnii și dușmănie⁴⁶.

Motive de ordin politic, l-au silit pe Cuza, nu numai să-și amâne întoarcerea la Ruginoasa, dar chiar să renunțe definitiv la întoarcerea la țară. Atunci abia a înțeles, cât de adevărate au fost presimțirile acelea din august 1865, când a plecat de la Ruginoasa și când totul parcă îi spunea că pleacă pentru totdeauna⁴⁷.

Este cunoscut faptul că prin dezamăgirile politice, răutățile dușmănoase, încă din vara lui 1865, indiferența unora din foștii camarazi, cât și oboseala firească, provocată de ritmul neobișnuit al prefacerilor inițiate la nivelul general al societății românești, epilogul domniei Cuza, greu încercate, dar rodnice, devine iminent la începutul anului 1866. În atmosfera epocii au existat numeroase motive personale, adversarii politici ai domnului nutrind de mai multă vreme planuri de răzbunare împotriva celui care-i ținuse departe de exercițiul puterii sau îi lovisese în interesele individuale, ori de grup, obiceiul de a unelti fiind mai vădit ca niciodată.

Alexandru Ioan Cuza, conștient de situația ireversibilă, regreta doar modul în care evoluaseră evenimentele⁴⁸. Cerea să fie scos din țară mânat nu de sentimentul urii față de aceasta sau de nerecunoștința semenilor, ci pentru că „știa bine că prezența sa ar strica o pace de care aveau nevoie instituțiile cele noi pentru a se consolida”⁴⁹. Prin urmare, chiar dacă nu și-ar fi dorit exilul, tot nu l-ar fi putut evita, cu atât mai mult cu cât complotiștii fuseseră informați asupra „preparării unei contramășcări militare, avându-l în cap pe colonelul Solomon”⁵⁰.

Subminarea autorității de care se bucura domnitorul de către Cezar Librecht, înalt funcționar și om de încredere a lui Cuza și Maria Obrenovici, care s-a infiltrat în viața intimă, au adus prejudicii grave prestigiului său. De aceste slăbiciuni au profitat, cu folos adversarii domnitorului, care prin complotul de la 11 februarie, au forțat abdicarea sa. Abdicarea silită a lui Cuza, motiva graba conspiratorilor prin teama justificată că, printr-o retragere voluntară, domnitorul și-ar fi putut asigura o popularitate sporită în rândul concetățenilor lui, cu efecte neașteptate și nedorite din perspectiva propriilor scenarii. Mai presus de orice a fost atitudinea demnă, sinceră și responsabilă, patriotică, a domnitorului Cuza, manifestată inegalabil și incomparabil,

⁴⁶*Ibidem*, pp. 76-78.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 79-80.

⁴⁸ Vespasian I. Pella, *Convorbiri cu Elena Doamna*, în „Opinia”, Iași, an VI, nr. 637, 25 ianuarie 1909.

⁴⁹ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1967, pp. 243.

⁵⁰ „Convorbiri literare”, an XLIX, nr. 10 (octombrie), 1915, pp. 998.

din momentul abdicării silite și până în ultimele sale clipe de viață. „Nu voi regreta nimic din ceea ce s-a petrecut- mărturisea ex- domnitorul captiv unui consul străin – dacă abdicarea mea va contribui la consolidarea destinului națiunii”⁵¹.

Din iunie 1867, până în 15 august 1867, Elena Cuza, cu principii Alexandru și Dimitrie, au însuflețit camerele castelului și aleile parcului de la Ruginoasa. În această perioadă, Ruginoasa a avut parte de o zi specială: noul domnitor, Principele Carol I de Hohenzollern, veni să viziteze pe fosta Principesă domnitoare, deși nu-i acceptase lui Cuza reântoarcerea în țară, datorită intrigilor foștilor săi dușmani, crezând că ar putea da loc la tulburări. Era însoțit de Carol Davila⁵², Baligot de Beyne, (care se întreba cum se va descurca prințesa cu domnul Davila, deoarece din relatările târzii – 1905 – ale lui Theodor Rosetti, făcute lui A.C.Cuza, nepot de văr primar al lui Cuza Vodă, reiese ca generalul Davila, se afla printre conspiratorii de la 11 februarie. Elena Cuza a aflat mai târziu acest fapt, motiv pentru care a refuzat să-l vadă la Heidelberg în 1873 – cf. *Magazin istoric*, nr. 2, februarie, 1995) La 12 iunie 1867, Alexandru Ioan Cuza, scrie o scrisoare lui Napoleon III, prin care l-a informat pe împărat, în legătură cu intenția sa de a se întoarce în țară, scrisoare care a fost trimisă împăratului, prin ambasadorul francez de la Viena, ducele de Grammont.

Probabil necesitățile materiale cât și incertitudinea revenirii pe pământul natal, îl determină, pe Cuza, să arendeze, cu anticipație, moșia sa de la Ruginoasa pentru o perioadă de șase ani (începând cu 23 aprilie 1869) cu prețul de 5 000 galbeni anual⁵³.

În scrisoarea principelui Carol din 18 februarie/2 martie 1870, către Cuza, acesta îi spunea că își va aduce aminte întotdeauna, cu plăcere, de primirea grațioasă, cu care l-a întâmpinat principesa Elena, când a vizitat-o la Ruginoasa. Ea spunea atunci dându-i un frumos buchet de flori: „*îmi pare tare rău că vă primesc singură*”⁵⁴, iar Carol i-a răspuns: „*Părerea de rău pe care o simt nu este mai mică, dar cred că în împrejurările de față, este mai bine ca principele să nu se întoarcă încă; totuși sper că nu suntem prea departe de ziua când voi avea plăcerea de a-l saluta în România...*”⁵⁵.

În mai 1873, Cuza se afla la Heidelberg, în Germania, la *Hotelul Europa*. Starea sănătății sale nu era prea bună – răcise, se pare în timpul drumului, venind de la Florența, dar nu lăsa să se prevadă un sfârșit apropiat. După mărturia Doamnei Elena, se produse, însă brusc, o boală de inimă „*ale cărei efecte surprinseseră pe medicii cei mai experimentați*”⁵⁶. Toate îngrijirile au fost zadarnice, deoarece inima sa obosită, a

⁵¹ „Historia”, *op. cit.*, pp. 47-50.

⁵² Domnitorul Cuza i-a acordat multă încredere și i-a încredințat multe misiuni medicului și farmacistului român, de origine franceză, Carol Davila (1832-1884), care a adăpostit împreună cu soția sa Ana, pe Elena Doamna, cu copiii, la 11 februarie 1866, până la plecarea din țară (cf. Virginia Isac, *Principele Alexandru Ioan Cuza-scrisori din exil-1866-1873*, Editura Junimea, Iași, 2007, p. 9-10.)

⁵³ SJAN Iași, *Colecția Documente*, pachet 497/361.

⁵⁴ Virginia Isac, *op. cit.*, p. 86; 87.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 87.

⁵⁶ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 454.

încetat să mai bată. Credincios poporului, la sfârșitul vieții ar fi dorit să se reîntoarcă în țară în calitate de „simplu cetățean”, dar a fost refuzat, murind departe de cei care îl înălțaseră ca domn, cu gândul mereu la soarta lor, cu dorul de patrie pe buze.

După înmormântarea principelui Alexandru Cuza, principesa Elena a rămas pentru puțin timp la Ruginoasa, pentru a pune rânduială în starea de ordin material. Cum nu primise nici un amestec al guvernului român la înmormântarea fostului domnitor, sumele depășite prin cheltuiala făcută trebuiau să fie echilibrate sau puse la loc de unde le luase.

Există un proces verbal numărul 1425 din 31 mai 1873, a Tribunalului Suceava, prin care Elena Cuza cere, printr-o petiție, în urma testamentului lăsat de defunctul ei soț, să fie recunoscută legal, tutore al minorilor și să fie pusă în posesia averii rămase, pentru a se bucura de uzufructul ei, până la majoratul copiilor. La Muzeul „Unirii” din Iași se află înregistrat, o copie legalizată, care i s-a dat în mână principesei. Tot la acest muzeu, se află inventariate, două copii, din 22 decembrie 1873, prin care membrii consiliului de familie ai minorilor lui Cuza, sunt citați de Tribunalul Suceava, să se întrunească, la Ruginoasa, pentru a delibera cererea Elenei Cuza, de a fi autorizată să vândă imobilele inutile de la Viena, Florența, pentru a putea cumpăra obiecte producătoare de venit. Pe acest proces verbal, este menționat: „*Făcut la Ruginoasa*”, la fel cum este menționat.

În testamentul lui Alexandru Ioan Cuza, toată averea lui era lăsată fiilor, ca singuri moștenitori, Elenei Cuza, lăsându-i „usufructul unei a treea părți”⁵⁷.

În 1866, prințul Dimitrie, se hotărî să plece la Paris, făcându-și întâi testamentul în favoarea fratelui său, cu mențiunea să dea o rentă privată de 15 mii de franci „prea iubitei mele mame, principesa Elena”⁵⁸. Dimitrie Cuza, era atras la Paris și de o legătură sentimentală, despre care principesa considera că nu trebuie să se transforme într-un plan de căsătorie. Întors, în cele din urmă, la Ruginoasa, fără voia lui, continuă să se împotrivească sfaturilor medicale și povețelor mamei. El se va stinge din viață printr-un act de suicid iar fratele său, Alexandru departe de țară, la fel ca și tatăl său, se stinge din viață fiind răpus de aceeași boală nemiloasă a familiei.

Familia Moruzzi

Din anul 1890 și până în anul 1900, proprietatea Palatului și moșia Ruginoasa revin prințesei Maria Moruzzi (soția prințului Alexandru).

Elena Cuza se hotărăște să părăsească pentru totdeauna locul iubit, lăsând în urmă palatul mobilat, după gustul său, minunata grădină, mormintele dragi, liniștea mult dorită o viață întreagă, toate amintirile legate de un trai al său pe care numai ea îl cunoștea și îl iubea.

⁵⁷ I. G. Valentineanu, *op. cit.*, p. 134.

⁵⁸ Lucia Borș, *op. cit.*, p. 207.

Plecă spre Iași, la d-rul Russ de la spitalul de copii *Caritatea*, unde se înscrie ca membră fondatoare, donând suma de 5.000 lei, solicitând să fie primită ca infirmieră, pentru a îngriji copiii mici, în amintirea fiilor ei. Cum moștenitorii testamentari ai tânărului răposat, principele Cuza, nu respectau drepturile ce i se cuveneau doamnei domnitorului Cuza și dreptul lui Dimitrie Cuza, Elena Cuza este nevoită să intenteze un proces, pe care îl câștigă, în urma căruia donează spitalului *Caritatea*, din Iași, suma de 3.000 lei⁵⁹.

Multe persoane ajunseseră pensionarii Elenei Cuza, din venitul de aproape 120.000 lei pe care îl avea anual, păstra o parte pentru ajutoare și pentru întreținerea sa, restul îi împărțea pentru copiii cu merite deosebite din Piatra Neamț. Pentru spitalul din oraș trimite suma de 10.000 lei pentru cumpărarea instrumentelor de sterilizare; donează, printre primii donatori, suma de 10.000 lei, pentru construirea unei băi populare în Piatra Neamț, la sugestia medicului său, P. Flor; spitalului *Caritatea*, din Iași, îi trimitea regulat suma de 25.000 lei și dorea să ajute pentru înființarea unei maternități, în Galați, care să poarte numele domnitorului Cuza⁶⁰.

Maria Cuza (Moruzzi) a devenit stăpana palatului. Peste câțiva ani, ea l-a cunoscut pe Ionel I. C. Brătianu, viitorul lider al liberalilor, pe atunci inginer stagiar de cai ferate.

Au avut o căsătorie scurtă, de conveniență. Din relația lor s-a născut istoricul Gheorghe Brătianu (1898). La 21 ianuarie/3 februarie 1898, la Ruginoasa, județul Baia, se naște Gheorghe I. Brătianu, nepot lui Ion C. Brătianu marcant revoluționar pașoptist, partizanul cuceririi Independenței, întemeitor al P.N.L. Petrece anii copilăriei, alături de mama sa, în castelul de la Ruginoasa și la Iași, în „Casa Pogor” (celebru lăcaș de cultură românească), proprietate a Mariei Moruzzi – Cuza. Se cunoaște cu savantul Nicolae Iorga, care îl va convinge pe Ionel Brătianu de marile însușiri intelectuale ale fiului său.

Prin această a doua căsătorie, chiar dacă scurtă și formală (o zi), necesară recunoașterii copilului, Maria Moruzzi pierde dreptul legal de moștenire de la Ruginoasa. Astfel, proprietatea de la Ruginoasa a fost cedată Spitalului *Caritatea* din Iași. Aceasta a fost clauza înscrisă în testamentul fostului ei soț, Alexandru Al. Cuza, care respecta astfel dorința tatălui său, fostul domnitor⁶¹. Retrasă la Piatra-Neamț, Elena Cuza se stinge din viață la 2 aprilie 1909.

În timpul Primului Război Mondial în palat a funcționat un spital militar (1916-1918). După încheierea păcii, odată cu exproprierea moșiei, Spitalul *Caritatea* nu mai avea resurse pentru a întreține cele 40 de paturi destinate copiilor. Astfel, din 1936 palatul a fost cedat temporar Regiei CFR, care a amenajat la Ruginoasa un spital TBC. Palatul, biserica au fost avariate în timpul bombardamentelor din 1944.

⁵⁹ Lucia Borș, *op. cit.*, pp. 215-220.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 225.

⁶¹ Maria Huminic Teclean, *Prima organizare muzeistică a palatului*, p. 8.

Distrugerile din timpul celui de Al Doilea Război Mondial (1944) a afectat grav ansamblul arhitectonic de la Ruginoasa. După două decenii de paragină Palatul a cunoscut o restaurare (1969-1979), fiind deschis publicului Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza” în anul 1982.

În urma unui proiect de reabilitare, printr-un program de restaurare, finanțat de Guvernul României, începând cu luna octombrie 2008, palatul s-a aflat, pentru o perioadă de aproximativ treizeci de luni, într-un proces de consolidare- restaurare, reamenajare până în 2013.

Noua amenajare muzeală va încanta ochiul vizitatorului și va aduce totodată elemente de nouate, prin înlocuirea *documentarului Cuza* cu un *memorial Cuza* la parter, iar etajul palatului este și el reamenajat conform documentele existente.

Ruginoasa vine să întrească patrimoniul muzeistic românesc cu o mărturie elocventă ce merită a fi pusă în valoare. Autenticitatea istorică a locului este principalul beneficiar, amenajarea interioară a palatului adaugă valențe noi cunoașterii epocii și vieții lui Alexandru Ioan Cuza. Ruginoasa trebuie să devină în conștiința generațiilor noastre și a celor viitoare sinonim cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Documentele privind interioarele monumentelor noastre de cultură sunt în general, rare sau de o fidelitate discutabilă. La Palatul de la Ruginoasa, împrejurări deosebite, ne-au lăsat mai mult zidurile ruinate, ale monumentului civil, păstrat în arhitectura noastră.

Un document deascopeșit ne oferă tocmai pentru acest moment posibilități neașteptate de reconstituire exactă a interiorului în condiții ideale, mergând până la cel mai mărunț detaliu. Dincolo de interesul istoric sau muzeistic, toți cei preocupați de cunoașterea cadrului material în care s-a mișcat o parte din societatea noastră în primii ani după Unire și în general în a doua jumătate a secolului trecut, gustul sau predilecțiile ei în domeniul artei decorative, pot găsi în documentul amintit, mai mult decât simple sugestii⁶².

Documentul este un deviz (în limba franceză) din 1863, privind executarea unei comenzi de mobilă pentru castelul Ruginoasa, deviz întocmit de firma *P. Mazaroz Ribailier, Sculpteur – Dessinateur. Ameublements artistiques*, din Paris, Boulevard des Filles du Calvaire 20 (Fabrique et magasins, 4 et 6, Rue Ternaux – Popincourt). Devizul este intitulat *Commande de son Altesse, la Princesse alexandre Couza, Pour etre expedice a sa Residence de Roujinossa pres Tzutzora sur le Pruth, par Galatz*. Este format din 12 file mari, cuprinzând descrierea amănunțită a fiecărei piese din mobilierul comandat, însoțită de schițe pe calc și de eșantioane din stofă pentru draperiile unora dintre încăperi.

Din cuprinsul documentului, coroborat cu alte documente (corespondența dintre Baligot de Bezne, secretarul particular al lui Cuza, și Ioan Alecsandri, pastrată tot în Biblioteca Academiei Române), reiese că spre sfârșitul anului 1863 (devizul e

⁶² Virgil Cândea, *Un interior din vremea Unirii Principatelor*, în „Studii și cercetări de Istoria Artei”, nr. 1, 1963, p. 222.

datat 19 noiembrie al aceluiași an), Elena Cuza, soția domnitorului, a comandat firmei sus amintite din Paris o importantă garnitură din mobilă de lemn de stejar și nuc.

Conform aceluiași deviz, era cuprinsă și descrierea mobilei din anticameră, toalete, iar într-un extras în valoare de 9.562, 65 franci, se adaugă alte câteva piese mai simple, din fier, model englezesc (pat, scaune pliante, fotolii, precum și materialul pentru draperiile camerelor respective, posibil și camera de culcare a domnului. Adaosuri în creion pe ultima filă a devizului, menționează dimensiunile a două biblioteci ale Elenei Cuza.

Textul devizului furnizează amănunte complete asupra mobilierului comandat la Paris. Posibil ca documentul să fi fost instalat în palat în iarna 1864 – 1865, când Elena Cuza, izolată de curte, datorită cunoscutelor adversități ce le-a avut de întâmpinat în această perioadă, eliberată momentan de grijile protocolului, se consacră lucrărilor de renovare și amenajare a reședinței, care a fost inaugurată în primăvara următoare, cu prilejul scurtei vacanțe pe care domnitorul o petrecu acolo împreună cu: Zizin Cantacuzino, colonelul Pisoschi, Baligot de Beyne⁶³.

Circuitul expozițional este alcătuit pe două nivele. Astfel, la parter, se pot vizita câteva *camere de oaspeți, sufrageria și cămara bufet*. În *sufragerie* poate fi admirat mobilierul original, comandă făcută de Doamna Elena la Paris în 1863.

La etaj sunt reconstituite *biblioteca familiei*, pe rafturile căreia se regăsesc cărți aduse de la Paris.

Ca un element de noutate în bibliotecă vizitatorul va fi întâmpinat de *proiecția holografică* a domnitorului A.I. Cuza, care rostește discursuri reprezentative ținute de-a lungul domniei sale, *cabinetul de lucru* în care Domnitorul obișnuia să se retragă atunci când venea la Ruginoasa, *dormitorul Domnitorului A.I. Cuza*, spațiul său de odihnă în care a deplâns moartea mamei sale, Sultana Cozadini (fiind înmormântată în biserica Domnească), *marele salon* destinat „sociabilităților” amenajat conform uzanțelor epocii, *salonul Doamnei și Dormitorul Doamnei Elena Cuza*, camere ce ofereau Doamnei Elena Cuza liniștea și tihna mult dorită, *camera copiilor Alexandru și Dimitrie și camera servitorilor*, destinată personalului auxiliar.

*

Din dorința de a transforma spațiul muzeal într-un spațiu accesibil tuturor categoriilor de public s-au introdus noi funcțiuni și elemente interactive- info-touch-ul, plasme multi-touch, proiectii video, aceste noi funcțiuni își propun să suplimenteze informația vizuală.

Urmând un amplu și minuțios proces de redefinire tematică a expoziției permanente și reamenajare a spațiului expozițional, Muzeul Memorial „Al. I. Cuza” de la Ruginoasa, revine în circuitul muzeal național, mai viu ca niciodată.

⁶³ Lucia Borș, *op. cit.*, p. 152.

ILUSTRAȚII

Fig.1. Palatul de la Ruginoasa în anul 1892

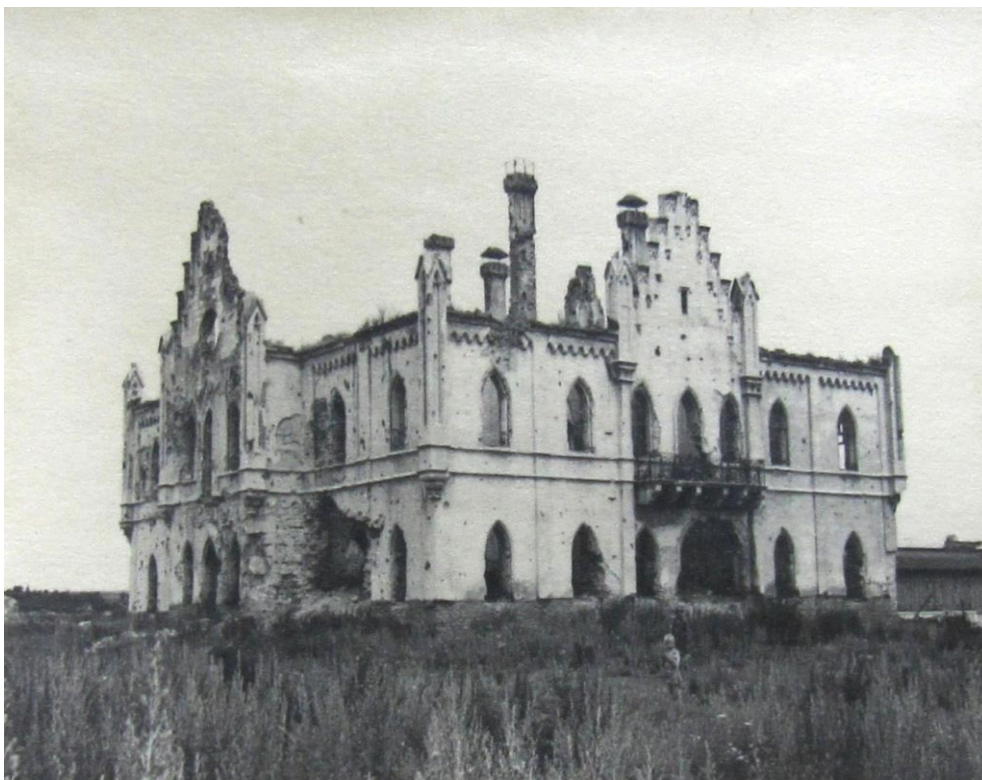

Fig. 2. Palatul de la Ruginoasa în anul 1951

Fig. 3. Prințul Alexandru Cuza

Fig. 4. Prințul Demetre Cuza

Fig. 5. Alexandru Ioan Cuza

Fig. 6. Elena Cuza

Fig. 7. Palatul de la Ruginoasa în anul 1990

Fig. 8. Palatul de la Ruginoasa, după procesul de restaurare în anul 2013

ABREVIERI

ABREVIATIONS

ABRÉVIATIONS

A.S.R.-Alteța Sa Regală
C.A.P.-Cooperativa Agricolă de Producție
F.R.F.A.-Federația Română de Fotbal Asociație
I.A.R.-Industria Aeronautică Română
I.P.S.S.-Înalt Prea Sfinția Sa
N.A.T.O.-North Atlantic Treaty Organization
S.U.A.-Statele Unite ale Americii
U.R.S.S.-Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Lucrarea va fi redactată în format A5, cu font Times New Roman, 12, la distanța de 1; număr maxim de pagini – 10-15. Studiile vor fi însoțite de rezumat în limba engleză și cuvinte-cheie (maximum 5) și, de asemenea, de o scurtă biografie a autorului (5 rânduri).

Pentru așezarea în pagină se vor respecta următoarele cerințe: sus: 2 cm; jos: 2 cm; stânga / dreapta: 2 cm. Alineatele vor fi setate automat, la 1, 25 cm.

Titlul lucrării: bold, centrat, Times New Roman, 12 cu majuscule, urmat de un rând liber. Titlul universitar, numele și prenumele: bold, dreapta, Times New Roman, 12. Instituția de proveniență: bold, dreapta, Times New Roman, 12, urmat de un rând liber.

Rezumatul: Times New Roman, 10, italic, urmat de un rând liber (maximum 200 de cuvinte), însoțit de 5 cuvinte cheie, redactat în română, engleză și franceză.

Referințele vor fi inserate în text folosind tehnica notelor de subsol. Acestea vor fi redactate cu Times New Roman, 10, după modelul:

Alexandra Tomiță, *O istorie „glorioasă”*. *Dosarul protocronismului românesc*, București, Editura „Cartea Românească”, 2007, p. 25.

Michael Shafir, „Xenophobic Communism: The Case of Bulgaria and Romania”, în *The World Today*, vol. 45, nr. 12, 1989, pp. 208-212.

SJAN Neamț, fond *Legiunea de Jandarmi Neamț*, dosar 45/1937, f. 10.

La finalul articolului va fi inserată bibliografia.

Se pune accent pe studii care folosesc surse arhivistice.

Fotografiile sau imaginile vor fi trimise separat în extensie JPG.

Lucările se vor axa pe următoarele teme mari: *Istoria culturii române, Istorie politică și social economică, România în perioada regimului communist, Evenimente ale anului 1989 în România și în lume, Istoria Holocaustului, Biografii și momente din viața unor personalități, Arheologie și istorie veche, Arhivistică, Recenzii și prezentări de cărți*.

Materialele vor fi trimise la adresa analelvcistorie@gmail.com până la data de 25 aprilie pentru numărul din iunie și 25 octombrie pentru cel din decembrie.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

The paper will be written in A5 format, with Times New Roman font, 12, at a distance of 1; maximum number of pages - 10-15. The studies will be accompanied by a summary in English and keywords (maximum 5) and also by a short biography of the author (5 lines).

For the layout, the following requirements will be observed: top: 2 cm; bottom: 2 cm; left / right: 2 cm. The paragraphs will be set automatically at 1.25 cm.

Paper title: bold, centered, Times New Roman, 12 in capital letters, followed by a free line. University degree, name and surname: bold, right, Times New Roman, 12. Institution of origin: bold, right, Times New Roman, 12, followed by a blank line.

Summary: Times New Roman, 10, italics, followed by a free line (maximum 200 words), accompanied by 5 keywords, written in Romanian, English and French.

References will be inserted into the text using the footnote technique. These will be written with Times New Roman, 10, following the model:

Alexandra Tomiță, *A "glorious" history. The file of the Romanian protochronism*, Bucharest, „Cartea Românească” Publishing House, 2007, p. 25.

Michael Shafir, „Xenophobic Communism: The Case of Bulgaria and Romania”, în *The World Today*, vol. 45, nr. 12, 1989, pp. 208-212.

SJAN Neamț, fund of the Neamț Gendarmes Legion, file 45/1937, f. 10.

The bibliography will be inserted at the end of the article

Emphasis is placed on studies that use archival sources.

Photos or images will be sent separately in the JPG extension.

The papers will focus on the following major topics: History of Romanian culture, Political and socio-economic history, Romania during the communist regime, Events of 1989 in Romania and in the world, History of the Holocaust, Biographies and moments from the life of some personalities, Archeology and ancient history, Archiving, Reviews and book presentations.

The materials will be sent to analelvcistorie@gmail.com until April 25 for the June issue and October 25 for the December issue.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Le papier sera rédigé au format A5, avec la police Times New Roman, 12, à une distance de 1; nombre maximum de pages - 10-15. Les études seront accompagnées d'un résumé en anglais et de mots-clés (maximum 5) et également d'une courte biographie de l'auteur (5 lignes).

Pour la mise en page, les exigences suivantes seront respectées: haut: 2 cm; bas: 2 cm; gauche / droite: 2 cm. Les paragraphes seront réglés automatiquement à 1,25 cm.

Titre de l'article: gras, centré, Times New Roman, 12 en majuscules, suivi d'une ligne libre. Titre de l'université, nom et prénom: gras, à droite, Times New Roman, 12. Institution d'origine: gras, à droite, Times New Roman, 12, suivi d'une ligne vide.

Résumé: Times New Roman, 10, italique, suivi d'une ligne libre (maximum 200 mots), accompagné de 5 mots-clés, rédigés en roumain, anglais et français.

Les références seront insérées dans le texte en utilisant la technique des notes de bas de page. Ceux-ci seront écrits avec Times New Roman, 10, suivant le modèle: Alexandra Tomiță, *Une histoire "glorieuse". Le dossier du protochronisme roumain*, Bucarest, Maison d'édition «Cartea Românească», 2007, p. 25.

Michael Shafir, „Communisme xénophobe: le cas de la Bulgarie et de la Roumanie”, dans „Le monde aujourd'hui”, vol. 45, no. 12, 1989, p. 208-212.

SJAN Neamț, fonds de la Légion des gendarmes Neamț, dossier 45/1937, page 10.

La bibliographie sera insérée à la fin de l'article.

L'accent est mis sur les études utilisant des sources d'archives.

Les photos ou images seront envoyées séparément en extension JPG.

Les travaux porteront sur les grands thèmes suivants: Histoire de la culture roumaine, Histoire politique et socio-économique, Roumanie sous le régime communiste, Événements de 1989 en Roumanie et dans le monde, Histoire de l'Holocauste, Biographies et moments de la vie de certaines personnalités, Archéologie et histoire ancienne , Archivage, critiques de livres et présentations.

Les documents seront envoyés à analelvcistorie@gmail.com jusqu'au 25 avril pour le numéro de juin et le 25 octobre pour le numéro de décembre.

Tipar digital realizat la Tipografia Pim
Iași, Șoseaua Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 109, 700497
Tel: 0730.086.676, 0732.430.407;
Fax: 0332.440.715
E-mail: editura@pimcopy.ro, editura.pim@gmail.com www.pimcop

